

๔. อินฺทฺริยภคฺคา

๑. ปจฺจมสฺสตุตฺตนฺตนิทฺทเทส

[๑๘๔] เอมฺเม สุตฺ :- เอกํ สมยํ ภควา สวาทถึยํ วิหริติ เซตวเน อนนถปิณฺฑทิกสฺสสาราเม. ตตร โข ภควา ภิกฺขุ อามนฺเตสิ “ภิกฺขโว”ติ. “ภทฺนเต”ติ เต ภิกฺขุ ภควโต ปจฺจสฺสสุ. ภควา เอตทโวจ : ปญฺจิมานิ ภิกฺขเว อินฺทฺริยานิ. กตมานิ ปญฺจ ? สทฺธินฺทฺริยํ วิริยิณฺทฺริยํ สติณฺทฺริยํ สมาริณฺทฺริยํ ปญฺณิณฺทฺริยํ; อิมานิ โข ภิกฺขเว ปญฺจอินฺทฺริยานิ.

[๑๘๕] อิมานิ ปญฺจอินฺทฺริยานิ กติหากาเรหิ วิสฺสุขณฺตติ ? อิมานิ ปญฺจอินฺทฺริยานิ ปญฺณรสฺหิ อากาเรหิ วิสฺสุขณฺตติ. อสฺสทฺทฺเต ปุคฺคเล ปวิวชฺชยโต สทฺทฺเต ปุคฺคเล เสวโต ภชฺชโต ปยฺรูปาสโต ปสทฺทฺนึเย สุตฺตนฺเต ปจฺจเวทฺชฺชโต อิมเหติ ตีหากาเรหิ สทฺธินฺทฺริยํ วิสฺสุขณฺตติ. กุสึเต ปุคฺคเล ปวิวชฺชยโต อารทฺทฺวิริเย ปุคฺคเล เสวโต ภชฺชโต ปยฺรูปาสโต สมฺมปฺปชานเ ปจฺจเวทฺชฺชโต อิมเหติ ตีหากาเรหิ วิริยิณฺทฺริยํ วิสฺสุขณฺตติ. มฺภูจฺจสฺสตี ปุคฺคเล ปวิวชฺชยโต อฺปญฺจิตฺตสฺสตี ปุคฺคเล เสวโต ภชฺชโต ปยฺรูปาสโต สติปญฺจจานเ ปจฺจเวทฺชฺชโต อิมเหติ ตีหากาเรหิ สติณฺทฺริยํ วิสฺสุขณฺตติ. อสฺมาหิตเ ปุคฺคเล ปวิวชฺชยโต สฺมาหิตเ ปุคฺคเล เสวโต ภชฺชโต ปยฺรูปาสโต ฉานวิโมกฺเช ปจฺจเวทฺชฺชโต อิมเหติ ตีหากาเรหิ สมาริณฺทฺริยํ วิสฺสุขณฺตติ. ทฺุปฺปญฺเ ปุคฺคเล ปวิวชฺชยโต ปญฺณวณฺเต ปุคฺคเล เสวโต ภชฺชโต ปยฺรูปาสโต คมฺภีรฺวณฺจริยํ ปจฺจเวทฺชฺชโต อิมเหติ ตีหากาเรหิ ปญฺณิณฺทฺริยํ วิสฺสุขณฺตติ. อิติ อิมเ ปญฺจ ปุคฺคเล ปวิวชฺชยโต ปญฺจ ปุคฺคเล เสวโต ภชฺชโต ปยฺรูปาสโต ปญฺจ สุตฺตนฺตกฺขนฺเต ปจฺจเวทฺชฺชโต อิมเหติ ปญฺณรสฺหิ อากาเรหิ อิมานิ ปญฺจอินฺทฺริยานิ วิสฺสุขณฺตติ.

กติหากาเรหิ ปญฺจอินฺทฺริยานิ ภาวินฺตติ, กติหากาเรหิ ปญฺจณฺนํ อินฺทฺริยานํ ภาวนา โหติ ? ทสหากาเรหิ ปญฺจอินฺทฺริยานิ ภาวินฺตติ, ทสหากาเรหิ ปญฺจณฺนํ อินฺทฺริยานํ ภาวนา โหติ. อสฺสทฺธิยํ ปชฺชนโต สทฺธินฺทฺริยํ ภาวเตติ, สทฺธินฺทฺริยํ ภาวเนโต อสฺสทฺธิยํ ปชฺชติ, โกสชฺชํ ปชฺชนโต วิริยิณฺทฺริยํ ภาวเตติ, วิริยิณฺทฺริยํ ภาวเนโต โกสชฺชํ ปชฺชติ, ปมทํ ปชฺชนโต สติณฺทฺริยํ ภาวเตติ, สติณฺทฺริยํ ภาวเนโต ปมทํ ปชฺชติ, อฺทฺทฺจจํ ปชฺชนโต สมาริณฺทฺริยํ ภาวเตติ, สมาริณฺทฺริยํ ภาวเนโต อฺทฺทฺจจํ ปชฺชติ, อวิชฺชํ ปชฺชนโต ปญฺณิณฺทฺริยํ ภาวเตติ, ปญฺณิณฺทฺริยํ ภาวเนโต อวิชฺชํ ปชฺชติ. อิมเหติ ทสหากาเรหิ ปญฺจอินฺทฺริยานิ ภาวินฺตติ, อิมเหติ ทสหากาเรหิ ปญฺจณฺนํ อินฺทฺริยานํ ภาวนา โหติ.

กติหากาเรหิ ปญฺจอินฺทฺริยานิ ภาวิตานิ โหนฺติ สฺภาวิตานิ ? ทสหากาเรหิ ปญฺจอินฺทฺริยานิ ภาวิตานิ โหนฺติ สฺภาวิตานิ. อสฺสทฺธิยสฺส ปหีนตฺตา สฺุปฺปหีนตฺตา สทฺธินฺทฺริยํ ภาวิตํ โหติ สฺภาวิตํ, สทฺธินฺทฺริยสฺส ภาวิตตฺตา สฺภาวิตตฺตา อสฺสทฺธิยํ ปหีนํ โ หติ สฺุปฺปหีนํ, โ กสชฺชสฺส ปหีนตฺตา สฺุปฺปหีนตฺตา วิริยิณฺทฺริยํ ภาวิตํ โหติ สฺภาวิตํ, วิริยิณฺทฺริยสฺส ภาวิตตฺตา สฺภาวิตตฺตา โกสชฺชํ ปหีนํ โหติ สฺุปฺปหีนํ, ปมทสฺส ปหีนตฺตา สฺุปฺปหีนตฺตา สติณฺทฺริยํ ภาวิตํ โหติ สฺภาวิตํ, สติณฺทฺริยสฺส ภาวิตตฺตา สฺภาวิตตฺตา ปมทโ ปหีนํ โ หติ สฺุปฺปหีนํ, อฺทฺทฺจจสฺส ปหีนตฺตา สฺุปฺปหีนตฺตา สมาริณฺทฺริยํ ภาวิตํ โหติ สฺภาวิตํ, สมาริณฺทฺริยสฺส ภาวิตตฺตา สฺภาวิตตฺตา อฺทฺทฺจจํ ปหีนํ โหติ สฺุปฺปหีนํ, อวิชฺชชาย ปหีนตฺตา สฺุปฺปหีนตฺตา ปญฺณิณฺทฺริยํ ภาวิตํ โ หติ สฺภาวิตํ, ปญฺณิณฺทฺริยสฺส

ภาวิตตตฺตา สุภาวิตตตฺตา อวิชฺชา ปหีนา โหติ สุขฺปหีนา; อิมฺหิ ทสฺหิ อากาเรหิ ปญฺจินฺทริยานิ
ภาวิตานิ โหนฺติ สุภาวิตานิ.

[๑๘๖] กติหากาเรหิ ปญฺจินฺทริยานิ ภาวียนฺติ, กติหากาเรหิ ปญฺจินฺทริยานิ ภาวิตานิ เจว
โหนฺติ สุภาวิตานิ จ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ จ สุขฺปปฏิปฺปสฺสทฺธานิ จ? จตฺตฺหากาเรหิ ปญฺจินฺทริยานิภาวียนฺติ,
จตฺตฺหากาเรหิ ปญฺจินฺทริยานิ ภาวิตานิ เจว โ โหนฺติ สุภาวิตานิ จ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ จ
สุขฺปปฏิปฺปสฺสทฺธานิ จ. โสตาปตฺติมคฺคกฺขณฺเณ ปญฺจินฺทริยานิ ภาวียนฺติ, โสตาปตฺติมคฺคกฺขณฺเณ
ปญฺจินฺทริยานิ ภาวิตานิ เจว โ โหนฺติ สุภาวิตานิ จ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ จ สุขฺปปฏิปฺปสฺสทฺธานิ จ.
สภทาคามิมคฺคกฺขณฺเณ ปญฺจินฺทริยานิ ภาวียนฺติ, สภทาคามิมคฺคกฺขณฺเณ ปญฺจินฺทริยานิ ภาวิตานิ เจว
โ โหนฺติ สุภาวิตานิ จ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ จ สุขฺปปฏิปฺปสฺสทฺธานิ จ. อนาคามิมคฺคกฺขณฺเณ ปญฺจินฺทริยานิ
ภาวียนฺติ, อนาคามิมคฺคกฺขณฺเณ ปญฺจินฺทริยานิ ภาวิตานิ เจว โ โหนฺติ สุภาวิตานิ จ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ จ
สุขฺปปฏิปฺปสฺสทฺธานิ จ. อรหตฺตมคฺคกฺขณฺเณ ปญฺจินฺทริยานิ ภาวียนฺติ, อรหตฺตมคฺคกฺขณฺเณ ปญฺจินฺทริยานิ
ภาวิตานิ เจว โ โหนฺติ สุภาวิตานิ จ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ จ สุขฺปปฏิปฺปสฺสทฺธานิ จ.

อิตฺติ จตฺตฺโส มคฺควิสุทฺธิโย จตฺตฺโส ผลวิสุทฺธิโย จตฺตฺโส สมฺมุจฺเจทฺวิสุทฺธิโย จตฺตฺโส
ปฏิปฺปสฺสทฺธิวิสุทฺธิโย. อิมฺหิ จตฺตฺหากาเรหิ ปญฺจินฺทริยานิ ภาวียนฺติ, อิมฺหิ จตฺตฺหากาเรหิ
ปญฺจินฺทริยานิ ภาวิตานิ เจว โ โหนฺติ สุภาวิตานิ จ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ จ สุขฺปปฏิปฺปสฺสทฺธานิ จ.

กตินํ ปุคฺคฺลลํ อินฺทริยภาวนา, กติ ปุคฺคฺลา ภาวิตินฺทริยา ? อฏฺฐจฺจนํ ปุคฺคฺลลํ อินฺทริย
ภาวนา, ตโย ปุคฺคฺลา ภาวิตินฺทริยา.

กตเมสํ อฏฺฐจฺจนํ ปุคฺคฺลลํ อินฺทริยภาวนา ? สตฺตฺนฺนญจ เสกฺขานํ ปุคฺคฺชนกฺลยาณกฺสฺส จ,
อิมฺสํ อฏฺฐจฺจนํ ปุคฺคฺลลํ อินฺทริยภาวนา. กตเม ตโย ปุคฺคฺลา ภาวิตินฺทริยา ? ภาวิตินฺทริยวเสน¹
พุทฺโธติ ตถาคตฺตวโก ชีณาสโว ภาวิตินฺทริโย, สยมฺภุตฺตฺตฺเจเน ปจฺเจกพุทฺโธ² ภาวิตินฺทริโย,
อปปเมยฺยญฺเจเน ตถาคโต อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ภาวิตินฺทริโย. อิมฺ ตโย ปุคฺคฺลา ภาวิตินฺทริยา. อิตฺติ
อิมฺสํ อฏฺฐจฺจนํ ปุคฺคฺลลํ อินฺทริยภาวนา; อิมฺ ตโย ปุคฺคฺลา ภาวิตินฺทริยา.

สฺตฺตฺนฺนญจเทโส ปจฺโม.

๒. ทฺติยสฺตฺตฺนฺนญจเทส

[๑๘๗] สวตฺถินิทานํ. ปญฺจิมานิ ภิกฺขเว อินฺทริยานิ. กตมานิ ปญฺจ ? สทฺธิอินฺทริยํ
วีริยอินฺทริยํ สตินฺทริยํ สมฺมาอินฺทริยํ ปญฺณอินฺทริยํ. เย หิ เกจฺจิ ภิกฺขเว สมณฺวา วา พุรฺาหมณฺวา วา อิมฺสํ
ปญฺจจฺจนํ อินฺทริยานํ สมฺมุทฺตญฺจ อตฺถจฺจนญฺจ อสฺสทฺตญฺจ อาทินฺนญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ
นปฺปชานนฺติ, นเมเต ภิกฺขเว สมณฺวา วา พุรฺาหมณฺวา วา สมณฺเสสุ วา สมณฺสมฺมตฺตา, พุรฺาหมณฺเสสุ วา

¹ อ.ม., อี. ภาวิตินฺทริยา. สวเนน พุทฺโธ ตถาคต...

² อ.ม. ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ

พราหมณ์สมมุตา, น จ ปน เต आयस्मनुता ³สามภุณตตํ वा พฺรหฺมณฺณตตํ วา^๑ ทิฏฺฐเจว ฐมฺเม สยํ
อภิญญา สจฺฉิกิตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรนฺติ.

เย⁴ เกจฺ โข ภิกฺขเว สมณฺา วา พฺรหฺมณฺา วา อิมสฺํ ปญฺจนํ อฺินฺทฺริยานํ สมฺทโยจ
อตฺถกฺมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทึนฺวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ ปชานนฺติ, เต โข เม ภิกฺขเว สมณฺา วา
พฺรหฺมณฺา วา สมณฺสฺ ^๕สมณฺสมฺมตา, พฺรหฺมณฺสฺ ^๖พฺรหฺมณฺสมฺมตา เต จ ปนายสมฺนฺตา
สามภุณตตญฺจ พฺรหฺมณฺณตตญฺจ^๖ ทิฏฺฐเจว ฐมฺเม สยํ อภิญญา สจฺฉิกิตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรนฺตีติ.

[๑๘๘] กติหากาเรหิ ปญฺจนํ อฺินฺทฺริยานํ สมฺทโย โหติ, กติหากาเรหิ ปญฺจนํ อฺินฺทฺริยานํ
สมฺทโย ปชานาติ. กติหากาเรหิ ปญฺจนํ อฺินฺทฺริยานํ อตฺถกฺโม โหติ, กติหากาเรหิ ปญฺจนํ
อฺินฺทฺริยานํ อตฺถกฺมํ ปชานาติ. กติหากาเรหิ ปญฺจนํ อฺินฺทฺริยานํ อสฺสาโท โหติ, กติหากาเรหิ
ปญฺจนํ อฺินฺทฺริยานํ อสฺสาทํ ปชานาติ. กติหากาเรหิ ปญฺจนํ อฺินฺทฺริยานํ อาทึนฺโว โหติ,
กติหากาเรหิ ปญฺจนํ อฺินฺทฺริยานํ อาทึนฺวํ ปชานาติ. กติหากาเรหิ ปญฺจนํ อฺินฺทฺริยานํ นิสฺสรณํ
โหติ, กติหากาเรหิ ปญฺจนํ อฺินฺทฺริยานํ นิสฺสรณํ ปชานาติ ?

จตฺตารีสาย อากาเรหิ ปญฺจนํ อฺินฺทฺริยานํ สมฺทโย โหติ, จตฺตารีสาย อากาเรหิ ปญฺจนํ
อฺินฺทฺริยานํ สมฺทโย ปชานาติ. จตฺตารีสาย อากาเรหิ ปญฺจนํ อฺินฺทฺริยานํ อตฺถกฺโม โหติ, จตฺตารีสาย
อากาเรหิ ปญฺจนํ อฺินฺทฺริยานํ อตฺถกฺมํ ปชานาติ. ปญฺจวีสฺติยา อากาเรหิ ปญฺจนํ อฺินฺทฺริยานํ
อสฺสาโท โหติ, ปญฺจวีสฺติยา อากาเรหิ ปญฺจนํ อฺินฺทฺริยานํ อสฺสาทํ ปชานาติ. ปญฺจวีสฺติยา
อากาเรหิ ปญฺจนํ อฺินฺทฺริยานํ อาทึนฺโว โหติ, ปญฺจวีสฺติยา อากาเรหิ ปญฺจนํ อฺินฺทฺริยานํ อาทึนฺวํ
ปชานาติ. อสฺตีสฺตาทกาเรหิ⁷ ปญฺจนํ อฺินฺทฺริยานํ นิสฺสรณํ โหติ, อสฺตีสฺตาทกาเรหิ^๕ ปญฺจนํ
อฺินฺทฺริยานํ นิสฺสรณํ ปชานาติ.

กตฺเมหิ จตฺตารีสาย อากาเรหิ ปญฺจนํ อฺินฺทฺริยานํ สมฺทโย โหติ, กตฺเมหิ จตฺตารีสาย
อากาเรหิ ปญฺจนํ อฺินฺทฺริยานํ สมฺทโย ปชานาติ ? อธิโมกฺขตฺถาย อวชฺชชฺนาย สมฺทโย สทฺธินฺทฺริยสฺส
สมฺทโย โหติ, อธิโมกฺขวเสน ฉนฺทสฺส สมฺทโย สทฺธินฺทฺริยสฺส สมฺทโย โหติ, อธิโมกฺขวเสน มนสิการสฺส
สมฺทโย สทฺธินฺทฺริยสฺส สมฺทโย โหติ. สทฺธินฺทฺริยสฺส วเสน เอกตฺตฺปญฺจานํ สทฺธินฺทฺริยสฺส สมฺทโย โหติ.
ปคฺคหตฺถาย อวชฺชชฺนาย สมฺทโย วีริยนฺทฺริยสฺส สมฺทโย โหติ, ปคฺคหวเสน ฉนฺทสฺส สมฺทโย
วีริยนฺทฺริยสฺส สมฺทโย โหติ, ปคฺคหวเสน มนสิการสฺส สมฺทโย วีริยนฺทฺริยสฺส สมฺทโย โหติ.
วีริยนฺทฺริยสฺส วเสน เอกตฺตฺปญฺจานํ วีริยนฺทฺริยสฺส สมฺทโย โหติ. อุปญฺจานตฺถาย อวชฺชชฺนาย สมฺทโย
สฺตินฺทฺริยสฺส สมฺทโย โหติ, อุปญฺจานวเสน ฉนฺทสฺส สมฺทโย สฺตินฺทฺริยสฺส สมฺทโย โหติ,
อุปญฺจานวเสน มนสิการสฺส สมฺทโย สฺตินฺทฺริยสฺส สมฺทโย โหติ. สฺตินฺทฺริยสฺส วเสน เอกตฺตฺปญฺจานํ

³ -^๑ อ. สามภุณตตํ वा พฺรหฺมณฺณตตํ วา. เวมฺปริปี

⁴ ฉ.ม. เย จ โข เกจฺ อ. เย หิ เกจฺ

⁵ ฉ.ม. วา

⁶ ฉ.ม. พฺรหฺมณฺณตตญฺจ

⁷ ฉ.ม. อสฺตีสฺตํ อากาเรหิ. เวมฺปริปี

โหติ. ทสฺสนตถาย อวชฺชุนาย อตถงฺคโม ปญฺเณนุทริยสฺส อตถงฺคโม โหติ, ทสฺสนวเสน ฌนุทสฺส อตถงฺคโม ปญฺเณนุทริยสฺส อตถงฺคโม โหติ, ทสฺสนวเสน มนสิการสฺส อตถงฺคโม ปญฺเณนุทริยสฺส อตถงฺคโม โหติ. ปญฺเณนุทริยสฺส วเสน เอกตตํ อนุปฏฺจจํ ปญฺเณนุทริยสฺส อตถงฺคโม โหติ.

อถิโมกฺขตถาย อวชฺชุนาย อตถงฺคโม สทฺธินุทริยสฺส อตถงฺคโม โหติ, ปคฺคตถาย อวชฺชุนาย อตถงฺคโม วิริยิณุทริยสฺส อตถงฺคโม โหติ, อุปฏฺจจตถาย อวชฺชุนาย อตถงฺคโม สติณุทริยสฺส อตถงฺคโม โหติ, อวิกฺเขปตถาย อวชฺชุนาย อตถงฺคโม สมาริณุทริยสฺส อตถงฺคโม โหติ, ทสฺสนตถาย อวชฺชุนาย อตถงฺคโม ปญฺเณนุทริยสฺส อตถงฺคโม โหติ. อถิโมกฺขวเสน ฌนุทสฺส อตถงฺคโม สทฺธินุทริยสฺส อตถงฺคโม โหติ, ปคฺคหวเสน ฌนุทสฺส อตถงฺคโม วิริยิณุทริยสฺส อตถงฺคโม โหติ, อุปฏฺจจวเสน ฌนุทสฺส อตถงฺคโม สติณุทริยสฺส อตถงฺคโม โหติ, อวิกฺเขปวเสน ฌนุทสฺส อตถงฺคโม สมาริณุทริยสฺส อตถงฺคโม โหติ, ทสฺสนวเสน ฌนุทสฺส อตถงฺคโม ปญฺเณนุทริยสฺส อตถงฺคโม โหติ. อถิโมกฺขวเสน มนสิการสฺส อตถงฺคโม สทฺธินุทริยสฺส อตถงฺคโม โหติ, ปคฺคหวเสน มนสิการสฺส อตถงฺคโม วิริยิณุทริยสฺส อตถงฺคโม โหติ, อุปฏฺจจวเสน มนสิการสฺส อตถงฺคโม สติณุทริยสฺส อตถงฺคโม โหติ, อวิกฺเขปวเสน มนสิการสฺส อตถงฺคโม สมาริณุทริยสฺส อตถงฺคโม โหติ, ทสฺสนวเสน มนสิการสฺส อตถงฺคโม ปญฺเณนุทริยสฺส อตถงฺคโม โหติ. สทฺธินุทริยสฺส วเสน เอกตตํ อนุปฏฺจจํ สทฺธินุทริยสฺส อตถงฺคโม โหติ. วิริยิณุทริยสฺส วเสน เอกตตํ อนุปฏฺจจํ วิริยิณุทริยสฺส อตถงฺคโม โหติ. สติณุทริยสฺส วเสน เอกตตํ อนุปฏฺจจํ สติณุทริยสฺส อตถงฺคโม โหติ. สมาริณุทริยสฺส วเสน เอกตตํ อนุปฏฺจจํ สมาริณุทริยสฺส อตถงฺคโม โหติ. ปญฺเณนุทริยสฺส วเสน เอกตตํ อนุปฏฺจจํ ปญฺเณนุทริยสฺส อตถงฺคโม โหติ.

อิเมหิ จตฺตารีสาย อากาเรหิ ปญฺจณฺฺนํ อินฺทริยานํ อตถงฺคโม โหติ. อิเมหิ จตฺตารีสาย อากาเรหิ ปญฺจณฺฺนํ อินฺทริยานํ อตถงฺคมํ ปชานาติ.

ก. อสฺสาทนิตฺเทศ

[๑๘๘] กตเมหิ ปญฺจวีเสติยา อากาเรหิ ปญฺจณฺฺนํ อินฺทริยานํ อสฺสาทโ โหติ, กตเมหิ ปญฺจวีเสติยา อากาเรหิ ปญฺจณฺฺนํ อินฺทริยานํ อสฺสาทํ ปชานาติ ? อสฺสทฺธิยสฺส อนุปฏฺจจํ สทฺธินุทริยสฺส อสฺสาทโ โหติ. อสฺสทฺธิยสฺส ปริฟ้าหสฺส อนุปฏฺจจํ สทฺธินุทริยสฺส อสฺสาทโ โหติ. อถิโมกฺขจริยาย เวสารชฺชํ สทฺธินุทริยสฺส อสฺสาทโ โหติ. สนฺโต ๑ วิหาราริคโม ๑^๘ สทฺธินุทริยสฺส อสฺสาทโ โหติ. ยํ สทฺธินุทริยํ ปฏฺจจํ อุปฺปชฺชติ สฺขํ โสมนสฺสํ : อยํ สทฺธินุทริยสฺส อสฺสาทโ โหติ.^๙

โกสชฺชสฺส อนุปฏฺจจํ วิริยิณุทริยสฺส อสฺสาทโ โหติ. โกสชฺชสฺส ปริฟ้าหสฺส อนุปฏฺจจํ วิริยิณุทริยสฺส อสฺสาทโ โหติ. ปคฺคหจริยาย เวสารชฺชํ วิริยิณุทริยสฺส อสฺสาทโ โหติ. สนฺโต ๑ วิหาราริคโม ๑ วิริยิณุทริยสฺส อสฺสาทโ โหติ. ยํ วิริยิณุทริยํ ปฏฺจจํ อุปฺปชฺชติ สฺขํ โสมนสฺสํ : อยํ วิริยิณุทริยสฺส อสฺสาทโ โหติ.^{๑๐}

^๘ อ.ม., อ. จสทโ นตถิ. เวมฺปริปี

^๙ อ.ม. อยํ ปาโจ นตถิ. เวมฺปริปี

อิมเหิ ปญจวีสติยา อากาเรหิ ปญจนัน อินฺทฺริยานัน อาทินฺโว โหติ, อิมเหิ ปญจวีสติยา อากาเรหิ ปญจนัน อินฺทฺริยานัน อาทินฺวํ ปชานาติ.

ค. นิสฺสรณนิตฺเทศ

[๑๙๑] กตเมหิ อสฺตีตสตาการะหิ ปญจนัน อินฺทฺริยานัน นิสฺสรณัน โหติ, กตเมหิ อสฺตีตสตา การะหิ ปญจนัน อินฺทฺริยานัน นิสฺสรณัน ปชานาติ ? อธิโมกฺขญฺเณ สทฺธินฺทฺริยํ อสฺสทฺธิยา นิสฺสํ โหติ, อสฺสทฺธิยปริฟ้าหา นิสฺสํ โหติ, ตทฺทวตฺตกกิเลเสหิ จ ขนฺธะหิ จ นิสฺสํ โหติ, พหิทฺธา จ สพฺพ นิमितฺเตหิ นิสฺสํ โหติ, ตโต ปณฺีตตรสทฺธินฺทฺริยสฺส ปฏฺีลาภา ปุริมตฺรสทฺธินฺทฺริยา นิสฺสํ โหติ. ปคฺคหฺญญเณ วีริยินฺทฺริยํ โกสฺซชา นิสฺสํ โหติ, โกสฺซชปริฟ้าหา นิสฺสํ โหติ, ตทฺทวตฺตกกิเลเสหิ จ ขนฺธะหิ จ นิสฺสํ โหติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิमितฺเตหิ นิสฺสํ โหติ, ตโต ปณฺีตตรวีริยินฺทฺริยสฺส ปฏฺีลาภา ปุริมตฺรวีริยินฺทฺริยา นิสฺสํ โหติ. อุปฺญฺจานญฺเณ สตินฺทฺริยํ ปมาทา นิสฺสํ โหติ, ปมาทปริฟ้าหา นิสฺสํ โหติ, ตทฺทวตฺตกกิเลเสหิ จ ขนฺธะหิ จ นิสฺสํ โหติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิमितฺเตหิ นิสฺสํ โหติ, ตโต ปณฺีตตรสตินฺทฺริยสฺส ปฏฺีลาภา ปุริมตฺรสตินฺทฺริยา นิสฺสํ โหติ. อวิกฺเขปญฺเณ สมาริณฺทฺริยํ อุกฺทจฺจโต นิสฺสํ โหติ, อุกฺทจฺจปริฟ้าหา นิสฺสํ โหติ, ตทฺทวตฺตกกิเลเสหิ จ ขนฺธะหิ จ นิสฺสํ โหติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิमितฺเตหิ นิสฺสํ โหติ, ตโต ปณฺีตตรสมาริณฺทฺริยสฺส ปฏฺีลาภา ปุริมตฺรสมาริณฺทฺริยา นิสฺสํ โหติ. ทสฺสนญฺเณ ปญฺเณนฺทฺริยํ อวิชฺชาย นิสฺสํ โหติ, อวิชฺชาปริฟ้าหา นิสฺสํ โหติ, ตทฺทวตฺตกกิเลเสหิ จ ขนฺธะหิ จ นิสฺสํ โหติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิमितฺเตหิ นิสฺสํ โหติ, ตโต ปณฺีตตรปญฺเณนฺทฺริยสฺส ปฏฺีลาภา ปุริมตฺรปญฺเณนฺทฺริยา นิสฺสํ โหติ.

[๑๙๒] ปุพฺพภาเค ปญฺจหิณฺทฺริเยหิ ปจฺมชฺฌมานวเสน ปญฺจิณฺทฺริยานิ นิสฺสฏฺานิ โหนฺติ, ปจฺมชฺฌมานะ ปญฺจหิณฺทฺริเยหิ ทฺติยชฺฌมานวเสน ปญฺจิณฺทฺริยานิ นิสฺสฏฺานิ โหนฺติ, ทฺติยชฺฌมานะ ปญฺจหิณฺทฺริเยหิ ตฺติยชฺฌมานวเสน ปญฺจิณฺทฺริยานิ นิสฺสฏฺานิ โหนฺติ, ตฺติยชฺฌมานะ ปญฺจหิณฺทฺริเยหิ จตฺตชฺฌมานวเสน ปญฺจิณฺทฺริยานิ นิสฺสฏฺานิ โหนฺติ, จตฺตชฺฌมานะ ปญฺจหิณฺทฺริเยหิ อากาสาณญฺจายตฺนสฺมาปตฺติวเสน ปญฺจิณฺทฺริยานิ นิสฺสฏฺานิ โหนฺติ, อากาสาณญฺจายตฺนสฺมาปตฺติยา ปญฺจหิณฺทฺริเยหิ วิญฺญานญฺจายตฺนสฺมาปตฺติวเสน ปญฺจิณฺทฺริยานิ นิสฺสฏฺานิ โหนฺติ, วิญฺญานญฺจายตฺนสฺมาปตฺติยา ปญฺจหิณฺทฺริเยหิ อากิณฺจญฺจายตฺนสฺมาปตฺติวเสน ปญฺจิณฺทฺริยานิ นิสฺสฏฺานิ โหนฺติ, อากิณฺจญฺจายตฺนสฺมาปตฺติยา ปญฺจหิณฺทฺริเยหิ เนวสญฺญานาสญฺจายตฺนสฺมาปตฺติวเสน ปญฺจิณฺทฺริยานิ นิสฺสฏฺานิ โหนฺติ, เนวสญฺญานาสญฺจายตฺนสฺมาปตฺติยา ปญฺจหิณฺทฺริเยหิ อนิฺจฺจานุ ปสฺสนาวเสน ปญฺจิณฺทฺริยานิ นิสฺสฏฺานิ โหนฺติ. (๘)

อนิฺจฺจานุปสฺสนา ปญฺจหิณฺทฺริเยหิ ทฺกขานุปสฺสนาวเส ปญฺจิณฺทฺริยานิ นิสฺสฏฺานิ โหนฺติ, ทฺกขานุปสฺสนา ปญฺจหิณฺทฺริเยหิ อนตฺตานุปสฺสนาวเส ปญฺจิณฺทฺริยานิ นิสฺสฏฺานิ โหนฺติ, อนตฺตานุ ปสฺสนา ปญฺจหิณฺทฺริเยหิ นิพฺพิทานุปสฺสนาวเสน ปญฺจิณฺทฺริยานิ นิสฺสฏฺานิ โหนฺติ, นิพฺพิทานุ ปสฺสนาย ปญฺจหิณฺทฺริเยหิ วิราคานุปสฺสนาวเสน ปญฺจิณฺทฺริยานิ นิสฺสฏฺานิ โหนฺติ, วิราคานุปสฺสนาย ปญฺจหิณฺทฺริเยหิ นิโรธานุปสฺสนาวเสน ปญฺจิณฺทฺริยานิ นิสฺสฏฺานิ โหนฺติ, นิโรธานุปสฺสนาย ปญฺจหิณฺทฺริเยหิ ปฏฺินิสฺสคฺคานุปสฺสนาวเสน ปญฺจิณฺทฺริยานิ นิสฺสฏฺานิ โหนฺติ, ปฏฺินิสฺสคฺคานุ

ปณฺจอินฺทริยานิ รากโต นิสฺสฎฺฐานิ โหนฺติ, นิโรธานุปุสฺสณาย ปณฺจอินฺทริยานิ สมุทฺยโต นิสฺสฎฺฐานิ โหนฺติ, ปฏินิสฺสคฺคานุปุสฺสณาย ปณฺจอินฺทริยานิ อาทานโต นิสฺสฎฺฐานิ โหนฺติ, ขยานุปุสฺสณาย ปณฺจอินฺทริยานิ ฆนสฺสญฺญาย นิสฺสฎฺฐานิ โหนฺติ, วยานุปุสฺสณาย ปณฺจอินฺทริยานิ อายุหนโต นิสฺสฎฺฐานิ โหนฺติ, วิปริณามานุปุสฺสณาย ปณฺจอินฺทริยานิ ฐุสฺสญฺญาย นิสฺสฎฺฐานิ โหนฺติ, อนิมิตฺตานุปุสฺสณาย ปณฺจอินฺทริยานิ นิमितฺตโต นิสฺสฎฺฐานิ โหนฺติ, อปฺปณฺนิหิตานุปุสฺสณาย ปณฺจอินฺทริยานิ ปณฺธิยา นิสฺสฎฺฐานิ โหนฺติ, สฺสญฺญตานุปุสฺสณาย ปณฺจอินฺทริยานิ อภินิเวสโต นิสฺสฎฺฐานิ โหนฺติ. อธิปฺปญฺจวชิรุตฺตมวิปฺสฺสณาย ปณฺจอินฺทริยานิ สาราทานาภินิเวสโต นิสฺสฎฺฐานิ โหนฺติ, ยถาภูตญฺญานทสฺสเน ปณฺจอินฺทริยานิ สมฺไมหาภินิเวสโต นิสฺสฎฺฐานิ โหนฺติ, อาทินวานุปุสฺสณาย ปณฺจอินฺทริยานิ อาลยาภินิเวสโต นิสฺสฎฺฐานิ โหนฺติ, ปฏิสงฺขานุปุสฺสณาย ปณฺจอินฺทริยานิ อปฺปฏิสงฺขาย นิสฺสฎฺฐานิ โหนฺติ, วิวญฺญานานุปุสฺสณาย ปณฺจอินฺทริยานิ สญฺญโถคาภินิเวสโต นิสฺสฎฺฐานิ โหนฺติ.

โสตาปตฺติมคฺเค ปณฺจอินฺทริยานิ ทิฏฺฐเสกฺขเจหิ กิเลเสหิ นิสฺสฎฺฐานิ โหนฺติ, สกทาคามิมคฺเค ปณฺจอินฺทริยานิ โอฟาริเกหิ กิเลเสหิ นิสฺสฎฺฐานิ โหนฺติ, อนาคามิมคฺเค ปณฺจอินฺทริยานิ อนุสทคเตหิ กิเลเสหิ นิสฺสฎฺฐานิ โหนฺติ, อรหตฺตมคฺเค ปณฺจอินฺทริยานิ สพฺพกิเลเสหิ นิสฺสฎฺฐานิ โหนฺติ, สพฺเพสญฺญเวย ชีณาสวานํ ตตฺถ ตตฺถ ปณฺจอินฺทริยานิ นิสฺสฎฺฐานิ เจว โหนฺติ สุนิสฺสฎฺฐานิ ๑ ปฏฺฐิปฺปสฺสทฺธานิ ๑ สุปฺปฏฺฐิปฺปสฺสทฺธานิ ๑.

อิมเหิ อสฺตีตฺสตาการเหิ ปณฺจณฺฺนํ อินฺทริยานํ นิสฺสรณํ โหติ, อิมเหิ อสฺตีตฺสตาการเหิ ปณฺจณฺฺนํ อินฺทริยานํ นิสฺสรณํ ปชานาติ.

**สฺสุดนฺตนิทฺเทโส ทฺติโย.
ปจฺมภาณวาโร.**

๓. ตติยสฺสุดนฺตนิทฺเทส

[๑๙๔] สวตฺถินิทานํ. ปณฺจิมานิ ภิกฺขเว อินฺทริยานิ. กตฺมานิ ปณฺจ ? สทฺธินฺทริยํ วิริยินฺทริยํ สตินฺทริยํ สฺมาฉินฺทริยํ ปณฺณินฺทริยํ.

- กตฺถ ๑ ภิกฺขเว สทฺธินฺทริยํ ทฺฐจฺพฺพํ ? ๑ตฺถ สฺโสตาปตฺติยงฺคฺโส เอตฺถ สทฺธินฺทริยํ ทฺฐจฺพฺพํ.
- กตฺถ ๑ ภิกฺขเว วิริยินฺทริยํ ทฺฐจฺพฺพํ ? ๑ตฺถ สฺสมมปฺปชานฺโส เอตฺถ วิริยินฺทริยํ ทฺฐจฺพฺพํ.
- กตฺถ ๑ ภิกฺขเว สตินฺทริยํ ทฺฐจฺพฺพํ ? ๑ตฺถ สฺสติปฺญฺจานฺโส เอตฺถ สตินฺทริยํ ทฺฐจฺพฺพํ.
- กตฺถ ๑ ภิกฺขเว สฺมาฉินฺทริยํ ทฺฐจฺพฺพํ ? ๑ตฺถ สฺฉานฺโส เอตฺถ สฺมาฉินฺทริยํ ทฺฐจฺพฺพํ.
- กตฺถ ๑ ภิกฺขเว ปณฺณินฺทริยํ ทฺฐจฺพฺพํ ? ๑ตฺถ อริยสจฺเจสฺ เอตฺถ ปณฺณินฺทริยํ ทฺฐจฺพฺพํ.

๑ตฺถ สฺโสตาปตฺติยงฺคฺโส สทฺธินฺทริยสฺส วเสน กติหากาเรหิ ปณฺจอินฺทริยานิ ทฺฐจฺพฺพานิ, ๑ตฺถ สฺสมมปฺปชานฺโส วิริยินฺทริยสฺส วเสน กติหากาเรหิ ปณฺจอินฺทริยานิ ทฺฐจฺพฺพานิ, ๑ตฺถ สฺสติปฺญฺจานฺโส สตินฺทริยสฺส วเสน กติหากาเรหิ ปณฺจอินฺทริยานิ ทฺฐจฺพฺพานิ, ๑ตฺถ สฺฉานฺโส สฺมาฉินฺทริยสฺส วเสน กติหากาเรหิ ปณฺจอินฺทริยานิ ทฺฐจฺพฺพานิ, ๑ตฺถ อริยสจฺเจสฺ ปณฺณินฺทริยสฺส วเสน กติหากาเรหิ ปณฺจอินฺทริยานิ ทฺฐจฺพฺพานิ ?

(๓) จารวิหารนิทุเทศ

[๑๙๗] จาโร จ วิหารโ ๑ อนุพุทโ ๑ โหติ ปฏิวิทุโ ๑. ยถา จรนต์ ยถา วิหรนต์ วิญญู สพรหม จาริ คมภิเรสุ จาเนสุ โลกปเปยฺยํ อทธา อยมายสุมา ปตฺโต วา ปาปฺนิสฺสตี วา.

จริยาตี : อฏฺจ จริยาโย. อิริยาปถจริยา, อายตนจริยา, สติจริยา, สมาธิจริยา, ฌานจริยา, มคฺคจริยา, ปตฺติจริยา, โลกตถจริยาตี.

อิริยาปถจริยาตี : จตฺตฺสุ อิริยาปถสุ. อายตนจริยาตี : จตฺตฺสุ อชฺฌตฺติกาภิเรสุ อายตนเนสุ. สติจริยาตี : จตฺตฺสุ สติปฏฺจจาเนสุ. สสมาธิจริยาตี : จตฺตฺสุ ฌาเนสุ. ฌานจริยาตี : จตฺตฺสุ อริยสจฺเจสุ. มคฺคจริยาตี : จตฺตฺสุ อริยมคฺเคสุ. ปตฺติจริยาตี : จตฺตฺสุ สามญฺณผลสุ. โลกตถจริยาตี : ตถาคเตสุ อรหฺนเตสุ สมมาสมพุทฺเธสุ, ปเทเส ปจฺเจกพุทฺเธสุ, ปเทเส สาวเกสุ. อิริยาปถจริยา จ ปณฺธิสฺสมปฺนฺนํ. อายตนจริยา จ อินฺทฺริเยสุ คตฺตทวารานํ. สติจริยา จ อปฺปมาทวิหารินํ. สสมาธิจริยา จ อธิจิตฺตมนฺยุตฺตํ. ฌานจริยา จ พุทฺธิสฺสมปฺนฺนํ. มคฺคจริยา จ สมมาปฏฺิปฺนฺนํ.¹⁰ ปตฺติจริยา จ อธิคตฺตผลานํ. โลกตถจริยา จ ตถาคตฺตํ อรหฺนตฺตํ สมมาสมพุทฺธานํ, ปเทเส ปจฺเจกพุทฺธานํ, ปเทเส สาวกานํ. อิมํ อฏฺจ จริยาโย.

อปฺราปี อฏฺจ จริยาโย : อธิมฺจฺจนฺโต สทฺธาย จรตี, ปคฺคณฺหนฺโต วีริเยน จรตี, อฏฺจจาเปนฺโต สติยา จรตี, อวิกฺเขปํ กโรนฺโต สมาธินา จรตี, ปชานนฺโต ปญฺญาย จรตี, วิชานนฺโต วิญฺญาเนน¹¹ จรตี. เหวํ ปฏฺิปฺนฺนสฺส กุสลา ฌมฺมา อายาเปนฺตีตี อายตนจริยาย จรตี. เหวํ ปฏฺิปฺนฺนวิเสสมธิคจฺจตีตี วิเสสจริยาย จรตี. อิมํ อฏฺจ จริยาโย.

อปฺราปี อฏฺจ จริยาโย : ทสฺสนจริยา จ สมมาทิกฺกฺจฺยา, อภินิโรปนจริยา¹² จ สมมาสงกปฺปสฺส, ปริคฺคหจริยา จ สมมาวาจาย, สมฺมจฺจฺจฺยานจริยา จ สมมาภมฺนตฺตสฺส, โวทานจริยา จ สมมาอาชีวสฺส, ปคฺคหจริยา จ สมมาวាយามสฺส, อฏฺจจฺจฺยานจริยา จ สมมาสตียา, อวิกฺเขปจริยา จ สมมาสมาธิสฺส. อิมํ อฏฺจ จริยาโย.

วิหาโรตี : อธิมฺจฺจนฺโต สทฺธาย วิหรตี, ปคฺคณฺหนฺโต วีริเยน วิหรตี, อฏฺจจาเปนฺโต สติยา วิหรตี, อวิกฺเขปํ กโรนฺโต สมาธินา วิหรตี, ปชานนฺโต ปญฺญาย วิหรตี.

อนุพุทฺโธตี : สทฺธินฺทฺริยสฺส อธิมฺกฺขญฺโ ๑ อนุพุทฺโ ๑ โหตี, วีริยนฺทฺริยสฺส ปคฺคหญฺโ ๑ อนุพุทฺโ ๑ โหตี, สตินฺทฺริยสฺส อฏฺจจฺจฺยานญฺโ ๑ อนุพุทฺโ ๑ โหตี. สสมาธินฺทฺริยสฺส อวิกฺเขปญฺโ ๑ อนุพุทฺโ ๑ โหตี, ปญฺญินฺทฺริยสฺส ทสฺสนญฺโ ๑ อนุพุทฺโ ๑ โหตี.

ปฏิวิทุโธตี : สทฺธินฺทฺริยสฺส อธิมฺกฺขญฺโ ๑ ปฏิวิทุโ ๑ โหตี, วีริยนฺทฺริยสฺส ปคฺคหญฺโ ๑ ปฏิวิทุโ ๑ โหตี, สตินฺทฺริยสฺส อฏฺจจฺจฺยานญฺโ ๑ ปฏิวิทุโ ๑ โหตี, สสมาธินฺทฺริยสฺส อวิกฺเขปญฺโ ๑ ปฏิวิทุโ ๑ โหตี, ปญฺญินฺทฺริยสฺส ทสฺสนญฺโ ๑ ปฏิวิทุโ ๑ โหตี.

¹⁰ ส. สสมาปตฺติสฺสมปฺนฺนํ

¹¹ อ.ม., อ. วิญฺญาเนนจริยาย

¹² ก. อภินิโรปนจริยา

ยถา จรณฺตฺนฺติ : เหวํ สทฺธาย จรณฺตํ เหวํ วีริเยน จรณฺตํ เหวํ สติยา จรณฺตํ เหวํ สฺมาธินา จรณฺตํ เหวํ ปญฺญา ย จรณฺตํ.

ยถา วิหรณฺตฺนฺติ : เหวํ สทฺธาย วิหรณฺตํ เหวํ วีริเยน วิหรณฺตํ เหวํ สติยา วิหรณฺตํ เหวํ สฺมาธินา วิหรณฺตํ เหวํ ปญฺญา ย วิหรณฺตํ.

วิญฺญฺติ : วิญฺญู วิภาวี เมธาวี ปณฺชิตา พุทฺธิสมฺปนฺนา.

สพฺรหฺมจาริตี : เอกกมฺมํ เอกุทฺเทโส สมสิทฺธาตา.¹³

คฺมภีเรสุ จาเนสุติ : คฺมภีรานี จานานี วุจฺจฺนฺติ ฌานานี จ วิโมกฺขา จ สฺมาธิจ สฺมาปฺตฺติโย จ มคฺคา จ ผลานี จ อภิญฺญาโย จ ปฏฺฐิสฺสทฺธา จ.

โอบุชฺเชยฺยฺนฺติ : สทฺทฺเหยฺยํ อธิมุจฺเจยฺยํ.

อทฺธาติ : เอกํสวจนเมตํ นิสุสํสยวจนเมตํ นิทฺกขฺชาวจนเมตํ¹⁴ อเทวชฺฌวจนเมตํ อเทวพุทฺทวจนเมตํ นิโยคฺวจนเมตํ อปฺนฺนกวจนเมตํ อวตฺถาปนวจนเมตํ อทฺธาติ.

อายุสฺมาติ : ปิยวจนเมตํ ครุวจนเมตํ สคารวสฺปฺตฺติสฺสาธิวจนเมตํ อายุสฺมาติ.

ปฺตฺโต วาติ : อธิคฺโต วา. ปาปฺุณิสฺสติ วาติ : อธิคฺมิสฺสติ วา.

สฺตฺตฺนฺตฺนิตฺเตโส ตติโย.

๔. จตฺตฺตฺตฺตฺนิตฺเตโส

[๑๙๘] ปุริมนิทานํ. ปญฺจิมานี ภิกฺขเว อินฺทฺริยานี. กตฺมานี ปญฺจ ? สทฺธินฺทฺริยํ, วีริยฺนฺทฺริยํ, สตินฺทฺริยํ, สฺมาธินฺทฺริยํ, ปญฺณินฺทฺริยํ. อิมานี ไช ภิกฺขเว ปญฺจอินฺทฺริยานี.

อิมานี ปญฺจอินฺทฺริยานี. กตฺตฺทกาเรหิ เกนตฺเถน ทฺฐจฺพฺพานิ ? อิมานี ปญฺจอินฺทฺริยานี อหฺกกาเรหิ เตนญฺเจเน ทฺฐจฺพฺพานิ. อธิปฺเตยฺยญฺเจเน, อทฺทวิโสธฺนญฺเจเน, อธิมตฺตญฺเจเน, อธิญฺจานญฺเจเน, ปรียาทานญฺเจเน, ปตฺติญฺจาปกญฺเจเน.

(๑) อธิปฺเตยฺยญฺเจเน

[๑๙๙] กถํ อธิปฺเตยฺยญฺเจเน อินฺทฺริยานี ทฺฐจฺพฺพานิ ? อสฺสทฺธิยํ ปชฺหโต อธิโมกฺขาธิปฺเตยฺยญฺเจเน สทฺธินฺทฺริยํ ทฺฐจฺพฺพํ, สทฺธินฺทฺริยสฺส วเสน ปคฺคหฺญฺเจเน วีริยฺนฺทฺริยํ ทฺฐจฺพฺพํ, อฺปญฺจานญฺเจเน สตินฺทฺริยํ ทฺฐจฺพฺพํ, อวิกฺเขปญฺเจเน สฺมาธินฺทฺริยํ ทฺฐจฺพฺพํ, ทสฺสนญฺเจเน ปญฺณินฺทฺริยํ ทฺฐจฺพฺพํ. โกสฺชชํ ปชฺหโต ปคฺคหาธิปฺเตยฺยญฺเจเน วีริยฺนฺทฺริยํ ทฺฐจฺพฺพํ, วีริยฺนฺทฺริยสฺส วเสน อฺปญฺจานญฺเจเน สตินฺทฺริยํ ทฺฐจฺพฺพํ, อวิกฺเขปญฺเจเน สฺมาธินฺทฺริยํ ทฺฐจฺพฺพํ, ทสฺสนญฺเจเน ปญฺณินฺทฺริยํ ทฺฐจฺพฺพํ, อธิโมกฺขญฺเจเน สทฺธินฺทฺริยํ ทฺฐจฺพฺพํ. ปมฺาทํ ปชฺหโต อฺปญฺจานาธิปฺเตยฺยญฺเจเน สตินฺทฺริยํ ทฺฐจฺพฺพํ, สตินฺทฺริยสฺส วเสน อวิกฺเขปญฺเจเน สฺมาธินฺทฺริยํ ทฺฐจฺพฺพํ, ทสฺสนญฺเจเน ปญฺณินฺทฺริยํ ทฺฐจฺพฺพํ, อธิโมกฺขญฺเจเน สทฺธินฺทฺริยํ

¹³ อ.ม., อ. สมสิทฺธาตา

¹⁴ อ.ม., อ. นิทฺกขฺชาวจนเมตํ

เนกขัมเม ปญฺจินฺทริยานิ กามจฺจนฺทสํวรัญฺเจเน สึลวิสุทฺธิ ปญฺจนฺนํ อินฺทริยานํ อาทิวโธสนา. อพฺยาปาเท ปญฺจินฺทริยานิ พฺยาปาทสํวรัญฺเจเน สึลวิสุทฺธิ ปญฺจนฺนํ อินฺทริยานํ อาทิวโธสนา ฯเปฯ อรหตฺตมคฺเค ปญฺจินฺทริยานิ สพฺพกิเลสสํวรัญฺเจเน สึลวิสุทฺธิ ปญฺจนฺนํ อินฺทริยานํ อาทิวโธสนา. เหวํ อาทิวโธสนญฺเจเน อินฺทริยานิ ทฺวฺจพฺพานิ. (๒)

(๓) อธิมตฺตญฺจนินฺทเทส

[๒๐๑] กถํ อธิมตฺตญฺเจเน อินฺทริยานิ ทฺวฺจพฺพานิ ? สทฺธินฺทริยสฺส ภาวนาถ ฌนฺโทอุปฺปชฺชติ, ฌนฺทวเสน ปามุชฺชํ อุปฺปชฺชติ, ปามุชฺชวเสน สทฺธาวเสน สทฺธินฺทริยํ อธิมตฺตํ โหติ. ปามุชฺชวเสน ปิตฺติ อุปฺปชฺชติ, ปิตฺติวเสน สทฺธาวเสน สทฺธินฺทริยํ อธิมตฺตํ โหติ. ปิตฺติวเสน ปสฺสทฺธิ อุปฺปชฺชติ, ปสฺสทฺธิวเสน สทฺธาวเสน สทฺธินฺทริยํ อธิมตฺตํ โหติ. ปสฺสทฺธิวเสน สุขํ อุปฺปชฺชติ, สุขวเสน สทฺธาวเสน สทฺธินฺทริยํ อธิมตฺตํ โหติ. สุขวเสน โ อภาโส อุปฺปชฺชติ, โ อภาสวเสน สทฺธาวเสน สทฺธินฺทริยํ อธิมตฺตํ โหติ. โ อภาสวเสน สํเวโค อุปฺปชฺชติ, สํเวควเสน สทฺธาวเสน สทฺธินฺทริยํ อธิมตฺตํ โหติ. สํเวชตฺวา¹⁶ จิตฺตํ สฺมาทฺหติ, สฺมาทฺหวเสน สทฺธาวเสน สทฺธินฺทริยํ อธิมตฺตํ โหติ. ตถา สฺมาทฺหิตํ จิตฺตํ สากฺกํ ปคฺคณฺหาติ, ปคฺคณฺหวเสน สทฺธาวเสน สทฺธินฺทริยํ อธิมตฺตํ โหติ. ตถา ปคฺคณฺหิตํ จิตฺตํ สากฺกํ อชฺฌนฺเปกฺขติ, อุเปกฺขาวเสน สทฺธาวเสน สทฺธินฺทริยํ อธิมตฺตํ โหติ. อุเปกฺขาวเสน นานตฺตกิเลสฺเห จิตฺตํ วิมุจฺจติ, วิโมกฺขวเสน สทฺธาวเสน สทฺธินฺทริยํ อธิมตฺตํ โหติ. วิมุตฺตตฺตา¹⁷ เต ฌมฺมา เอกฺรสา โหนฺติ, เอกฺรสนฺญฺเจเน ภาวนาถวเสน สทฺธาวเสน สทฺธินฺทริยํ อธิมตฺตํ โหติ. ภาวิตตฺตา ตโต ปณฺีตฺตเร วิวฺญฺญฺนติ, วิวฺญฺญฺนาถวเสน สทฺธาวเสน สทฺธินฺทริยํ อธิมตฺตํ โหติ. วิวฺญฺญฺนิตตฺตา ตโต โวสุสฺสชฺชติ,¹⁸ โวสุสฺสคฺควเสน สทฺธาวเสน สทฺธินฺทริยํ อธิมตฺตํ โหติ. โวสุสฺสชฺชิตตฺตา ตโต นิรุชฺฌนฺติ, นิโรชฺวเสน สทฺธาวเสน สทฺธินฺทริยํ อธิมตฺตํ โหติ. นิโรชฺวเสน เทว โวสุสฺสคฺคา : ปริจฺจาคโวสุสฺสคฺโค จ ปกฺขนฺทนโวสุสฺสคฺโค จ. กิเลสฺเส จ ขนฺธฺเจ จ ปริจฺจชฺตีติ ปริจฺจาคโวสุสฺสคฺโค. นิโรชฺนินฺทพฺพานชฺาตฺยา จิตฺตํ ปกฺขนฺทตีติ ปกฺขนฺทนโวสุสฺสคฺโค. นิโรชฺวเสน อิมฺเ เทว โวสุสฺสคฺคา.

อสุสฺสทฺธิยสฺส ปหานาถ ฌนฺโท อุปฺปชฺชติ ฯเปฯ อสุสฺสทฺธิยปริฟ้าหสฺส ปหานาถ ฌนฺโท อุปฺปชฺชติ ทิฏฺฐเจกฺกฺจฺจํ กิเลสํ ปหานาถ ฌนฺโท อุปฺปชฺชติ โอฟาริกานํ กิเลสํ ปหานาถ ฌนฺโท อุปฺปชฺชติ อณฺุสฺสคฺคตํ กิเลสํ ปหานาถ ฌนฺโท อุปฺปชฺชติ สพฺพกิเลสํ ปหานาถ ฌนฺโท อุปฺปชฺชติ ฌนฺทวเสน สทฺธาวเสน สทฺธินฺทริยํ อธิมตฺตํ โหติ.

วิริยินฺทริยสฺส ภาวนาถ ฌนฺโท อุปฺปชฺชติ ฯเปฯ โกสฺสชฺชสฺส ปหานาถ ฌนฺโท อุปฺปชฺชติ. โกสฺสชฺชปริฟ้าหสฺส ปหานาถ ฌนฺโท อุปฺปชฺชติ. ทิฏฺฐเจกฺกฺจฺจํ กิเลสํ ปหานาถ ฌนฺโท อุปฺปชฺชติ ฯเปฯ สพฺพกิเลสํ ปหานาถ ฌนฺโท อุปฺปชฺชติ. สติณฺทริยสฺส ภาวนาถ ฌนฺโท อุปฺปชฺชติ ฯเปฯ ปมาทสฺส ปหานาถ ฌนฺโท อุปฺปชฺชติ. ปมาทปริฟ้าหสฺส ปหานาถ ฌนฺโท อุปฺปชฺชติ ฯเปฯ สพฺพ

¹⁶ อ. สํเวชิตฺวา. เหวมฺปริปิ

¹⁷ ส. วิมุตฺตตฺตา

¹⁸ อ. โวสุสฺสชฺชนฺติ

กิเลสอัน ปหานาย อนุโท อุปุปฺพชติ. สมานินฺทรียสฺส ภาวนาย อนุโท อุปุปฺพชติ ๕เปฯ อุทฺธจฺจสฺส ปหานาย อนุโท อุปุปฺพชติ. อุทฺธจฺจปริฬาหสฺส ปหานาย อนุโท อุปุปฺพชติ ๕เปฯ สพฺพกิเลสานํ ปหานาย อนุโท อุปุปฺพชติ. ปรณฺณินฺทรียสฺส ภาวนาย อนุโท อุปุปฺพชติ ๕เปฯ อวิชฺชาเย ปหานาย อนุโท อุปุปฺพชติ. อวิชฺชาปริฬาหสฺส ปหานาย อนุโท อุปุปฺพชติ. ทิฏฺฐเจกฺกฺจฺจํ กิเลสานํ ปหานาย อนุโท อุปุปฺพชติ. โอปาริกานํ กิเลสานํ ปหานาย อนุโท อุปุปฺพชติ. อดฺดุสฺสคฺคตฺตานํ กิเลสานํ ปหานาย อนุโท อุปุปฺพชติ ๕เปฯ สพฺพกิเลสานํ ปหานาย อนุโท อุปุปฺพชติ. อนุทวเสน ปรณฺณาวเสน ปรณฺณินฺทรียํ อธิมตฺตํ โหติ. อนุทวเสน ปามุชฺชํ อุปุปฺพชติ, ปามุชฺชวเสน ปรณฺณาวเสน ปรณฺณินฺทรียํ อธิมตฺตํ โหติ. ปามุชฺชวเสน ปิตฺติ อุปุปฺพชติ, ปิตฺติวเสน ปรณฺณาวเสน ปรณฺณินฺทรียํ อธิมตฺตํ โหติ. ปิตฺติวเสน ปสฺสทฺธิ อุปุปฺพชติ, ปสฺสทฺธิวเสน ปรณฺณาวเสน ปรณฺณินฺทรียํ อธิมตฺตํ โหติ. ปสฺสทฺธิวเสน สฺขํ อุปุปฺพชติ, สฺขวเสน ปรณฺณาวเสน ปรณฺณินฺทรียํ อธิมตฺตํ โหติ. สฺขวเสน โอปาสวเสน ปรณฺณาวเสน ปรณฺณินฺทรียํ อธิมตฺตํ โหติ. โอปาสวเสน สํเวโค อุปุปฺพชติ, สํเวควเสน ปรณฺณาวเสน ปรณฺณินฺทรียํ อธิมตฺตํ โหติ. สํเวเชตฺตว จิตฺตํ สฺมาทฺทติ, สฺมาทฺทวเสน ปรณฺณาวเสน ปรณฺณินฺทรียํ อธิมตฺตํ โหติ. ตถา สฺมาทฺทิตฺตํ จิตฺตํ สาธุกํ ปคฺคณฺหาติ, ปคฺคณฺหาวเสน ปรณฺณาวเสน ปรณฺณินฺทรียํ อธิมตฺตํ โหติ. ตถา ปคฺคณฺหาจิตฺตํ จิตฺตํ สาธุกํ อชฺฌมฺเปกฺขติ, อชฺฌมฺเปกฺขวเสน ปรณฺณาวเสน ปรณฺณินฺทรียํ อธิมตฺตํ โหติ. อชฺฌมฺเปกฺขวเสน นานตฺตกิลฺลเสหิ จิตฺตํ วิมฺมุจฺจติ, วิมฺมุจฺจวเสน ปรณฺณาวเสน ปรณฺณินฺทรียํ อธิมตฺตํ โหติ. วิมฺมุจฺจตฺตว เต ฐมฺมา เอกฺรสา โหนฺติ, เอกฺรสฺสฺสเจเน¹⁹ ภาวนายวเสน ปรณฺณาวเสน ปรณฺณินฺทรียํ อธิมตฺตํ โหติ. ภาวนายวเสน ตโต ปณฺเฑตฺตเว วิวญฺญฺนฺติ, วิวญฺญฺนฺตวเสน ปรณฺณาวเสน ปรณฺณินฺทรียํ อธิมตฺตํ โหติ. วิวญฺญฺนฺติตฺตว ตโต โวสชฺชติ, โวสชฺชวเสน ปรณฺณาวเสน ปรณฺณินฺทรียํ อธิมตฺตํ โหติ. โวสชฺชชิตฺตว ตโต นิรุชฺฌนฺติ, นิรุชฺฌวเสน ปรณฺณาวเสน ปรณฺณินฺทรียํ อธิมตฺตํ โหติ. นิรุชฺฌวเสน เทว โวสชฺชคฺคา : ปริจฺจาคโวสชฺชคฺโค ๑ ปกฺขนฺทนโวสชฺชคฺโค ๑. กิเลส ๑ ขนฺธ ๑ ปริจฺจชฺตีติ ปริจฺจาคโวสชฺชคฺโค. นิโรธนิพฺพานธฺตฺตว จิตฺตํ ปกฺขนฺทตีติ ปกฺขนฺทนโวสชฺชคฺโค, นิโรธวเสน อิม เทว โวสชฺชคฺคา. เอวํ อธิมตฺตสฺสเจเน อธิมตฺตวเสน อธิมตฺตวเสน.

ทุตฺติยภาณวโร

(๔) อธิมตฺตวเสน อธิมตฺตวเสน

[๒๐๒] กถํ อธิมตฺตวเสน อธิมตฺตวเสน อธิมตฺตวเสน ? สทฺธินฺทรียสฺส ภาวนาย อนุโท อุปุปฺพชติ, อนุทวเสน สทฺธาวเสน สทฺธินฺทรียํ อธิมตฺตวเสน. อนุทวเสน ปามุชฺชํ อุปุปฺพชติ, ปามุชฺชวเสน สทฺธาวเสน สทฺธินฺทรียํ อธิมตฺตวเสน ๕เปฯ เอวํ อธิมตฺตวเสน อธิมตฺตวเสน อธิมตฺตวเสน.

(๕) ปริยทฺถวเสน อธิมตฺตวเสน

กถํ ปริยทฺถวเสน อธิมตฺตวเสน อธิมตฺตวเสน ? อธิมตฺตวเสน สทฺธินฺทรียํ อธิมตฺตวเสน ปริยทฺถวเสน, อธิมตฺตวเสนปริฬาหํ ปริยทฺถวเสน. ปคฺคณฺหาเจเน วิวญฺญฺนฺตวเสน โภสชฺชํ ปริยทฺถวเสน, โภสชฺชวเสน

¹⁹ อ. อธิมตฺตวเสน อธิมตฺตวเสน

ปริยาทียติ. อุปปุจฺจานญฺเณ สตินุทฺริยํ ปมาทํ ปริยาทียติ, ปมาทปริพฺพาทํ ปริยาทียติ. อวิกฺเขปญฺเณ สมาริณุทฺริยํ อุทฺธจฺจํ ปริยาทียติ, อุทฺธจฺจปริพฺพาทํ ปริยาทียติ. ทสฺสนญฺเณ ปญฺณินุทฺริยํ อวิซุทฺทํ ปริยาทียติ, อวิซุทฺทปริพฺพาทํ ปริยาทียติ. เนกฺขมฺเม ปญฺจิณุทฺริยานิ กามจฺจนทํ ปริยาทียนฺติ. อพฺยาปาเท ปญฺจิณุทฺริยานิ พฺยาปาทํ ปริยาทียนฺติ. อาโลกสญฺญาย ปญฺจิณุทฺริยานิ ถีนมิทฺทํ ปริยาทียนฺติ. อวิกฺเขเป ปญฺจิณุทฺริยานิ อุทฺธจฺจํ ปริยาทียนฺติ ฯเปฯ อรหตฺตมคฺเค ปญฺจิณุทฺริยานิ สพฺพกิลฺลเส ปริยาทียนฺติ. เอวํ ปริยาทานญฺเณ อินุทฺริยานิ ทญฺจพฺพานิ.

(๖) ปติฏฺฐาปกญฺเณนิทฺเทส

[๒๐๓] กถํ ปติฏฺฐาปกญฺเณ อินุทฺริยานิ ทญฺจพฺพานิ ? สทฺโธ สทฺธิณุทฺริยํ อธิโมกฺเข ปติฏฺฐาเปติ, สทฺธสฺส สทฺธิณุทฺริยํ อธิโมกฺเข ปติฏฺฐาเปติ. วิริยวา วิริยิณุทฺริยํ ปคฺคเห ปติฏฺฐาเปติ, วิริยวโต วิริยิณุทฺริยํ ปคฺคเห ปติฏฺฐาเปติ. สติมา สตินุทฺริยํ อุปปุจฺจานเน ปติฏฺฐาเปติ, สติมโต สตินุทฺริยํ อุปปุจฺจานเน ปติฏฺฐาเปติ. สมาริโต สมาริณุทฺริยํ อวิกฺเขเป ปติฏฺฐาเปติ, สมาริตสฺส สมาริณุทฺริยํ อวิกฺเขเป ปติฏฺฐาเปติ. ปญฺณวา ปญฺณินุทฺริยํ ทสฺสเน ปติฏฺฐาเปติ, ปญฺณวโต ปญฺณินุทฺริยํ ทสฺสเน ปติฏฺฐาเปติ. โย คาวจโร ปญฺจิณุทฺริยานิ เนกฺขมฺเม ปติฏฺฐาเปติ, โย คาวจรสฺส ปญฺจิณุทฺริยานิ เนกฺขมฺเม ปติฏฺฐาเปเนติ. โย คาวจโร ปญฺจิณุทฺริยานิ อพฺยาปาเท ปติฏฺฐาเปติ, โย คาวจรสฺส ปญฺจิณุทฺริยานิ อพฺยาปาเท ปติฏฺฐาเปเนติ. โย คาวจโร ปญฺจิณุทฺริยานิ อาโลกสญฺญาย ปติฏฺฐาเปติ, โย คาวจรสฺส ปญฺจิณุทฺริยานิ อาโลกสญฺญาย ปติฏฺฐาเปเนติ. โย คาวจโร ปญฺจิณุทฺริยานิ อวิกฺเขเป ปติฏฺฐาเปติ, โย คาวจรสฺส ปญฺจิณุทฺริยานิ อวิกฺเขเป ปติฏฺฐาเปเนติ ฯเปฯ โย คาวจโร ปญฺจิณุทฺริยานิ อรหตฺตมคฺเค ปติฏฺฐาเปติ, โย คาวจรสฺส ปญฺจิณุทฺริยานิ อรหตฺตมคฺเค ปติฏฺฐาเปเนติ. เอวํ ปติฏฺฐาปกญฺเณ อินุทฺริยานิ ทญฺจพฺพานิ.

สฺตฺตฺนฺตฺนิทฺเทสํ จตฺตฺโต.

๕. อินุทฺริยสโมธาน

[๒๐๔] ปุณฺณฺชนโน สมาริํ ภาเวนฺโต กติหากาเรหิ อุปปุจฺจานกฺุสโล โหติ, เสกฺโข สมาริํ ภาเวนฺโต กติหากาเรหิ อุปปุจฺจานกฺุสโล โหติ, วิตรวโค สมาริํ ภาเวนฺโต กติหากาเรหิ อุปปุจฺจานกฺุสโล โหติ ? ปุณฺณฺชนโน สมาริํ ภาเวนฺโต สตฺตฺติ อากาเรหิ อุปปุจฺจานกฺุสโล โหติ, เสกฺโข สมาริํ ภาเวนฺโต อญฺฺจหิ อากาเรหิ อุปปุจฺจานกฺุสโล โหติ, วิตรวโค สมาริํ ภาเวนฺโต ทสฺหิ อากาเรหิ อุปปุจฺจานกฺุสโล โหติ.

ปุณฺณฺชนโน สมาริํ ภาเวนฺโต กตฺเมหิ สตฺตฺหากาเรหิ อุปปุจฺจานกฺุสโล โหติ ? อวชฺชิตตฺตฺตา อารมฺมณฺุปปุจฺจานกฺุสโล โหติ, สมนฺธิมิตฺตฺุปปุจฺจานกฺุสโล โหติ, ปคฺคหนิมิตฺตฺุปปุจฺจานกฺุสโล โหติ, อวิกฺเขปฺุปปุจฺจานกฺุสโล โหติ, โย ภาสุปปุจฺจานกฺุสโล โหติ, สมนฺทํสนฺุปปุจฺจานกฺุสโล โหติ, อุเปกฺุปปุจฺจานกฺุสโล โหติ. ปุณฺณฺชนโน สมาริํ ภาเวนฺโต อิมฺเห สตฺตฺหากาเรหิ อุปปุจฺจานกฺุสโล โหติ.

เสกฺโข สมาริํ ภาเวนฺโต กตฺเมหิ อญฺฺจหากาเรหิ อุปปุจฺจานกฺุสโล โหติ ? อวชฺชิตตฺตฺตา อารมฺมณฺุปปุจฺจานกฺุสโล โหติ, สมนฺธิมิตฺตฺุปปุจฺจานกฺุสโล โหติ, ปคฺคหนิมิตฺตฺุปปุจฺจานกฺุสโล โหติ,

อวิกเขปฏฺญจานกุสลโ หิติ, โภภาสุปฏฺญจานกุสลโ หิติ, สมบหฺสณฺุปฏฺญจานกุสลโ หิติ, อุเปกฺขุปฏฺญา
นกุสลโ หิติ, เอกตตฺุปฏฺญจานกุสลโ หิติ. เสกฺโข สมาริ ภาเวนฺุโต อิมฺเห อญฺุจหากาเรหิ อุปฏฺญา
นกุสลโ หิติ.

วิตฺตราโค สมาริ ภาเวนฺุโต กตเมหิ ทสหากาเรหิ อุปฏฺญจานกุสลโ หิติ ? อาวชฺชิตตฺตา
อารมฺมณฺุปฏฺญจานกุสลโ หิติ ๗เปฯ เอกตตฺุปฏฺญจานกุสลโ หิติ, ภาณฺุปฏฺญจานกุสลโ หิติ, จิตตฺุปฏฺญา
นกุสลโ²⁰ หิติ. วิตฺตราโค สมาริ ภาเวนฺุโต อิมฺเห ทสหากาเรหิ อุปฏฺญจานกุสลโ หิติ.

[๒๐๕] ปฺุถฺุชฺชน วิปฺสฺสนํ ภาเวนฺุโต กติหากาเรหิ อุปฏฺญจานกุสลโ หิติ, กติหากาเรหิ อนุ
ปฏฺญจานกุสลโ หิติ, เสกฺโข วิปฺสฺสนํ ภาเวนฺุโต กติหากาเรหิ อุปฏฺญจานกุสลโ หิติ, กติหากาเรหิ อนุ
ปฏฺญจานกุสลโ หิติ. วิตฺตราโค วิปฺสฺสนํ ภาเวนฺุโต กติหากาเรหิ อุปฏฺญจานกุสลโ หิติ, กติหากาเรหิ อนุ
ปฏฺญจานกุสลโ หิติ ?

ปฺุถฺุชฺชน วิปฺสฺสนํ ภาเวนฺุโต นวหากาเรหิ อุปฏฺญจานกุสลโ หิติ, นวหากาเรหิ อนุปฏฺญา
นกุสลโ หิติ. เสกฺโข วิปฺสฺสนํ ภาเวนฺุโต ทสหากาเรหิ อุปฏฺญจานกุสลโ หิติ, ทสหากาเรหิ อนุปฏฺญา
นกุสลโ หิติ. วิตฺตราโค วิปฺสฺสนํ ภาเวนฺุโต ทฺวาทสหากาเรหิ อุปฏฺญจานกุสลโ หิติ, ทฺวาทสหากาเรหิ
อนุปฏฺญจานกุสลโ หิติ.

ปฺุถฺุชฺชน วิปฺสฺสนํ ภาเวนฺุโต กตเมหิ นวหากาเรหิ อุปฏฺญจานกุสลโ หิติ, กตเมหิ นวหากาเรหิ
อนุปฏฺญจานกุสลโ หิติ ? อนิจฺจโต อุปฏฺญจานกุสลโ หิติ, นิจฺจโต อนุปฏฺญจานกุสลโ หิติ. ทฺุชฺชโต อุ
ปฏฺญจานกุสลโ หิติ, สฺชโต อนุปฏฺญจานกุสลโ หิติ. อนตฺตโต อุปฏฺญจานกุสลโ หิติ, อตฺตโต อนุปฏฺญา
นกุสลโ หิติ. ขยโต อุปฏฺญจานกุสลโ หิติ, ฆนโต อนุปฏฺญจานกุสลโ หิติ. วยโต อุปฏฺญจานกุสลโ หิติ,
อายุหนฺา นฺุปฏฺญจานกุสลโ²¹ หิติ. วิปริณามฺุปฏฺญจานกุสลโ หิติ, ฐฺวโต อนุปฏฺญจานกุสลโ หิติ. อนิมิตฺต
ปฏฺญจานกุสลโ หิติ, นิมิตฺตฺานุปฏฺญจานกุสลโ หิติ. อปฺปนฺุทิตฺุปฏฺญจานกุสลโ หิติ. ปณฺุณฺานุปฏฺญา
นกุสลโ²² หิติ, สฺุณฺุณฺุตฺุปฏฺญจานกุสลโ หิติ, อภินิเวสฺานุปฏฺญจานกุสลโ หิติ. ปฺุถฺุชฺชน วิปฺสฺสนํ ภาเว
นฺุโต อิมฺเห นวหากาเรหิ อุปฏฺญจานกุสลโ หิติ, อิมฺเห นวหากาเรหิ อนุปฏฺญจานกุสลโ หิติ.

[๒๐๖] เสกฺโข วิปฺสฺสนํ ภาเวนฺุโต กตเมหิ ทสหากาเรหิ อุปฏฺญจานกุสลโ หิติ
, กตเมหิ ทสหากาเรหิ อนุปฏฺญจานกุสลโ หิติ ? เสกฺโข วิปฺสฺสนํ ภาเวนฺุโต²³ อนิจฺจโต อุปฏฺญจานกุสล
โหติ, นิจฺจโต อนุปฏฺญจานกุสลโ หิติ ๗เปฯ สฺุณฺุณฺุตฺุปฏฺญจานกุสลโ หิติ, อภินิเวสฺานุปฏฺญจานกุสลโ หิติ,
ภาณฺุปฏฺญจานกุสลโ หิติ, อภาณฺานุปฏฺญจานกุสลโ หิติ, เสกฺโข วิปฺสฺสนํ ภาเวนฺุโต อิมฺเห ทสหากา
เรหิ อุปฏฺญจานกุสลโ หิติ, อิมฺเห ทสหากาเรหิ อนุปฏฺญจานกุสลโ หิติ.

วิตฺตราโค วิปฺสฺสนํ ภาเวนฺุโต กตเมหิ ทฺวาทสหากาเรหิ อุปฏฺญจานกุสลโ หิติ, กตเมหิ ทฺวาท
สหากาเรหิ อนุปฏฺญจานกุสลโ หิติ ? อนิจฺจโต อุปฏฺญจานกุสลโ หิติ, นิจฺจโต อนุปฏฺญจานกุสลโ หิติ

²⁰ อ.ม., อ. วิมุตตฺุปฏฺญจานกุสลโ

²¹ อ.ม., อ. อายุห...

²² อ.ม. ปณฺุทิตฺุปฏฺญจานกุสลโ

²³ อ.ม., อ. เสกฺโข วิปฺสฺสนํ ภาเวนฺุโตติ อิมฺเห ตโย ปาจา นตฺติ

ฯเปฯ ญาณูปุฏฺจานกฺสโล โหติ, อญาณานูปุฏฺจานกฺสโล โหติ. วิสยโถคฺอุปุฏฺจานกฺสโล โหติ, สยโถคานูปุฏฺจานกฺสโล โหติ. นิโรธูปุฏฺจานกฺสโล โหติ, สงฺขารานูปุฏฺจานกฺสโล โหติ. วีตฺราโค วิปฺสฺสนํ ภาเวฺนโต อิมฺเหิ ทฺวาทสฺหากาเรหิ อูปุฏฺจานกฺสโล โหติ, อิมฺเหิ ทฺวาทสฺหากาเรหิ อูปุฏฺจานกฺสโล โหติ.

อวชฺชิตตฺตา อารมฺมณูปุฏฺจานกฺสลวเสน อินฺทฺริยานิ สโมชานเติ โ คจฺรณฺจ ปชานาติ. สมตถณฺจ ปฏฺวิชฺฌติ ฯเปฯ ฌมฺเม สโมชานเติ. โคจฺรณฺจ ปชานาติ. สมตถณฺจ ปฏฺวิชฺฌติ.

อินฺทฺริยานิ สโมชานเติตีติ : กถํ อินฺทฺริยานิ สโมชานเติ ? อธิโมกฺขญฺเจเน สทฺธินฺทฺริยํ สโมชานเติ ฯเปฯ สมณนิมิตฺตูปุฏฺจานกฺสลวเสน. ปคฺคหนิมิตฺตูปุฏฺจานกฺสลวเสน. อวิกฺเขปฺอุปุฏฺจานกฺสลวเสน. [24] สมฺปหํสฺนูปุฏฺจานกฺสลวเสน. อูปุฏฺจานกฺสลวเสน. เอกตฺตูปุฏฺจานกฺสลวเสน. ญาณูปุฏฺจานกฺสลวเสน. จิตฺตูปุฏฺจานกฺสลวเสน.²⁵

อนิจฺจโต อูปุฏฺจานกฺสลวเสน ฯเปฯ นิจฺจโต อูปุฏฺจานกฺสลวเสน. ทฺกฺขโต อูปุฏฺจานกฺสลวเสน. สุขโต อูปุฏฺจานกฺสลวเสน. อนตฺตโต อูปุฏฺจานกฺสลวเสน. อตฺตโต อูปุฏฺจานกฺสลวเสน. ขยโต อูปุฏฺจานกฺสลวเสน. ฌนโต อูปุฏฺจานกฺสลวเสน. วยโต อูปุฏฺจานกฺสลวเสน. อายฺหฺนานูปุฏฺจานกฺสลวเสน. วิปริณามูปุฏฺจานกฺสลวเสน. ฐวโต อูปุฏฺจานกฺสลวเสน. อนิมิตฺตูปุฏฺจานกฺสลวเสน. นิมิตฺตานูปุฏฺจานกฺสลวเสน. อปฺปณฺนิหิตฺตูปุฏฺจานกฺสลวเสน. ปณฺนิชานูปุฏฺจานกฺสลวเสน. สฺสยฺยตฺตูปุฏฺจานกฺสลวเสน. อภินิเวสฺยานูปุฏฺจานกฺสลวเสน. ญาณูปุฏฺจานกฺสลวเสน. อญฺญาณานูปุฏฺจานกฺสลวเสน. วิสยโถคฺอุปุฏฺจานกฺสลวเสน. สยโถคานูปุฏฺจานกฺสลวเสน. นิโรธูปุฏฺจานกฺสลวเสน. [26] อินฺทฺริยานิ สโมชานเติ. โคจฺรณฺจ ปชานาติ. สมตถณฺจ ปฏฺวิชฺฌติ.

[๒๐๗] จตฺสฺสญฺจียา อากาเรหิ ตินฺณนฺนํ อินฺทฺริยานํ วสฺสีกาวตฺตาปญฺญา อาสวานํ ขยฺเย ญาณํ : กตเมสํ ตินฺณนฺนํ อินฺทฺริยานํ ? อนญฺญตฺตถณฺจสฺสํมีตินฺทฺริยสฺส อญฺญินฺทฺริยสฺส อญฺญตฺตาวินฺทฺริยสฺส.

อนญฺญตฺตถณฺจสฺสํมีตินฺทฺริยํ กตฺติญฺจานานิ คจฺจติ, อญฺญินฺทฺริยํ กตฺติญฺจานานิ คจฺจติ, อญฺญตฺตาวินฺทฺริยํ กตฺติญฺจานานิ คจฺจติ ? อนญฺญตฺตถณฺจสฺสํมีตินฺทฺริยํ เอกํ จานํ คจฺจติ, โสตาปตฺติมคฺคํ ฯเปฯ อญฺญินฺทฺริยํ ๒ จานานิ คจฺจติ, โสตาปตฺติผลํ. สกฺทาคามิมคฺคํ. สกฺทาคามิผลํ. อนาคามิมคฺคํ. อนาคามิผลํ. อรหตฺตมคฺคํ. อญฺญตฺตาวินฺทฺริยํ เอกํ จานํ คจฺจติ, อรหตฺตผลํ.

โสตาปตฺติมคฺคฺกฺขณฺเน อนญฺญตฺตถณฺจสฺสํมีตินฺทฺริยสฺส สทฺธินฺทฺริยํ อธิโมกฺขปรีวารํ โหติ. วีริยนฺทฺริยํ ปคฺคหปรีวารํ โหติ. สตินฺทฺริยํ อูปุฏฺจานปรีวารํ โหติ. สฺมาธินฺทฺริยํ อวิกฺเขปปรีวารํ โหติ. ปญฺญินฺทฺริยํ ทสฺสนปรีวารํ โหติ. มนินฺทฺริยํ วิชานนปรีวารํ โหติ. โสมนสฺสินฺทฺริยํ อภินนฺทฺริยปรีวารํ²⁷

²⁴ อ.ม., อ. โภกาสูปุฏฺจานกฺสลวเสน

²⁵ อ.ม., อ. วิมฺตฺต...

²⁶ อ.ม., อ. สงฺขารานูปุฏฺจานกฺสลวเสน

²⁷ อ.ม. อภินนฺทฺริยปรีวารํ

โหติ. ซีวิตินุทริยัม ปวตตสนนตตาทิปเตยยปริวารัม โหติ. โสตาปตติมคคกฺขเณ ชาตา ฌมฺมา จเปตฺวา จิตตสมฺภูจฺจํ ฐปฺปี สฬฺเพว กุสลา โหณฺติ. สฬฺเพว อนาสวา โหณฺติ. สฬฺเพว นียยานิกา โหณฺติ. สฬฺเพว อปฺยคามิโน โหณฺติ. สฬฺเพว โลกุตฺตรา โหณฺติ. สฬฺเพว นิพฺพานารมฺมณา โหณฺติ, โสตาปตติมคคกฺขเณ อนนฺถวาทถนฺตสฺสํ อิมานิ อญฺฺจินุทริยานิ สหชาตปริวาราวา โหณฺติ, อณฺถมณฺถปริวาราวา โหณฺติ, นิสฺสยปริวาราวา โหณฺติ, สมฺปยุตฺตปริวาราวา โหณฺติ, สหคตา โหณฺติ, สหชาตา โหณฺติ, สํสฺสุจฺจา โหณฺติ, สมฺปยุตฺตา โหณฺติ, เตว ตสฺส อากาธา เจว โหณฺติ ปริวาราวา จ.

โสตาปตติมคคกฺขเณ ๔เปฯ อรหตฺตผลกฺขเณ อณฺถวาทาวินุทริยสฺส สฬฺทินุทริยัม อธิโมกฺขปริวารัม โหติ ๔เปฯ ซีวิตินุทริยัม ปวตตสนนตตาทิปเตยยปริวารัม โหติ, อรหตฺตผลกฺขเณ ชาตา ฌมฺมา สฬฺเพว อพฺยากตา โหณฺติ, จเปตฺวา จิตตสมฺภูจฺจํ ฐปฺปี สฬฺเพว อนาสวา โหณฺติ, สฬฺเพว โลกุตฺตรา โหณฺติ, สฬฺเพว นิพฺพานารมฺมณา โหณฺติ. อรหตฺตผลกฺขเณ อณฺถวาทาวินุทริยสฺส อิมานิ อญฺฺจินุทริยานิ สหชาตปริวาราวา โหณฺติ, เตว ตสฺส อากาธา เจว โหณฺติ ปริวาราวา จ. อิติ อิมานิ อญฺฺจจฺจกานิ จตฺตสฺสํ โหณฺติ.

อาสวาทิ : กตเม เต อาสวา ? กามาสโว ภวาสโว ทิฏฺฐาสาสโว อวิชฺชาสาสโว.

กตเถเต อาสวา ซียณฺติ ? โสตาปตติมคคเณ อนนฺถวาทสฺส ทิฏฺฐาสาสโว ซียติ, อปายคมนีโย กามาสโว ซียติ, อปายคมนีโย ภวาสโว ซียติ, อปายคมนีโย อวิชฺชาสาสโว ซียติ, เอตฺเถเต อาสวา ซียณฺติ. สกทาคามิมคคเณ โอปาริกโก กามาสโว ซียติ, ตเทกฺกฺโข ภวาสโว ซียติ, ตเทกฺกฺโข อวิชฺชาสาสโว ซียติ, เอตฺเถเต อาสวา ซียณฺติ. อนนฺถวาทสฺส อนนฺถวาทสฺส กามาสโว ซียติ, ตเทกฺกฺโข ภวาสโว ซียติ, ตเทกฺกฺโข อวิชฺชาสาสโว ซียติ, เอตฺเถเต อาสวา ซียณฺติ. อรหตฺตมคคเณ อนนฺถวาทสฺส ภวาสโว ซียติ, อนนฺถวาทสฺส อวิชฺชาสาสโว ซียติ, เอตฺเถเต อาสวา ซียณฺติ.

[๒๐๘] น ตสฺส อทิฏฺฐมิตฺติ กิณฺจ
 อโถ อวิญฺญาตมชานิตพฺพัม
 สฬฺพัม อภินฺถวาสิ ยทตฺติ เนยฺยัม²⁸
 ตถาคโต เตน สมฺนตจกฺขุติ.

สมฺนตจกฺขุติ : เกนตเถน สมฺนตจกฺขุ ? จุทฺทส พุทฺธวณฺณานิ : ทุกฺเข ฌาณํ พุทฺธวณฺณํ, ทุกฺขสมฺมุตฺเต ฌาณํ พุทฺธวณฺณํ ๔เปฯ สฬฺพณฺตวณฺณํ พุทฺธวณฺณํ, อนนฺถวณฺณํ²⁹ พุทฺธวณฺณํ, อิมานิ จุทฺทส พุทฺธวณฺณานิ. อิมสฺส จุทฺทสนฺนํ พุทฺธวณฺณานิ อญฺฺจ ฌาณานิ สวากสาธารณานิ จ ฌาณานิ อสาธารณานิ สวาทเกหิ.

ยวตฺตา ทุกฺขสฺส ทุกฺขญฺโจะ ฌาโต, อณฺถวาททฺตา ทุกฺขญฺโจะ นตฺถิติ สมฺนตจกฺขุ, ยํ สมฺนตจกฺขุํ ตํ ปณฺณินุทริยัม, ปณฺณินุทริยสฺส วเสน อธิโมกฺขญฺเจเน สฬฺทินุทริยัม, ปคคหฺญเจเน วีริยินุทริยัม, อญฺฺจจฺจกฺกเจเน สตินุทริยัม, อวิกฺเขปญฺเจเน สมานินุทริยัม. ยวตฺตา ทุกฺขสฺส ทุกฺขญฺโจะ ทิฏฺฐิวิทิตฺต สจฺจิกโต ผสฺสิตโต ปณฺณาย, อผสฺสิตโต ปณฺณาย ทุกฺขญฺโจะ นตฺถิติ สมฺนตจกฺขุ, ยํ สมฺนตจกฺขุํ ตํ

²⁸ เวยฺยณฺติ วา ปาโจะ

²⁹ อ.ม., อ. อนนฺถวณฺณานิ

ปถุณินทริยัม, ปถุณินทริยสุส วเสน อธิโมกขญฺเฐน สทฺธินทริยัม, ปคฺคณฺญเฐน วีริยินทริยัม, อุตฺตจฺญานญฺเฐน สติณทริยัม, อวิกฺเขปญฺเฐน สมฺมาธิณทริยัม. ยาวตา สมฺมุทฺยสุส สมฺมุทฺยญฺเฐน ๔เปฯ ยาวตา นิโรธสุส นิโรธญฺเฐน. ยาวตา มคฺคสุส มคฺคญฺเฐน. ยาวตา อตฺตปฏฺิสมฺภิกาย อตฺตปฏฺิสมฺภิกญฺเฐน. ยาวตา ธมฺมปฏฺิสมฺภิกาย ธมฺมปฏฺิสมฺภิกญฺเฐน. ยาวตา นิรุตฺติปฏฺิสมฺภิกาย นิรุตฺติปฏฺิสมฺภิกญฺเฐน. ยาวตา ปฏฺิภาณปฏฺิสมฺภิกาย ปฏฺิภาณปฏฺิสมฺภิกญฺเฐน. ยาวตา อินฺทริยานันํ ปโรปริยตฺเต ฅาณัน. ยาวตา สตตฺตานันํ อายสฺยานุสเย ฅาณัน. ยาวตา ยมกปาฏฺิหิเร ฅาณัน. ยาวตา มหากรุณาสมฺปาตฺติยา ฅาณัน. ยาวตา สทฺเวกสุส โลกสุส สมฺมารกสุส สทฺพรหฺมกสุส สสฺสมณพฺรหฺมณฺเฐน ปชฺาฯ สทฺเวมนุสฺสาย ทิฏฺฐจฺิ สุตฺตํ มุตฺตํ วิญฺญวาทํ ปตฺตํ ปริเยสิตํ อนุวิจฺจิตํ มนสา, ฅาตํ ทิฏฺฐจฺิ วิทิตํ สจฺฉิกิตํ ผสฺสิตํ ปถุณาย, อผสฺสิตํ ปถุณาย นตฺถิตฺติ สมฺนตฺตจกฺขุ. ยัม สมฺนตฺตจกฺขุํ ตํ ปถุณินทริยัม, ปถุณินทริยสุส วเสน อธิโมกขญฺเฐน สทฺธินทริยัม, ปคฺคณฺญเฐน วีริยินทริยัม, อุตฺตจฺญานญฺเฐน สติณทริยัม, อวิกฺเขปญฺเฐน สมฺมาธิณทริยัม.

สทฺทหนฺโต ปคฺคณฺหาติ, ปคฺคณฺหนฺโต สทฺทหติ, สทฺทหนฺโต อุตฺตจฺญาเปติ, อุตฺตจฺญาเปนฺโต สทฺทหติ, สทฺทหนฺโต สมฺาทหติ, สมฺาทหนฺโต สทฺทหติ, สทฺทหนฺโต ปชฺานาติ, ปชฺานนฺโต สทฺทหติ. ปคฺคณฺหนฺโต อุตฺตจฺญาเปติ, อุตฺตจฺญาเปนฺโต ปคฺคณฺหาติ, ปคฺคณฺหนฺโต สมฺาทหติ, สมฺาทหนฺโต ปคฺคณฺหาติ, ปคฺคณฺหนฺโต ปชฺานาติ, ปชฺานนฺโต ปคฺคณฺหาติ, ปคฺคณฺหนฺโต สทฺทหติ, สทฺทหนฺโต ปคฺคณฺหาติ. อุตฺตจฺญาเปนฺโต สมฺาทหติ, สมฺาทหนฺโต อุตฺตจฺญาเปติ, อุตฺตจฺญาเปนฺโต ปชฺานาติ, ปชฺานนฺโต อุตฺตจฺญาเปติ, อุตฺตจฺญาเปนฺโต สทฺทหติ, สทฺทหนฺโต อุตฺตจฺญาเปติ, อุตฺตจฺญาเปนฺโต ปคฺคณฺหาติ, ปคฺคณฺหนฺโต อุตฺตจฺญาเปติ. สมฺาทหนฺโต ปชฺานาติ, ปชฺานนฺโต สมฺาทหติ, สมฺาทหนฺโต สทฺทหติ, สทฺทหนฺโต สมฺาทหติ, สมฺาทหนฺโต ปคฺคณฺหาติ, ปคฺคณฺหนฺโต สมฺาทหติ, สมฺาทหนฺโต อุตฺตจฺญาเปติ, อุตฺตจฺญาเปนฺโต สมฺาทหติ. ปชฺานนฺโต สทฺทหติ, สทฺทหนฺโต ปชฺานาติ, ปชฺานนฺโต ปคฺคณฺหาติ, ปคฺคณฺหนฺโต ปชฺานาติ, ปชฺานนฺโต อุตฺตจฺญาเปติ, อุตฺตจฺญาเปนฺโต ปชฺานาติ, ปชฺานนฺโต สมฺาทหติ, สมฺาทหนฺโต ปชฺานาติ.

สทฺทหิตตฺตา ปคฺคหิตํ, ปคฺคหิตตฺตา สทฺทหิตํ, สทฺทหิตตฺตา อุตฺตจฺญาปิตํ, อุตฺตจฺญาปิตตฺตา สทฺทหิตํ, สทฺทหิตตฺตา สมฺาทหิตํ, สมฺาทหิตตฺตา สทฺทหิตํ, สทฺทหิตตฺตา ปชฺานิตํ, ปชฺานิตตฺตา สทฺทหิตํ. ปคฺคหิตตฺตา อุตฺตจฺญาปิตํ, อุตฺตจฺญาปิตตฺตา ปคฺคหิตํ, ปคฺคหิตตฺตา สมฺาทหิตํ, สมฺาทหิตตฺตา ปคฺคหิตํ, ปคฺคหิตตฺตา ปชฺานิตํ, ปชฺานิตตฺตา ปคฺคหิตํ, ปคฺคหิตตฺตา สทฺทหิตํ, สทฺทหิตตฺตา ปคฺคหิตํ. อุตฺตจฺญาปิตตฺตา สมฺาทหิตํ, สมฺาทหิตตฺตา อุตฺตจฺญาปิตํ, อุตฺตจฺญาปิตตฺตา ปชฺานิตํ, ปชฺานิตตฺตา อุตฺตจฺญาปิตํ, อุตฺตจฺญาปิตตฺตา สทฺทหิตํ, สทฺทหิตตฺตา อุตฺตจฺญาปิตํ, อุตฺตจฺญาปิตตฺตา ปคฺคหิตํ, ปคฺคหิตตฺตา อุตฺตจฺญาปิตํ. สมฺาทหิตตฺตา ปชฺานิตํ, ปชฺานิตตฺตา สมฺาทหิตํ, สมฺาทหิตตฺตา สทฺทหิตํ, สทฺทหิตตฺตา สมฺาทหิตํ, สมฺาทหิตตฺตา ปคฺคหิตํ, ปคฺคหิตตฺตา สมฺาทหิตํ, สมฺาทหิตตฺตา อุตฺตจฺญาปิตํ, อุตฺตจฺญาปิตตฺตา สมฺาทหิตํ. ปชฺานิตตฺตา สทฺทหิตํ, สทฺทหิตตฺตา ปชฺานิตํ, ปชฺานิตตฺตา ปคฺคหิตํ, ปคฺคหิตตฺตา ปชฺานิตํ, ปชฺานิตตฺตา อุตฺตจฺญาปิตํ, อุตฺตจฺญาปิตตฺตา ปชฺานิตํ, ปชฺานิตตฺตา สมฺาทหิตํ, สมฺาทหิตตฺตา ปชฺานิตํ, ยัม พุทฺธจกฺขุํ³⁰ ตํ พุทฺธฅาณัน. ยัม พุทฺธฅาณัน ตํ พุทฺธจกฺขุ. เยน จกฺขุณา

³⁰ ม., อ. พุทฺธจกฺขุ. เวมฺปริปิ

ตถาคโต สตุเต ปสฺสตี อปฺพรชกฺเข มหารชกฺเข ติกฺขิณฺหฺริเย มุทฺธินฺหฺริเย สุวากาเร ทฺวากาเร
 สุวิญญาปเย ทฺวิญญาปเย อปฺเปกฺจฺเจ ปฺรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน อปฺเปกฺจฺเจ นปฺรโลกวชฺชภยทสฺสาวิ
 โน.

อปฺพรชกฺเข มหารชกฺเขตี : สทฺโธ ปุคฺคโล อปฺพรชกฺโข, อสฺสทฺโธ ปุคฺคโล มหารชกฺโข,
 อารทฺธวீริโย ปุคฺคโล อปฺพรชกฺโข, กุสฺสีโต ปุคฺคโล มหารชกฺโข, อฺปฏฺฐิตสฺสตี ปุคฺคโล อปฺพรชกฺโข,
 มุฏฺฐสฺสตี ปุคฺคโล มหารชกฺโข, สฺมาหิตโต ปุคฺคโล อปฺพรชกฺโข, อสฺมาหิตโต ปุคฺคโล มหารชกฺโข,
 ปณฺณวา ปุคฺคโล อปฺพรชกฺโข, ทฺุปฺปณฺณโว ปุคฺคโล มหารชกฺโข.

ติกฺขิณฺหฺริเย มุทฺธินฺหฺริเยตี : สทฺโธ ปุคฺคโล ติกฺขิณฺหฺริโย, อสฺสทฺโธ ปุคฺคโล มุทฺธินฺหฺริโย ฯเปฯ
 ปณฺณวา ปุคฺคโล ติกฺขิณฺหฺริโย, ทฺุปฺปณฺณโว ปุคฺคโล มุทฺธินฺหฺริโย. สุวากาเร ทฺวากาเรตี : สทฺโธ ปุคฺคโล
 สุวากาโร ฯเปฯ ปณฺณวา ปุคฺคโล สุวากาโร, ทฺุปฺปณฺณโว ปุคฺคโล ทฺวากาโร. สุวิญญาปเย ทฺ
 วิญญาปเยตี : สทฺโธ ปุคฺคโล สุวิญญาปโย, อสฺสทฺโธ ปุคฺคโล ทฺวิญญาปโย ฯเปฯ ปณฺณวา ปุคฺคโล
 สุวิญญาปโย, ทฺุปฺปณฺณโว ปุคฺคโล ทฺวิญญาปโย.

อปฺเปกฺจฺเจ ปฺรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน อปฺเปกฺจฺเจ นปฺรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโนตี : สทฺโธ
 ปุคฺคโล ปฺรโลกวชฺชภยทสฺสาวี, อสฺสทฺโธ ปุคฺคโล นปฺรโลกวชฺชภยทสฺสาวี, อารทฺธวี่ริโย ปุคฺคโล ปฺร
 โลกวชฺชภยทสฺสาวี, กุสฺสีโต ปุคฺคโล นปฺรโลกวชฺชภยทสฺสาวี ฯเปฯ ปณฺณวา ปุคฺคโล ปฺรโลก
 วชฺชภยทสฺสาวี, ทฺุปฺปณฺณโว ปุคฺคโล นปฺรโลกวชฺชภยทสฺสาวี.

โลโกตี : ขนฺธโลโก ธาตุโลโก อายตฺนโลโก วิปตฺติภวโลโก วิปตฺติสมภวโลโก สมฺปตฺติภวโล
 โโก สมฺปตฺติสมภวโลโก.

เอโก โลโก : สพฺเพ สตุตา อาหารภูจฺจิติกา. เทว โลกา : นามณฺจ รูปณฺจ. ตโย โลกา : ติสฺโส
 เวทนา. จตุตาโร โลกา : จตุตาโร อาหารา. ปณฺจ โลกา : ปณฺจปาทานกฺขณฺธา. ฉ โลกา : ฉ อชฺฌตฺติ
 กานิ อายตฺนานิ. สตุต โลกา : สตุต วิญญาณภูจฺจิติโย. อฏฺฐ โลกา : อฏฺฐ โลกณฺมมา. นว โลกา : นว
 สตุตาวาสา. ทสฺ โลกา : ทสฺายตฺนานิ. ทฺวาทสฺ โลกา : ทฺวาทสฺายตฺนานิ. อฏฺฐารสฺ โลกา : อฏฺฐารสฺ
 ธาตุโย.

วชฺชนฺตี : สพฺเพ กิเลสา วชฺชา, สพฺเพ ทฺุจฺจริตา วชฺชา, สพฺเพ อภิสงฺขารา วชฺชา, สพฺเพ ภว
 คามิกมฺมา วชฺชา. อิติ อิมสฺมิณฺจ โลเก อิมสฺมิณฺจ วชฺเช ติพฺพา ภยสฺสณฺณา ปจฺจุปฏฺฐิตา โหตี³¹ เสย
 ยถาปี อุกฺขิตฺตาวเก³² วธเก. อิเมหิ ปณฺณาสาย อากาเรหิ อิมานิ ปณฺณินฺหฺริยานิ ชานาตี ปสฺสตี
 อณฺณชาติ ปฏฺฐิตฺตตี.

ตติยภาณวารो อินฺหฺริยกถา นิฏฺฐิตา.

³¹ อ.ม. โหนฺตี

³² ส. อุกฺขิตฺตาวเก. เหวมฺปริปี

๔. อินทริยภคา
ว่าด้วยอินทริย
๑. ปฐมสูตรต้นตนิทเทศ
แสดงสูตรที่ ๑

[๑๘๔] ข้าพเจ้า (พระอนนท) ได้สดับมาอย่างนี้
 สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี
 ณ ที่นั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมา ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระ
 คำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาค จึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย อินทริย ๕ ประการนี้

อินทริย ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. สัทอินทริย (อินทริยคือศรัทธา)
๒. วิริยอินทริย (อินทริยคือวิริยะ)
๓. สตินอินทริย (อินทริยคือสติ)
๔. สมาธินทริย (อินทริยคือสมาธิ)
๕. ปัญญาอินทริย (อินทริยคือปัญญา)

ภิกษุทั้งหลาย อินทริย ๕ ประการนี้แล

[๑๘๕] **อินทริย ๕ ประการนี้** ย่อมหมดจดด้วยอาการเท่าไร

คือ อินทริย ๕ ประการนี้ ย่อมหมดจดด้วยอาการ ๑๕ อย่าง ได้แก่

เมื่อบุคคลเว้นบุคคลผู้ไม่มีศรัทธา สมาคม คบหา นั่งใกล้บุคคลผู้มีศรัทธา (และ) พิจารณาพระสูตรที่
 เป็นเหตุนำมาซึ่งความเลื่อมใส สัทอินทริยย่อมหมดจดด้วยอาการ ๓ อย่างนี้

เมื่อบุคคลเว้นบุคคลผู้เกียจคร้าน สมาคม คบหา นั่งใกล้บุคคลผู้มีความเพียร (และ) พิจารณา
 สัมมปปธาน วิริยอินทริยย่อมหมดจดด้วยอาการ ๓ อย่างนี้

เมื่อบุคคลเว้นบุคคลผู้มีสติหลงลืม สมาคม คบหา นั่งใกล้บุคคลผู้มีสติตั้งมั่น (และ) พิจารณาสติปัฏ
 ฐาน สตินอินทริยย่อมหมดจดด้วยอาการ ๓ อย่างนี้

เมื่อบุคคลเว้นบุคคลผู้มีจิตไม่ตั้งมั่น สมาคม คบหา นั่งใกล้บุคคลผู้มีจิตตั้งมั่น (และ) พิจารณาฌาน
 วิโมกข์ สมาธินทริยย่อมหมดจดด้วยอาการ ๓ อย่างนี้

เมื่อบุคคลเว้นบุคคลผู้มีปัญญาทราวม สมาคม คบหา นั่งใกล้บุคคลผู้มีปัญญาดี (และ) พิจารณา
 ญาณจรียาอันลึกซึ้ง ปัญญาอินทริยย่อมหมดจดด้วยอาการ ๓ อย่างนี้

เมื่อบุคคลเว้นบุคคล ๕ จำพวก สมาคม คบหา นั่งใกล้บุคคล ๕ จำพวก (และ) พิจารณาจำนวนพระ
 สูตร ๕ ประการดังกล่าวมานี้ อินทริย ๕ ประการนี้ย่อมหมดจด ด้วยอาการ ๑๕ อย่างนี้

อินทริย ๕ อันบุคคลย่อมเจริญ ด้วยอาการเท่าไร **การเจริญอินทริย ๕** มีได้ ด้วยอาการเท่าไร

คือ อินทริย ๕ อันบุคคลย่อมเจริญด้วยอาการ ๑๐ อย่าง การเจริญอินทริย ๕ มีได้ด้วยอาการ ๑๐
 อย่าง บุคคลเมื่อละความไม่มีศรัทธา ชื่อว่าเจริญสัทอินทริย เมื่อเจริญสัทอินทริย ชื่อว่าละความไม่มีศรัทธา เมื่อ
 ละความเกียจคร้าน ชื่อว่าเจริญวิริยอินทริย เมื่อเจริญวิริยอินทริย ชื่อว่าละความเกียจคร้าน เมื่อละความประมาท
 ชื่อว่าเจริญสตินอินทริย เมื่อเจริญสตินอินทริย ชื่อว่าละความประมาท เมื่อละอุทัจจะ ชื่อว่าเจริญสมาธินทริย เมื่อ
 เจริญสมาธินทริย ชื่อว่าละอุทัจจะ เมื่อละอวิชชา ชื่อว่าเจริญปัญญาอินทริย เมื่อเจริญปัญญาอินทริย ชื่อว่าละ
 อวิชชา อินทริย ๕ อันบุคคลย่อมเจริญด้วยอาการ ๑๐ อย่างนี้ การเจริญอินทริย ๕ มีได้ด้วยอาการ ๑๐ อย่างนี้

อินทรี ๕ เป็นอันบุคคลเจริญแล้ว เจริญดีแล้ว ด้วยอาการเท่าไร

คือ อินทรี ๕ เป็นอันบุคคลเจริญแล้ว เจริญดีแล้วด้วยอาการ ๑๐ อย่าง ได้แก่

๑. สัทธินทรี ๕ เป็นอันบุคคลเจริญแล้ว เจริญดีแล้ว เพราะละ ละความไม่มีศรัทธาดีแล้ว
๒. ความไม่มีศรัทธาเป็นอันบุคคลละแล้ว ละดีแล้ว เพราะเจริญ เจริญสัทธินทรี ๕ ดีแล้ว
๓. วิริยอินทรี ๕ เป็นอันบุคคลเจริญแล้ว เจริญดีแล้ว เพราะละ ละความเกียจคร้านดีแล้ว
๔. ความเกียจคร้านเป็นอันบุคคลละแล้ว ละดีแล้ว เพราะเจริญ เจริญวิริยอินทรี ๕ ดีแล้ว
๕. สตินทรี ๕ เป็นอันบุคคลเจริญแล้ว เจริญดีแล้ว เพราะละ ละความ ประมาทดีแล้ว
๖. ความประมาทเป็นอันบุคคลละแล้ว ละดีแล้ว เพราะเจริญ เจริญสตินทรี ๕ ดีแล้ว
๗. สมานินทรี ๕ เป็นอันบุคคลเจริญแล้ว เจริญดีแล้ว เพราะละ ละ อุทัจจะดีแล้ว
๘. อุทัจจะเป็นอันบุคคลละแล้ว ละดีแล้ว เพราะเจริญ เจริญ สมานินทรี ๕ ดีแล้ว
๙. ปัญญาอินทรี ๕ เป็นอันบุคคลเจริญแล้ว เจริญดีแล้ว เพราะละ ละ อวิชชาดีแล้ว
๑๐. อวิชชาเป็นอันบุคคลละแล้ว ละดีแล้ว เพราะเจริญ เจริญปัญญาอินทรี ๕ ดีแล้ว

อินทรี ๕ เป็นอันบุคคลเจริญแล้ว เจริญดีแล้วด้วยอาการ ๑๐ อย่างนี้

[๑๘๖] อินทรี ๕ อันบุคคลย่อมเจริญด้วยอาการเท่าไร อินทรี ๕ เป็น อันบุคคลเจริญแล้ว เจริญดีแล้ว ระวังแล้ว และระวังดีแล้ว ด้วยอาการเท่าไร

คือ อินทรี ๕ อันบุคคลย่อมเจริญด้วยอาการ ๔ อย่าง อินทรี ๕ เป็นอัน บุคคลเจริญแล้ว เจริญดีแล้ว ระวังแล้ว และระวังดีแล้ว ด้วยอาการ ๔ อย่าง อินทรี ๕ อันบุคคลย่อมเจริญในขณะที่แห่งโสตาปัตติ มรรค

อินทรี ๕ เป็นอันบุคคลเจริญแล้ว เจริญดีแล้ว ระวังแล้ว และระวังดีแล้ว ในขณะที่แห่งโสตาปัตติผล
อินทรี ๕ อันบุคคลย่อมเจริญ ในขณะที่แห่งสกทาคามีมรรค

อินทรี ๕ เป็นอันบุคคลเจริญแล้ว เจริญดีแล้ว ระวังแล้ว และระวังดีแล้ว ในขณะที่แห่งสกทาคามีผล
อินทรี ๕ อันบุคคลย่อมเจริญในขณะที่แห่งอนาคามีมรรค

อินทรี ๕ เป็นอันบุคคลเจริญแล้ว เจริญดีแล้ว ระวังแล้ว และระวังดีแล้ว ในขณะที่แห่งอนาคามีผล
อินทรี ๕ อันบุคคลย่อมเจริญในขณะที่แห่งอรหัตตมรรค

อินทรี ๕ เป็นอันบุคคลเจริญแล้ว เจริญดีแล้ว ระวังแล้ว ระวังดีแล้วในขณะที่ แห่งอรหัตตผล

มัคควิสุทธิ ๔ ผลวิสุทธิ ๔ สมุจเฉทวิสุทธิ ๔ ปฏิปัสสัทธิวิสุทธิ ๔ ด้วย ประการดังนี้ อินทรี ๕ อัน บุคคลย่อมเจริญด้วยอาการ ๔ อย่างนี้ อินทรี ๕ เป็นอันบุคคลเจริญแล้ว เจริญดีแล้ว ระวังแล้ว และระวัง ดีแล้ว ด้วยอาการ ๔ อย่างนี้

บุคคลที่จำพวก ชื่อว่ากำลังเจริญอินทรี บุคคลที่จำพวก ชื่อว่าเจริญอินทรีแล้ว

คือ บุคคล ๘ จำพวกชื่อว่ากำลังเจริญอินทรี บุคคล ๓ จำพวกชื่อว่าเจริญอินทรีแล้ว

บุคคล ๘ จำพวกไหน ชื่อว่ากำลังเจริญอินทรี

คือ พระเสขบุคคล ๗ กัลยาณบุุุุุุุุุุุุุ ๑ บุคคล ๘ จำพวกนี้ชื่อว่ากำลังเจริญอินทรี

บุคคล ๓ จำพวกไหน ชื่อว่าเจริญอินทรีแล้ว คือ

๑. พระชีนาสพสาวกของพระตถาคต ชื่อว่าเจริญอินทรีแล้ว เพราะรู้ด้วยอำนาจความเป็นผู้เจริญ อินทรีแล้ว

๒. พระปัจเจกพุทธเจ้า ชื่อว่าเจริญอินทรีแล้ว เพราะมีสภาวะตรัสรู้เอง

๓. พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ชื่อว่าเจริญอินทรีแล้ว เพราะมีสภาวะมีพระคุณหา ประมาณมิได้

บุคคล ๓ จำพวกนี้ ชื่อว่าเจริญอินทรีย์แล้ว

เพราะฉะนั้น บุคคล ๘ จำพวกนี้ ชื่อว่ากำลังเจริญอินทรีย์ บุคคล ๓ จำพวกนี้ ชื่อว่าเจริญอินทรีย์แล้ว

สุดตันตนิทเทศที่ ๑ จบ

๒. พุติยสุดตันตนิทเทศ

แสดงสูตรที่ ๒

[๑๘๗] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ภิกษุทั้งหลาย อินทรีย์ ๕ ประการนี้

อินทรีย์ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. สัทธินทรีย์ (อินทรีย์คือศรัทธา)

๒. วิริยินทรีย์ (อินทรีย์คือวิริยะ)

๓. สตินทรีย์ (อินทรีย์คือสติ)

๔. สมาธินทรีย์ (อินทรีย์คือสมาธิ)

๕. ปัญญินทรีย์ (อินทรีย์คือปัญญา)

ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ไม่รู้ชัดซึ่งเหตุเกิด ความดับ คุณ โทษ แห่งอินทรีย์ ๕ นี้และเครื่องสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ นี้ตามความเป็นจริง สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น หาได้รับยกย่องว่า เป็นสมณะในหมู่สมณะ หรือได้รับยกย่องว่าเป็นพราหมณ์ในหมู่พราหมณ์ไม่ และท่านเหล่านั้นหาได้ทำให้แจ้งสามัญญผล^{๓๓}และพรหมัญญผล^{๓๔} ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วเข้าถึงอยู่ในปัจจุบันไม่

ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง รู้ชัดซึ่งเหตุเกิด ความดับ คุณ โทษ แห่งอินทรีย์ ๕ นี้ และเครื่องสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ นี้ตามความเป็นจริง สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ย่อมได้รับยกย่องว่าเป็นสมณะในหมู่สมณะ ได้รับยกย่องว่า เป็นพราหมณ์ในหมู่พราหมณ์ และท่านเหล่านั้นย่อมทำให้แจ้งสามัญญผลและพรหมัญญผล ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน

[๑๘๘] **อินทรีย์ ๕ มีเหตุเกิด** ด้วยอาการเท่าไร **บุคคลรู้ชัดเหตุเกิดแห่งอินทรีย์ ๕** ด้วยอาการเท่าไร

อินทรีย์ ๕ มีความดับ ด้วยอาการเท่าไร **บุคคลรู้ชัดความดับแห่งอินทรีย์ ๕** ด้วยอาการเท่าไร

อินทรีย์ ๕ มีคุณ ด้วยอาการเท่าไร **บุคคลรู้ชัดคุณแห่งอินทรีย์ ๕** ด้วยอาการเท่าไร

อินทรีย์ ๕ มีโทษ ด้วยอาการเท่าไร **บุคคลรู้ชัดโทษแห่งอินทรีย์ ๕** ด้วยอาการเท่าไร

อินทรีย์ ๕ มีเครื่องสลัดออก ด้วยอาการเท่าไร **บุคคลรู้ชัดเครื่องสลัดออกจากอินทรีย์ ๕** ด้วยอาการเท่าไร

คือ อินทรีย์ ๕ มีเหตุเกิดด้วยอาการ ๔๐ อย่าง บุคคลรู้ชัดเหตุเกิดแห่งอินทรีย์ ๕ ด้วยอาการ ๔๐ อย่าง

อินทรีย์ ๕ มีความดับด้วยอาการ ๔๐ อย่าง บุคคลรู้ชัดความดับแห่งอินทรีย์ ๕ ด้วยอาการ ๔๐ อย่าง

อินทรีย์ ๕ มีคุณด้วยอาการ ๒๕ อย่าง บุคคลรู้ชัดคุณแห่งอินทรีย์ ๕ ด้วย อาการ ๒๕ อย่าง

อินทรีย์ ๕ มีโทษด้วยอาการ ๒๕ อย่าง บุคคลรู้ชัดโทษแห่งอินทรีย์ ๕ ด้วย อาการ ๒๕ อย่าง

³³ **สามัญญผล** หมายถึงประโยชน์ของความเป็นสมณะ อีกอย่างหนึ่งหมายถึงผลเบื้องต้น ๓ ประการ (ขุ.ป.อ. (บาลี) ๒/๑๘๗/๑๕๕)

³⁴ **พรหมัญญผล** หมายถึงประโยชน์ของความเป็นพราหมณ์ อีกอย่างหนึ่งหมายถึงอรหัตตผล (ขุ.ป.อ. (บาลี) ๒/๑๘๗/๑๕๕)

รีย

๒๓. ความดับแห่งความค้ำึงถึงเพื่อประโยชน์แก่ความตั้งมั่น เป็นความดับแห่งสตินทรีย์
๒๔. ความดับแห่งความค้ำึงถึงเพื่อประโยชน์แก่ความไม่ฟุ้งซ่าน เป็นความดับแห่งสมาธิทรี
๒๕. ความดับแห่งความค้ำึงถึงเพื่อประโยชน์แก่ความเห็น เป็นความดับแห่งปัญญินทรีย์
๒๖. ความดับแห่งฉันทะด้วยอำนาจความน้อมใจเชื่อ เป็นความดับแห่งสัททินทรีย์
๒๗. ความดับแห่งฉันทะด้วยอำนาจการประคองไว้ เป็นความดับแห่ง วิริยินทรีย์
๒๘. ความดับแห่งฉันทะด้วยอำนาจความตั้งมั่น เป็นความดับแห่งสตินทรีย์
๒๙. ความดับแห่งฉันทะด้วยอำนาจความไม่ฟุ้งซ่าน เป็นความดับแห่งสมาธิทรี
๓๐. ความดับแห่งฉันทะด้วยอำนาจความเห็น เป็นความดับแห่งปัญญินทรีย์
๓๑. ความดับแห่งมณสิการด้วยอำนาจความน้อมใจเชื่อ เป็นความดับแห่ง สัททินทรีย์
๓๒. ความดับแห่งมณสิการด้วยอำนาจการประคองไว้ เป็นความดับแห่งวิริยินทรีย์
๓๓. ความดับแห่งมณสิการด้วยอำนาจความตั้งมั่น เป็นความดับแห่งสตินทรีย์
๓๔. ความดับแห่งมณสิการด้วยอำนาจความไม่ฟุ้งซ่าน เป็นความดับแห่ง สมาธิทรี
๓๕. ความดับแห่งมณสิการด้วยอำนาจความเห็น เป็นความดับแห่งปัญญินทรีย์
๓๖. ความไม่ปรากฏเป็นสภาวะเดียวด้วยอำนาจสัททินทรีย์ เป็นความดับแห่งสัททินทรีย์
๓๗. ความไม่ปรากฏเป็นสภาวะเดียวด้วยอำนาจวิริยินทรีย์ เป็นความดับ แห่งวิริยินทรีย์
๓๘. ความไม่ปรากฏเป็นสภาวะเดียวด้วยอำนาจสตินทรีย์ เป็นความดับ แห่งสตินทรีย์
๓๙. ความไม่ปรากฏเป็นสภาวะเดียวด้วยอำนาจสมาธิทรี เป็นความดับแห่งสมาธิทรี
๔๐. ความไม่ปรากฏเป็นสภาวะเดียวด้วยอำนาจปัญญินทรีย์ เป็นความดับแห่งปัญญินทรีย์

อย่างนี้

ก. อัสสาทนิตเทศ

แสดงคุณ (แห่งอินทรีย์ ๕)

[๑๘๙] **อินทรีย์ ๕ มีคุณ ด้วยอาการ ๒๕ อย่าง** อะไรบ้าง **บุคคลรู้ชัดคุณแห่งอินทรีย์ ๕ ด้วยอาการ ๒๕ อย่าง** อะไรบ้าง คือ

๑. ความไม่ปรากฏแห่งความไม่มีศรัทธา เป็นคุณแห่งสัททินทรีย์
๒. ความไม่ปรากฏแห่งความเฝ้าร้อน เพราะความไม่มีศรัทธา เป็นคุณแห่งสัททินทรีย์
๓. ความแก้แค้นแห่งความประพฤติด้อยด้วยความน้อมใจเชื่อ เป็นคุณแห่ง สัททินทรีย์
๔. ความสงบ^{๓๖}และการบรรลุสุขวิหารธรรม^{๓๗} เป็นคุณแห่งสัททินทรีย์
๕. สุขโสมนัสที่อาศัยสัททินทรีย์เกิดขึ้น เป็นคุณแห่งสัททินทรีย์
๖. ความไม่ปรากฏแห่งความเกียจคร้าน เป็นคุณแห่งวิริยินทรีย์
๗. ความไม่ปรากฏแห่งความเฝ้าร้อน เพราะความไม่เกียจคร้าน เป็นคุณแห่งวิริยินทรีย์
๘. ความแก้แค้นแห่งความประพฤติด้อยด้วยการประคองไว้ เป็นคุณแห่งวิริยินทรีย์
๙. ความสงบและการบรรลุสุขวิหารธรรม เป็นคุณแห่งวิริยินทรีย์

^{๓๖} ความสงบ หมายถึงสมณะ (ช.ป.อ. (บาลี) ๒/๑๘๙/๑๕๗)

^{๓๗} สุขวิหารธรรม หมายถึงวิปัสสนา (ช.ป.อ. (บาลี) ๒/๑๘๙/๑๕๗)

๑๐. สุขุโสมนัสที่อาศัยวิริยอินทรีย์เกิดขึ้น เป็นคุณแห่งวิริยอินทรีย์
 ๑๑. ความไม่ปรากฏแห่งความประมาท เป็นคุณแห่งสติอินทรีย์
 ๑๒. ความไม่ปรากฏแห่งความเร่าร้อนเพราะเหตุแห่งความประมาท เป็น คุณแห่งสติอินทรีย์
 ๑๓. ความแก้หลัก้าแห่งความประพฤติดด้วยความตั้งมั่น เป็นคุณแห่งสติอินทรีย์
 ๑๔. ความสงบและการบรรลุสุขุวิหารธรรม เป็นคุณแห่งสติอินทรีย์
 ๑๕. สุขุโสมนัสที่อาศัยสติอินทรีย์เกิดขึ้น เป็นคุณแห่งสติอินทรีย์
 ๑๖. ความไม่ปรากฏแห่งอุทัจจะ เป็นคุณแห่งสมาธิอินทรีย์
 ๑๗. ความไม่ปรากฏแห่งความเร่าร้อนเพราะอุทัจจะ เป็นคุณแห่งสมาธิอินทรีย์
 ๑๘. ความแก้หลัก้าแห่งความประพฤติดด้วยความไม่ฟุ้งซ่าน เป็นคุณแห่ง สมาธิอินทรีย์
 ๑๙. ความสงบและการบรรลุสุขุวิหารธรรม เป็นคุณแห่งสมาธิอินทรีย์
 ๒๐. สุขุโสมนัสที่อาศัยสมาธิอินทรีย์เกิดขึ้น เป็นคุณแห่งสมาธิอินทรีย์
 ๒๑. ความไม่ปรากฏแห่งอวิชา เป็นคุณแห่งปัญญาอินทรีย์
 ๒๒. ความไม่ปรากฏแห่งความเร่าร้อนเพราะอวิชา เป็นคุณแห่งปัญญาอินทรีย์
 ๒๓. ความแก้หลัก้าแห่งความประพฤติดด้วยความเห็น เป็นคุณแห่งปัญญาอินทรีย์
 ๒๔. ความสงบและการบรรลุสุขุวิหารธรรม เป็นคุณแห่งปัญญาอินทรีย์
 ๒๕. สุขุโสมนัสที่อาศัยปัญญาอินทรีย์เกิดขึ้น เป็นคุณแห่งปัญญาอินทรีย์
- อินทรีย์ ๕ มีคุณด้วยอาการ ๒๕ อย่างนี้ บุคคลรู้ชัดคุณแห่งอินทรีย์ ๕ ด้วยอาการ ๒๕ อย่างนี้

ข. อาทินวนิทเทศ

แสดงโทษ (แห่งอินทรีย์ ๕)

- [๑๙๐] **อินทรีย์ ๕ มีโทษ เพราะอาการ ๒๕ อย่าง เป็นอย่างไร บุคคลรู้ชัดโทษแห่งอินทรีย์ ๕ เพราะอาการ ๒๕ อย่าง เป็นอย่างไร คือ**
๑. ความปรากฏแห่งความไม่มีศรัทธา เป็นโทษแห่งสัทอินทรีย์
 ๒. ความปรากฏแห่งความเร่าร้อนเพราะความไม่มีศรัทธา เป็นโทษแห่งสัทอินทรีย์
 ๓. สัทอินทรีย์มีโทษ เพราะมีสภาวะไม่เที่ยง
 ๔. สัทอินทรีย์มีโทษ เพราะมีสภาวะเป็นทุกข์
 ๕. สัทอินทรีย์มีโทษ เพราะมีสภาวะเป็นอนัตตา
 ๖. ความปรากฏแห่งความเกียจคร้าน เป็นโทษแห่งวิริยอินทรีย์
 ๗. ความปรากฏแห่งความเร่าร้อนเพราะความเกียจคร้าน เป็นโทษแห่งวิริยอินทรีย์
 ๘. วิริยอินทรีย์มีโทษ เพราะมีสภาวะไม่เที่ยง
 ๙. วิริยอินทรีย์มีโทษ เพราะมีสภาวะเป็นทุกข์
 ๑๐. วิริยอินทรีย์มีโทษ เพราะมีสภาวะเป็นอนัตตา
 ๑๑. ความปรากฏแห่งความประมาท เป็นโทษแห่งสติอินทรีย์
 ๑๒. ความปรากฏแห่งความเร่าร้อนเพราะความประมาท เป็นโทษแห่งสติอินทรีย์
 ๑๓. สติอินทรีย์มีโทษ เพราะมีสภาวะไม่เที่ยง
 ๑๔. สติอินทรีย์มีโทษ เพราะมีสภาวะเป็นทุกข์
 ๑๕. สติอินทรีย์มีโทษ เพราะมีสภาวะเป็นอนัตตา
 ๑๖. ความปรากฏแห่งอุทัจจะ เป็นโทษแห่งสมาธิอินทรีย์
 ๑๗. ความปรากฏแห่งความเร่าร้อนเพราะอุทัจจะ เป็นโทษแห่งสมาธิอินทรีย์

๑๘. สมานินทรีย์มีโทษ เพราะมีสภาวะไม่เที่ยง
 ๑๙. สมานินทรีย์มีโทษ เพราะมีสภาวะเป็นทุกข์
 ๒๐. สมานินทรีย์มีโทษ เพราะมีสภาวะเป็นอนัตตา
 ๒๑. ความปรากฏแห่งอวิชชา เป็นโทษแห่งปัญญาในทรีย์
 ๒๒. ความปรากฏแห่งความเร่าร้อนเพราะอวิชชา เป็นโทษแห่งปัญญาในทรีย์
 ๒๓. ปัญญาในทรีย์มีโทษ เพราะมีสภาวะไม่เที่ยง
 ๒๔. ปัญญาในทรีย์มีโทษ เพราะมีสภาวะเป็นทุกข์
 ๒๕. ปัญญาในทรีย์มีโทษ เพราะมีสภาวะเป็นอนัตตา

อินทรีย์ ๕ มีโทษ เพราะอาการ ๒๕ อย่างนี้ บุคคลรู้ชัดโทษแห่งอินทรีย์ ๕ เพราะอาการ ๒๕ อย่างนี้

ค. นิสสรณนิทเทศ

แสดงเครื่องสลัดออก (จากอินทรีย์ ๕)

[๑๙๖] **อินทรีย์ ๕ มีเครื่องสลัดออกด้วยอาการ ๑๘๐ อย่าง เป็นอย่างไร บุคคลรู้ชัดเครื่องสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ ด้วยอาการ ๑๘๐ อย่าง เป็นอย่างไร คือ**

เพราะมีสภาวะน้อมใจเชื่อ สัทอินทรีย์จึง

๑. สลัดออกจากความไม่มีศรัทธา
๒. สลัดออกจากความเร่าร้อนเพราะความไม่มีศรัทธา
๓. สลัดออกจากเหล่ากิเลสที่เป็นไปตามความไม่มีศรัทธาและจากชั้นร
๔. สลัดออกจากสรรพนิमितภายนอก
๕. สลัดออกจากสัทอินทรีย์ที่มีอยู่ก่อนแต่การได้สัทอินทรีย์ที่ประณีตกว่านั้น

เพราะมีสภาวะประคองไว้ วิริยอินทรีย์จึง

๑. สลัดออกจากความเกียจคร้าน
๒. สลัดออกจากความเร่าร้อนเพราะความเกียจคร้าน
๓. สลัดออกจากเหล่ากิเลสที่เป็นไปตามความเกียจคร้านและจากชั้นร
๔. สลัดออกจากสรรพนิमितภายนอก
๕. สลัดออกจากวิริยอินทรีย์ซึ่งมีอยู่ก่อนแต่การได้วิริยอินทรีย์ที่ประณีตกว่านั้น

เพราะมีสภาวะตั้งมั่น สตินอินทรีย์จึง

๑. สลัดออกจากความประมาท
๒. สลัดออกจากความเร่าร้อนเพราะความประมาท
๓. สลัดออกจากเหล่ากิเลสที่เป็นไปตามความประมาทและจากชั้นร
๔. สลัดออกจากสรรพนิमितภายนอก
๕. สลัดออกจากสตินอินทรีย์ซึ่งมีอยู่ก่อนแต่การได้สตินอินทรีย์ที่ประณีตกว่านั้น

เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน สมานินทรีย์จึง

๑. สลัดออกจากอุทธัจจะ
๒. สลัดออกจากความเร่าร้อนเพราะอุทธัจจะ
๓. สลัดออกจากเหล่ากิเลสที่เป็นไปตามอุทธัจจะนั้นและจากชั้นร
๔. สลัดออกจากสรรพนิमितภายนอก
๕. สลัดออกจากสมานินทรีย์ซึ่งมีอยู่ก่อนแต่การได้สมานินทรีย์ที่ประณีตกว่านั้น

เพราะมีสภาวะเห็น ปัญญาในทรีย์จึง

- ๑. สลัดออกจากอวิชา
- ๒. สลัดออกจากความเร่าร้อนเพราะอวิชา
- ๓. สลัดออกจากเหล่ากิเลสที่เป็นไปตามอวิชาและจากขันธ
- ๔. สลัดออกจากสรรพนิมิตภายนอก
- ๕. สลัดออกจากบัญญัติซึ่งมีอยู่ก่อนแต่การได้บัญญัติที่ประณีตกว่านั้น

[๑๙๒] ด้วยอำนาจแห่งปฐมฌาน อินทรีย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ ในส่วนเบื้องต้น
 ด้วยอำนาจแห่งทุติยฌาน อินทรีย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ ในปฐมฌาน
 ด้วยอำนาจแห่งตติยฌาน อินทรีย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ ในทุติยฌาน
 ด้วยอำนาจแห่งจตุตถฌาน อินทรีย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ ในตติยฌาน
 ด้วยอำนาจแห่งอากาสนัญญาตนสมาบัติ อินทรีย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ ในจตุตถฌาน
 ด้วยอำนาจแห่งวิญญาณัญญาตนสมาบัติ อินทรีย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ ในอากาสนัญญาตนสมาบัติ

ด้วยอำนาจแห่งอากิญจัญญาตนสมาบัติ อินทรีย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ ในวิญญาณัญญาตนสมาบัติ

ด้วยอำนาจแห่งเนวสัณญานาสัณญายตนสมาบัติ อินทรีย์ ๕ จึงสลัดออกจาก อินทรีย์ ๕ ในอากิญจัญญาตนสมาบัติ

ด้วยอำนาจแห่งอนิจจานุปัสสนา อินทรีย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ ในเนวสัณญานาสัณญายตนสมาบัติ (๘)

ด้วยอำนาจแห่งทุกขานุปัสสนา อินทรีย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ ในอนิจจานุปัสสนา
 ด้วยอำนาจแห่งอนัตตานุปัสสนา อินทรีย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ ในทุกขานุปัสสนา
 ด้วยอำนาจแห่งนิพพิทานุปัสสนา อินทรีย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ ในอนัตตานุปัสสนา
 ด้วยอำนาจแห่งวิราคานุปัสสนา อินทรีย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ ในนิพพิทานุปัสสนา
 ด้วยอำนาจแห่งนิโรธานุปัสสนา อินทรีย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ ในวิราคานุปัสสนา
 ด้วยอำนาจแห่งปฏินิสัคคานุปัสสนา อินทรีย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ ในนิโรธานุปัสสนา
 ด้วยอำนาจแห่งขยานุปัสสนา อินทรีย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ ในปฏินิสัคคานุปัสสนา
 ด้วยอำนาจแห่งวยานุปัสสนา อินทรีย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ ในขยานุปัสสนา
 ด้วยอำนาจแห่งวิปริณามานุปัสสนา อินทรีย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ ในวยานุปัสสนา
 ด้วยอำนาจแห่งอนิมิตตานุปัสสนา อินทรีย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ ในวิปริณามานุปัสสนา
 ด้วยอำนาจแห่งอัปปณิหิตานุปัสสนา อินทรีย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ ในอนิมิตตานุปัสสนา
 ด้วยอำนาจแห่งสุญญตานุปัสสนา อินทรีย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ ในอัปปณิหิตานุปัสสนา
 ด้วยอำนาจแห่งอธิปัญญาธัมมวิปัสสนา อินทรีย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ ในสุญญตานุปัสสนา
 ด้วยอำนาจแห่งยถาภูตญาณทัสสนะ อินทรีย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ ในอธิปัญญาธัมมวิปัสสนา

ด้วยอำนาจแห่งอาทีนวานุปัสสนา อินทรีย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ ในยถาภูตญาณทัสสนะ
 ด้วยอำนาจแห่งปฏิสังขานุปัสสนา อินทรีย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ ในอาทีนวานุปัสสนา
 ด้วยอำนาจแห่งวิวิฏฐานานุปัสสนา อินทรีย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ ในปฏิสังขานุปัสสนา
 ด้วยอำนาจแห่งโสดาปัตติมรรค อินทรีย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ ในวิวิฏฐานานุปัสสนา

ด้วยอำนาจแห่งโศดาปัตติผลสมาบัติ อินทรีย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ ในโศดาปัตติมรรค
 ด้วยอำนาจแห่งสกทาคามีมรรค อินทรีย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ ในโศดาปัตติผล
 ด้วยอำนาจแห่งสกทาคามีผลสมาบัติ อินทรีย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ ในสกทาคามีมรรค
 ด้วยอำนาจแห่งอนาคามีมรรค อินทรีย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ ในสกทาคามีผลสมาบัติ
 ด้วยอำนาจแห่งอนาคามีผลสมาบัติ อินทรีย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ ในอนาคามีมรรค
 ด้วยอำนาจแห่งอรหัตตมรรค อินทรีย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ ในอนาคามีผล
 อินทรีย์ ๕ ในเนกขัมมะ สลัดออกจากกามฉันทะ
 อินทรีย์ ๕ ในอพยบาบาท สลัดออกจากพยบาบาท
 อินทรีย์ ๕ ในอาโลกัสัญญา สลัดออกจากถิ่นมิทธะ
 อินทรีย์ ๕ ในอวิกเขปะ สลัดออกจากอุทธัจจะ
 อินทรีย์ ๕ ในธัมมวัตถถาน สลัดออกจากวิจิกิจา
 อินทรีย์ ๕ ในญาน สลัดออกจากอวิชชา
 อินทรีย์ ๕ ในปามุชชะ สลัดออกจากอรรติ
 [๑๙๓] อินทรีย์ ๕ ในปฐมฌาน สลัดออกจากนิรวรณ
 อินทรีย์ ๕ ในทุติยฌาน สลัดออกจากวิตกวิจารณ์
 อินทรีย์ ๕ ในตติยฌาน สลัดออกจากปีติ
 อินทรีย์ ๕ ในจตุตถฌาน สลัดออกจากสุขและทุกข์
 อินทรีย์ ๕ ในอากาสาณัญจายตนสมาบัติ สลัดออกจากรูปสัญญา ปฏิมสัญญา นานัตตสัญญา
 อินทรีย์ ๕ ในวิญญาณัญจายตนสมาบัติ สลัดออกจากอากาสาณัญจายตนสัญญา
 อินทรีย์ ๕ ในอากิญจัญญายตนสมาบัติ สลัดออกจากวิญญาณัญจายตนสัญญา
 อินทรีย์ ๕ ในเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ สลัดออกจากอากิญจัญญายตน-สัญญา
 อินทรีย์ ๕ ในอนิจจานุปัสสนา สลัดออกจากนิจจสัญญา
 อินทรีย์ ๕ ในทุกขานุปัสสนา สลัดออกจากสุขสัญญา
 อินทรีย์ ๕ ในอนัตตานุปัสสนา สลัดออกจากอัตตสัญญา
 อินทรีย์ ๕ ในนิพพิทานุปัสสนา สลัดออกจกนันทิ
 อินทรีย์ ๕ ในวิราคานุปัสสนา สลัดออกจากราคะ
 อินทรีย์ ๕ ในนิโรธานุปัสสนา สลัดออกจากสมุทัย
 อินทรีย์ ๕ ในปฏินิสัคคานุปัสสนา สลัดออกจากอาทานะ
 อินทรีย์ ๕ ในขยานุปัสสนา สลัดออกจากฆนสัญญา
 อินทรีย์ ๕ ในวยานุปัสสนา สลัดออกจากอายุหนะ
 อินทรีย์ ๕ ในวิปริณามานุปัสสนา สลัดออกจากฐสัญญา
 อินทรีย์ ๕ ในอนิมิตตานุปัสสนา สลัดออกจากนิमित
 อินทรีย์ ๕ ในอัปปณิหิตานุปัสสนา สลัดออกจากปณิธิ
 อินทรีย์ ๕ ในสุญญตานุปัสสนา สลัดออกจากอกนิเวส
 อินทรีย์ ๕ ในอธิปัญญาธัมมวิปัสสนา สลัดออกจากสวาทานาภินิเวส
 อินทรีย์ ๕ ในยถาภูตญาณทัสสนะ สลัดออกจากสัมโมหาภินิเวส
 อินทรีย์ ๕ ในอาทีนวานุปัสสนา สลัดออกจากอาลยาภินิเวส

อินทรี ๕ ในปฏิสังขานุสสนา สลัดออกจากอัปปฏิสังขา

อินทรี ๕ ในวิวิฏฐานุสสนา สลัดออกจากสัญญาภาวนิเวส

อินทรี ๕ ในโสตาปัตติมรรค สลัดออกจากกิเลสซึ่งอยู่ร่วมกันกับทิวฐิ

อินทรี ๕ ในสกทาคามิมรรค สลัดออกจากกิเลสอย่างหยาบ

อินทรี ๕ ในอนาคามิมรรค สลัดออกจากกิเลสอย่างละเอียด

อินทรี ๕ ในอรหัตตมรรค สลัดออกจากกิเลสทั้งปวง

อินทรี ๕ ในธรรมนั้น ๆ อันพระชีณาสพทั้งปวงสลัดออกได้แล้ว สลัดออก ดีแล้ว ระวังแล้ว และระวังดีแล้ว

อินทรี ๕ มีเครื่องสลัดออกด้วยอาการ ๑๘๐ อย่างนี้ บุคคลรู้ชัดเครื่องสลัดออกจากรูปอินทรี ๕ ด้วยอาการ ๑๘๐ อย่างนี้

สูตรต้นตนิทเทศที่ ๒ จบ

ปฐมภาณวาร จบ

๓. ตติยสูตรต้นตนิทเทศ

แสดงสูตรที่ ๓

[๑๙๔] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ภิกษุทั้งหลาย อินทรี ๕ ประการนี้

อินทรี ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. สัทธินทรี (อินทรีคือศรัทธา)

๒. วิริยินทรี (อินทรีคือวิริยะ)

๓. สตินทรี (อินทรีคือสติ)

๔. สมาธินทรี (อินทรีคือสมาธิ)

๕. ปัญญินทรี (อินทรีคือปัญญา)

ภิกษุทั้งหลาย **พึงเห็นสัทธินทรีได้ที่ไหน**

พึงเห็นได้ในโสตาปัตติยังคะ^{๓๘} ๔ พึงเห็นสัทธินทรีได้ที่นี้

พึงเห็นวิริยินทรีได้ที่ไหน

พึงเห็นได้ในสัมมปปธาน ๔ พึงเห็นวิริยินทรีได้ที่นี้

พึงเห็นสตินทรีได้ที่ไหน

พึงเห็นได้ในสติปฏิฐาน ๔ พึงเห็นสตินทรีได้ที่นี้

พึงเห็นสมาธินทรีได้ที่ไหน

พึงเห็นได้ในฌาน ๔ พึงเห็นสมาธินทรีได้ที่นี้

พึงเห็นปัญญินทรีได้ที่ไหน

พึงเห็นได้ในอริยสัจ ๔ พึงเห็นปัญญินทรีได้ที่นี้

ด้วยอำนาจแห่งสัทธินทรีในโสตาปัตติยังคะ ๔ พึงเห็นอินทรี ๕ ด้วยอาการเท่าไร

ด้วยอำนาจแห่งวิริยินทรีในสัมมปปธาน ๔ พึงเห็นอินทรี ๕ ด้วยอาการ เท่าไร

ด้วยอำนาจแห่งสตินทรีในสติปฏิฐาน ๔ พึงเห็นอินทรี ๕ ด้วยอาการเท่าไร

^{๓๘} โสตาปัตติยังคะ ได้แก่ (๑) คบหาสัตบุรุษ (๒) พังสัทธรรม (๓) มนสิการโดยอุบายแยบคาย (๔) ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม (ช.ป.อ. (บาลี) ๒/๑๙๔/๑๖๐)

ด้วยอำนาจแห่งสมาธิในสมาธิ ๔ พึงเห็นอินทรีย์ ๕ ด้วยอาการเท่าไร
 ด้วยอำนาจแห่งปัญญินทรีย์ในอริยสัจ ๔ พึงเห็นอินทรีย์ ๕ ด้วยอาการเท่าไร
 คือ ด้วยอำนาจแห่งสังขัตติยธรรมในโสตาปัตติยงค์ ๔ พึงเห็นอินทรีย์ ๕ ด้วยอาการ ๒๐ อย่าง
 ด้วยอำนาจแห่งวิริยอินทรีย์ในสัมมปปธาน ๔ พึงเห็นอินทรีย์ ๕ ด้วยอาการ ๒๐ อย่าง
 ด้วยอำนาจแห่งสติในสติปัฏฐาน ๔ พึงเห็นอินทรีย์ ๕ ด้วยอาการ ๒๐ อย่าง
 ด้วยอำนาจแห่งสมาธิในสมาธิ ๔ พึงเห็นอินทรีย์ ๕ ด้วยอาการ ๒๐ อย่าง
 ด้วยอำนาจแห่งปัญญินทรีย์ในอริยสัจ ๔ พึงเห็นอินทรีย์ ๕ ด้วยอาการ ๒๐ อย่าง

(๑) ปเภทคณนนิทเทศ

แสดงอินทรีย์ตามหมวดธรรมต่าง ๆ

[๑๙๕] **ด้วยอำนาจแห่งสังขัตติยธรรมในโสตาปัตติยงค์ ๔ พึงเห็นอินทรีย์ ๕ ด้วยอาการ ๒๐ อย่าง** เป็นอย่างไร

คือ พึงเห็นสังขัตติยธรรม เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ใน การน้อมใจเชื่อในโสตาปัตติ-ยงค์คือการคบ
 สัตบุรุษ (และ) ด้วยอำนาจแห่งสังขัตติยธรรม พึงเห็นวิริยอินทรีย์ เพราะมีสภาวะประคองไว้ พึงเห็นสติใน
 มีสภาวะตั้งมั่น พึงเห็นสมาธิในสมาธิ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน พึงเห็นปัญญินทรีย์ เพราะมีสภาวะเห็น

พึงเห็นสังขัตติยธรรม เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ใน การน้อมใจเชื่อในโสตาปัตติยงค์ คือการฟังสังขัตติยธรรม
 ของสัตบุรุษ ฯลฯ

พึงเห็นสังขัตติยธรรม เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ใน การน้อมใจเชื่อในโสตาปัตติยงค์ คือการมนสิการโดย
 อุบายแยบคาย ฯลฯ

พึงเห็นสังขัตติยธรรม เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ใน การน้อมใจเชื่อในโสตาปัตติยงค์ คือการปฏิบัติธรรม
 สมควรแก่ธรรม (และ) ด้วยอำนาจแห่งสังขัตติยธรรม พึงเห็น วิริยอินทรีย์ เพราะมีสภาวะประคองไว้ พึงเห็นสติใน
 พึงเห็นสมาธิในสมาธิ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน พึงเห็นปัญญินทรีย์ เพราะมีสภาวะเห็น

ด้วยอำนาจแห่งสังขัตติยธรรม ในโสตาปัตติยงค์ ๔ พึงเห็นอินทรีย์ ๕ ด้วย อาการ ๒๐ อย่างนี้

ด้วยอำนาจแห่งวิริยอินทรีย์ในสัมมปปธาน ๔ พึงเห็นอินทรีย์ ๕ ด้วยอาการ ๒๐ อย่าง เป็น
 อย่างไร

คือ พึงเห็นวิริยอินทรีย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ใน การประคองไว้ในสัมมปปธาน คือการไม่ทำบาป
 อกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น (และ) ด้วยอำนาจแห่งวิริยอินทรีย์ พึงเห็นสติในสมาธิ เพราะมีสภาวะตั้งมั่น พึง
 เห็นสมาธิในสมาธิ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน พึงเห็นปัญญินทรีย์ เพราะมีสภาวะเห็น พึงเห็นสังขัตติยธรรม เพราะมี
 สภาวะน้อมใจเชื่อ

พึงเห็นวิริยอินทรีย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ใน การประคองไว้ในสัมมปปธาน คือการละบาปอกุศล
 ธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ

พึงเห็นวิริยอินทรีย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ใน การประคองไว้ในสัมมปปธานคือการทำกุศลธรรมที่ยัง
 ไม่เกิดให้เกิดขึ้น ฯลฯ

พึงเห็นวิริยอินทรีย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ใน การประคองไว้ในสัมมปปธานคือความดำรงอยู่ ไม่
 เลื่อนหาย ภิญโญภาพ ไพบูลย์ เจริญเต็มที่ แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว (และ) ด้วยอำนาจแห่งวิริยอินทรีย์ พึง
 เห็นสติในสมาธิ เพราะมีสภาวะตั้งมั่น พึงเห็นสมาธิในสมาธิ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน พึงเห็นปัญญินทรีย์ เพราะมี
 สภาวะเห็น พึงเห็นสังขัตติยธรรม เพราะมีสภาวะน้อมไป

ด้วยอำนาจแห่งวิริยอินทรีย์ ในสัมมปปธาน ๔ พึงเห็นอินทรีย์ ๕ ด้วยอาการ ๒๐ อย่างนี้

ด้วยอำนาจแห่งวิริยีนทรีย์ในสัมมัตตธาน ๔ ฯลฯ

ด้วยอำนาจแห่งสตินทรีย์ในสติปฏิฐาน ๔ ฯลฯ

ด้วยอำนาจแห่งสมาธิทรีย์ในฌาน ๔ ฯลฯ

ด้วยอำนาจแห่งปัญญาญทรีย์ในอริยสัจ ๔ พึงเห็นความประพตติแห่งอินทรีย์ ๕ ด้วยอาการเท่าไร

คือ ด้วยอำนาจแห่งสัทธินทรีย์ในโสตาปัตตียังคะ ๔ พึงเห็นความประพตติแห่งอินทรีย์ ๕ ด้วยอาการ

๒๐ อย่าง

ด้วยอำนาจแห่งวิริยีนทรีย์ในสัมมัตตธาน ๔ ฯลฯ

ด้วยอำนาจแห่งสตินทรีย์ในสติปฏิฐาน ๔ ฯลฯ

ด้วยอำนาจแห่งสมาธิทรีย์ในฌาน ๔ ฯลฯ

ด้วยอำนาจแห่งปัญญาญทรีย์ในอริยสัจ ๔ พึงเห็นความประพตติแห่งอินทรีย์ ๕ ด้วยอาการ ๒๐ อย่าง

ด้วยอำนาจแห่งสัทธินทรีย์ในโสตาปัตตียังคะ ๔ พึงเห็นความประพตติแห่งอินทรีย์ ๕ ด้วย

อาการ ๒๐ อย่าง เป็นอย่างไร

คือ พึงเห็นความประพตติแห่งสัทธินทรีย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในความ น้อมใจเชื่อ ในโสตาปัตตียังคะคือการคบหาสัตบุรุษ (และ) ด้วยอำนาจสัทธินทรีย์ พึงเห็นความประพตติแห่งวิริยีนทรีย์ เพราะมีสภาวะประคองไว้ พึงเห็นความประพตติแห่งสตินทรีย์ เพราะมีสภาวะตั้งมั่น พึงเห็นความประพตติแห่งสมาธิทรีย์ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน พึงเห็นความประพตติแห่งปัญญาญทรีย์ เพราะมีสภาวะเห็น

พึงเห็นความประพตติแห่งสัทธินทรีย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในความน้อมใจเชื่อ ในโสตาปัตตียังคะคือการฟังธรรมของสัตบุรุษ ฯลฯ

พึงเห็นความประพตติแห่งสัทธินทรีย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในความน้อมใจเชื่อ ในโสตาปัตตียังคะคือการมนสิการโดยอุบายแยกกาย ฯลฯ

พึงเห็นความประพตติแห่งสัทธินทรีย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในความน้อมใจเชื่อ ในโสตาปัตตียังคะคือการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม (และ) ด้วยอำนาจสัทธินทรีย์ พึงเห็นความประพตติแห่งสตินทรีย์ เพราะมีสภาวะตั้งมั่น พึงเห็นความประพตติแห่งสมาธิทรีย์ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน พึงเห็นความประพตติแห่งปัญญาญทรีย์ เพราะมีสภาวะเห็น

ด้วยอำนาจแห่งสัทธินทรีย์ในโสตาปัตตียังคะ ๔ พึงเห็นความประพตติแห่ง อินทรีย์ ๕ ด้วยอาการ ๒๐ อย่างนี้

ด้วยอำนาจแห่งวิริยีนทรีย์ในสัมมัตตธาน ๔ พึงเห็นความประพตติแห่งอินทรีย์ ๕ ด้วย
อาการ ๒๐ อย่าง เป็นอย่างไร

คือ พึงเห็นความประพตติแห่งวิริยีนทรีย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในการประคองไว้ในสัมมัตตธานคือการไม่ทำบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น (และ) ด้วยอำนาจแห่งวิริยีนทรีย์ พึงเห็นความประพตติแห่งสตินทรีย์ เพราะมีสภาวะตั้งมั่น พึงเห็นความประพตติแห่งสมาธิทรีย์ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน พึงเห็นความประพตติแห่งปัญญาญทรีย์ เพราะมีสภาวะเห็น พึงเห็นความประพตติแห่งสัทธินทรีย์ เพราะมีสภาวะน้อมใจเชื่อ ฯลฯ

พึงเห็นความประพตติแห่งวิริยีนทรีย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ใน การประคองไว้ในสัมมัตตธานคือการละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ

พึงเห็นความประพตติแห่งวิริยีนทรีย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ใน การประคองไว้ใน สัมมัตตธานคือการทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ฯลฯ

พึงเห็นความประพฤติแห่งวิริยีนทรีย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ใน การประคองไว้ ในสัมมปปธานคือ ความดำรงอยู่ ไม่เลือนหาย ภิญโญภาพ ไพบูลย์ เจริญเต็มที่ แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว (และ) ด้วยอำนาจ แห่งวิริยีนทรีย์ พึงเห็นความประพฤติแห่งสตินทรีย์ เพราะมีสภาวะตั้งมั่น ฯลฯ พึงเห็นความประพฤติแห่งสัทธินทรีย์ เพราะมีสภาวะน้อมใจเชื่อ

ด้วยอำนาจแห่งวิริยีนทรีย์ในสัมมปปธาน ๔ พึงเห็นความประพฤติแห่งอินทรีย์ ๕ ด้วยอาการ ๒๐ อย่างนี้

ด้วยอำนาจแห่งสตินทรีย์ในสติปัฏฐาน ๔ พึงเห็นความประพฤติแห่ง อินทรีย์ ๕ ด้วยอาการ ๒๐ อย่าง เป็นอย่างไร

คือ พึงเห็นความประพฤติแห่งสตินทรีย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในความตั้งมั่น ในสติปัฏฐานคือการ พิจารณาเห็นกายในกาย (และ) ด้วยอำนาจแห่งสตินทรีย์ พึงเห็น ความประพฤติแห่งสมาธินทรีย์ เพราะมี สภาวะไม่ฟุ้งซ่าน พึงเห็นความประพฤติแห่งปัญญาธิทรีย์ เพราะมีสภาวะเห็น พึงเห็นความประพฤติแห่งสัทธินทรีย์ เพราะมีสภาวะน้อมใจเชื่อ พึงเห็นความประพฤติแห่งวิริยีนทรีย์ เพราะมีสภาวะประคองไว้

พึงเห็นความประพฤติแห่งสตินทรีย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในความตั้งมั่นในสติปัฏฐานคือการ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย ฯลฯ

พึงเห็นความประพฤติแห่งสตินทรีย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในความตั้งมั่นในสติปัฏฐานคือการ พิจารณาเห็นจิตในจิต ฯลฯ

พึงเห็นความประพฤติแห่งสตินทรีย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในความตั้งมั่น ใน สติปัฏฐานคือการ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย (และ) ด้วยอำนาจแห่ง สตินทรีย์ ฯลฯ พึงเห็นความประพฤติแห่งวิริยีนทรีย์ เพราะมีสภาวะประคองไว้

ด้วยอำนาจแห่งสตินทรีย์ในสติปัฏฐาน ๔ พึงเห็นความประพฤติแห่งอินทรีย์ ๕ ด้วยอาการ ๒๐ อย่าง นี้

ด้วยอำนาจแห่งสมาธินทรีย์ในฌาน ๔ พึงเห็นความประพฤติแห่งอินทรีย์ ๕ ด้วยอาการ ๒๐ อย่าง เป็นอย่างไร

คือ พึงเห็นความประพฤติแห่งสมาธินทรีย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในความไม่ฟุ้งซ่านในปฐมฌาน (และ) ด้วยอำนาจแห่งสมาธินทรีย์ พึงเห็นความประพฤติแห่ง ปัญญาธิทรีย์ เพราะมีสภาวะเห็น พึงเห็นความ ประพฤติแห่งสัทธินทรีย์ เพราะมีสภาวะน้อมใจเชื่อ พึงเห็นความประพฤติแห่งวิริยีนทรีย์ เพราะมีสภาวะ ประคองไว้ พึงเห็น ความประพฤติแห่งสตินทรีย์ เพราะมีสภาวะตั้งมั่น

พึงเห็นความประพฤติแห่งสมาธินทรีย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในความไม่ ฟุ้งซ่านในทุติยฌาน ฯลฯ

พึงเห็นความประพฤติแห่งสมาธินทรีย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในความไม่ ฟุ้งซ่านในตติยฌาน ฯลฯ พึงเห็นความประพฤติแห่งสมาธินทรีย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ใน ความไม่ฟุ้งซ่านในจตุตถฌาน ฯลฯ พึงเห็นความประพฤติแห่งสตินทรีย์ เพราะมีสภาวะตั้งมั่น

ด้วยอำนาจแห่งสมาธินทรีย์ในฌาน ๔ พึงเห็นความประพฤติแห่งอินทรีย์ ๕ ด้วยอาการ ๒๐ อย่างนี้

ด้วยอำนาจแห่งปัญญาธิทรีย์ในอริยสัจ ๔ พึงเห็นความประพฤติแห่ง อินทรีย์ ๕ ด้วยอาการ ๒๐ อย่าง เป็นอย่างไร

คือ พึงเห็นความประพฤติแห่งปัญญาธิทรีย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในการเห็นอริยสัจคือทุกข์ (และ) ด้วยอำนาจแห่งปัญญาธิทรีย์ พึงเห็นความประพฤติแห่งสัทธินทรีย์ เพราะมีสภาวะน้อมใจเชื่อ พึงเห็นความ

ประพุดิแห่งวิริยนิทรีย เพราะมีสภาวะประคองไว้ พึงเห็นความประพุดิแห่งสตินิทรีย เพราะมีสภาวะตั้งมั่น พึงเห็นความประพุดิแห่งสมาธินิทรีย เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน

พึงเห็นความประพุดิแห่งปัญญาธิทรีย เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในความเห็นอริยสังคคือทุกขสมุทัย ฯลฯ

พึงเห็นความประพุดิแห่งปัญญาธิทรีย เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในความเห็นอริยสังคคือทุกขนิโรธ ฯลฯ

พึงเห็นความประพุดิแห่งปัญญาธิทรีย เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในความเห็นอริยสังคคือทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (และ) ด้วยอำนาจแห่งปัญญาธิทรีย พึงเห็นความประพุดิแห่งสัทธินทรีย เพราะมีสภาวะน้อมใจ เชื้อ พึงเห็นความประพุดิแห่งวิริยนิทรีย เพราะมีสภาวะประคองไว้ พึงเห็นความประพุดิแห่งสตินิทรีย เพราะมีสภาวะตั้งมั่น พึงเห็นความประพุดิแห่งสมาธินิทรีย เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน

ด้วยอำนาจแห่งปัญญาธิทรียในอริยสังค ๔ พึงเห็นความประพุดิแห่งอินทรีย ๕ ด้วยอาการ ๒๐ อย่าง นี้

จรวินทรนิทเทศ

แสดงความประพุดิและความเป็นอยู่

[๑๙๗] ความประพุดิและความเป็นอยู่ เป็นอันตรัสรู้แล้ว รู้แจ้งแล้ว เหมือนอย่างสพพรหมจรรู้ผู้รู้แจ้ง มั่นใจบุคคล ตามที่ประพุดิ ตามที่เป็นอยู่ในฐานะที่ลึกซึ้งว่า “ท่านผู้นี้บรรลุลแล้วหรือว่าจักบรรลุลแน่”

คำว่า **ความประพุดิ** อธิบายว่า ความประพุดิ ๘ อย่าง ได้แก่

๑. ความประพุดิในอิริยาบถ
๒. ความประพุดิในอายตนะ
๓. ความประพุดิในสติ
๔. ความประพุดิในสมาธิ
๕. ความประพุดิในญาณ
๖. ความประพุดิในมรรค
๗. ความประพุดิในผล
๘. ความประพุดิเพื่อประโยชน์แก่โลก

คำว่า **ความประพุดิในอิริยาบถ** ได้แก่ ความประพุดิในอิริยาบถ ๔

คำว่า **ความประพุดิในอายตนะ** ได้แก่ ความประพุดิในอายตนะภายในและอายตนะภายนอก อย่างละ ๖

คำว่า **ความประพุดิในสติ** ได้แก่ ความประพุดิในสติปฏิฐาน ๔

คำว่า **ความประพุดิในสมาธิ** ได้แก่ ความประพุดิในฌาน ๔

คำว่า **ความประพุดิในญาณ** ได้แก่ ความประพุดิในอริยสังค ๔

คำว่า **ความประพุดิในมรรค** ได้แก่ ความประพุดิในอริยมรรค ๘

คำว่า **ความประพุดิในผล** ได้แก่ ความประพุดิในสามัญญผล ๔

คำว่า **ความประพุดิเพื่อประโยชน์แก่โลก** ได้แก่ ความประพุดิในพระ ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ความประพุดิในพระปัจเจกพุทธเจ้าบางส่วน ความประพุดิในพระสาวกบางส่วน ความประพุดิในอิริยาบถมีแก่ผู้ตั้งตนไว้ชอบ ความประพุดิในอายตนะมีแก่ผู้สำรวมอินทรีย ความประพุดิในสติมีแก่ผู้ที่อยู่ด้วยความไม่ประมาท ความประพุดิในสมาธิมีแก่ผู้ชวนชวายนในอธิจิต ความประพุดิ ในญาณมีแก่ผู้บรรลุลปัญญาเครื่องตรัสรู้ ความประพุดิในมรรคมีแก่ผู้ปฏิบัติชอบ ความประพุดิในผลมีแก่ผู้ได้บรรลุลผล และความ

ประพฤติเพื่อประโยชน์แก่โลกมีแก่พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าบางส่วน พระสาวก บางส่วน เหล่านี้ ชื่อว่าความประพฤติ ๘ อย่าง

อีกนัยหนึ่ง **ความประพฤติ ๘ อย่าง** คือ

๑. เมื่อน้อมใจเชื่อ ชื่อว่าย่อมประพฤติด้วยศรัทธา
๒. เมื่อประคองใจ ชื่อว่าย่อมประพฤติด้วยวิริยะ
๓. เมื่อตั้งจิตมั่น ชื่อว่าย่อมประพฤติด้วยสติ
๔. เมื่อทำความไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าย่อมประพฤติด้วยสมาธิ
๕. เมื่อรู้ชัด ชื่อว่าย่อมประพฤติด้วยปัญญา
๖. เมื่อรู้แจ้ง ชื่อว่าย่อมประพฤติด้วยวิญญูญาณ³⁹
๗. เมื่อมนสิการว่า “กุศลธรรมทั้งหลายย่อมดำเนินไปแก่ผู้ปฏิบัติอย่างนี้” ชื่อว่าย่อมประพฤติด้วย

ความประพฤติในอายตนะ

๘. เมื่อมนสิการว่า “ผู้ปฏิบัติอย่างนี้ ย่อมบรรลุคุณวิเศษ” ชื่อว่าย่อมประพฤติด้วยความประพฤติด้วยคุณวิเศษ

เหล่านี้ ชื่อว่าความประพฤติ ๘ อย่าง

อีกนัยหนึ่ง **ความประพฤติ ๘ อย่าง** คือ

๑. ความประพฤติสัมมาทิฏฐิ ชื่อว่าทศสนจริยา (ความประพฤติด้วยความเห็น)
๒. ความประพฤติสัมมาสังกัปปะ ชื่อว่าอภินิโรปนจริยา (ความประพฤติ ด้วยการปลุกฝังความดำริ)
๓. ความประพฤติสัมมาวาจา ชื่อว่าปริคคหจริยา (ความประพฤติด้วยการกำหนดสำรวมวจี ๔ อย่าง)
๔. ความประพฤติสัมมากัมมันตะ ชื่อว่าสมุฏฐานจริยา (ความประพฤติ ด้วยความหมั่น)
๕. ความประพฤติสัมมาอาชีวะ ชื่อว่าโฆทานจริยา (ความประพฤติด้วยความผ่องแผ้ว)
๖. ความประพฤติสัมมาวายามะ ชื่อว่าปคคหจริยา (ความประพฤติด้วยการระคองความเพียร)
๗. ความประพฤติสัมมาสติ ชื่อว่าอุปปุฏฐานจริยา (ความประพฤติด้วยการเข้าไปตั้งสติ)
๘. ความประพฤติสัมมาสมาธิ ชื่อว่าอวิกเขปจริยา (ความประพฤติด้วย ความไม่ฟุ้งซ่าน)

เหล่านี้ ชื่อว่าความประพฤติ ๘ อย่าง⁴⁰

คำว่า **ความเป็นอยู่** อธิบายว่า บุคคลผู้น้อมใจเชื่อย่อมอยู่ด้วยศรัทธา ผู้ประคองไว้ย่อมอยู่ด้วยความเพียร ผู้ตั้งมั่นย่อมอยู่ด้วยสติ ผู้ทำความไม่ฟุ้งซ่านย่อมอยู่ด้วยสมาธิ ผู้รู้ชัดย่อมอยู่ด้วยปัญญา

คำว่า **ตรัสรู้แล้ว** อธิบายว่า สภาวะที่น้อมใจเชื่อแห่งสังขัตติคุณเป็นอันตรัสรู้แล้ว สภาวะที่ประคองไว้แห่งวิริยคุณเป็นอันตรัสรู้แล้ว สภาวะที่ตั้งมั่นแห่งสติคุณเป็นอันตรัสรู้แล้ว สภาวะที่ไม่ฟุ้งซ่านแห่งสมาธิคุณเป็นอันตรัสรู้แล้ว สภาวะที่เห็นแห่งปัญญาคุณเป็นอันตรัสรู้แล้ว

คำว่า **รู้แจ้งแล้ว** อธิบายว่า สภาวะที่น้อมใจเชื่อแห่งสังขัตติคุณเป็นอันรู้แจ้งแล้ว สภาวะที่ประคองไว้แห่งวิริยคุณเป็นอันรู้แจ้งแล้ว สภาวะที่ตั้งมั่นแห่งสติคุณเป็นอันรู้แจ้งแล้ว สภาวะที่ไม่ฟุ้งซ่านแห่งสมาธิคุณเป็นอันรู้แจ้งแล้ว สภาวะที่เห็นแห่งปัญญาคุณเป็นอันรู้แจ้งแล้ว

³⁹ วิญญูญาณ ในที่นี้หมายถึงอวิชชวิญญูญาณ (ช.ป.อ. (บาลี) ๒/๑๙๗/๑๖๓)

⁴⁰ ชุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๒๑/๓๙๙-๔๐๑

คำว่า **ตามทีประพฤติ** อธิบายว่า ประพฤติด้วยศรัทธาอย่างนี้ ประพฤติด้วยความเพียรอย่างนี้ ประพฤติด้วยสติอย่างนี้ ประพฤติด้วยสมาธิอย่างนี้ ประพฤติด้วย ปัญญาอย่างนี้

คำว่า **ตามทีเป็นอยู่** อธิบายว่า เป็นอยู่ด้วยศรัทธาอย่างนี้ เป็นอยู่ด้วยความเพียรอย่างนี้ เป็นอยู่ด้วย สติอย่างนี้ เป็นอยู่ด้วยสมาธิอย่างนี้ เป็นอยู่ด้วยปัญญาอย่างนี้

คำว่า **ผู้รู้แจ้ง** อธิบายว่า ผู้รู้แจ้ง ผู้มีปัญญาแจ่มแจ้ง ผู้มีปัญญาทำลายกิเลส ผู้เป็นบัณฑิต ผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาเครื่องตรัสรู้

คำว่า **สพรหมจารี** อธิบายว่า ผู้ที่มีกรรมอย่างเดียวกัน มีอุทเทสอย่างเดียวกัน มีลิกขาเสมอกัน

คำว่า **ในฐานะที่ลึกซึ้ง** อธิบายว่า ฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ มรรค ผล อภิญญา และปฏิสัมภิทา ท่านกล่าวว่าเป็นฐานะที่ลึกซึ้ง

คำว่า **มันใจ** ได้แก่ ฟังเชื่อ คือ ฟังน้อมไป

คำว่า **แน** นี้เป็นคำกล่าวโดยนัยเดียว เป็นคำกล่าวโดยไม่สงสัย เป็นคำกล่าวโดยไม่เคลือบแคลง เป็น คำกล่าวโดยไม่เป็น ๒ นัย เป็นคำกล่าวโดยไม่เป็น ๒ อย่าง เป็นคำกล่าวโดยรัดกุม เป็นคำกล่าวโดยไม่ผิด คำ ว่า **แน** นี้ เป็นคำกล่าวที่กำหนดไว้แน่นอน

คำว่า **ท่าน** นี้เป็นคำกล่าวด้วยความรัก เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ คำว่า ท่านนี้ เป็นคำกล่าวที่มี ความเคารพและความยำเกรง

คำว่า **บรรลุแล้ว** ได้แก่ ถึงแล้ว

คำว่า **หรือว่าจักบรรลุ** ได้แก่ หรือว่าจักถึง

สูตรต้นตนิทเทศ ที่ ๓ จบ

๔. จตุตถสูตรต้นตนิทเทศ

แสดงสูตรที่ ๔

[๑๙๘] เหตุเกิดขึ้นเหมือนในสูตรข้างต้น⁴¹

ภิกษุทั้งหลาย อินทรีย์ ๕ ประการนี้

อินทรีย์ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. สัทธินทรีย์
๒. วิริยอินทรีย์
๓. สตินทรีย์
๔. สมาธิอินทรีย์
๕. ปัญญาอินทรีย์

ภิกษุทั้งหลาย อินทรีย์ ๕ ประการ นี้แล

อินทรีย์ ๕ ประการนี้พึงเห็นด้วยอาการเท่าไร เพราะมีสภาวะอย่างไร

คือ อินทรีย์ ๕ ประการนี้พึงเห็นด้วยอาการ ๖ อย่าง เพราะมีสภาวะอย่างนี้ คือ พึงเห็นเพราะมีสภาวะ เป็นใหญ่ เพราะมีสภาวะเป็นเครื่องชำระศีลที่เป็นเบื้องต้นให้หมดจด เพราะมีสภาวะมีประมาณยิ่ง เพราะมี สภาวะตั้งมั่น เพราะมีสภาวะทำให้สิ้นไป เพราะมีสภาวะให้ตั้งอยู่

(๑) อาธิปเตยย์ภูฐานิทเทศ

แสดงสภาวะเป็นใหญ่

[๑๙๙] **พึงเห็นอินทรีย์เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ เป็นอย่างไร**

⁴¹ **สูตรข้างต้น** ในที่นี้หมายถึงสูตรที่ ๑ ข้อ ๑๘๔ หน้า ๒๙๐ ในเล่มนี้

เพราะมีสภาวะประคองไว้ ฟังเห็นสติในทริย์ เพราะมีสภาวะตั้งมั่น ฟังเห็นสมาธิในทริย์ เพราะมีสภาวะไม่ฟังชาน ฟังเห็นอินทริย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ อย่างนี้ (๑)

(๒) อาทิวโสธน์ภูฐานิทเทศ

แสดงสภาวะเครื่องชำระศีลที่เป็นเบื้องต้นให้หมดจด

[๒๐๐] ฟังเห็นอินทริย์ เพราะมีสภาวะเป็นเครื่องชำระศีลที่เป็นเบื้องต้นให้หมดจด เป็นอย่างไร

คือ ชื่อว่าสัททินทริย์ เพราะมีสภาวะนุ่มใจชื่อ ชื่อว่าสีลวิสุทธิตี เพราะมีสภาวะระวังความไม่มีศรัทธา เป็นเครื่องชำระศีลที่เป็นเบื้องต้นแห่งสัททินทริย์ให้หมดจด

ชื่อว่าวิริยอินทริย์ เพราะมีสภาวะประคองไว้ ชื่อว่าสีลวิสุทธิตี เพราะมีสภาวะระวังความเกียจคร้าน เป็นเครื่องชำระศีลที่เป็นเบื้องต้นแห่งวิริยอินทริย์ให้หมดจด

ชื่อว่าสติในทริย์ เพราะมีสภาวะตั้งมั่น ชื่อว่าสีลวิสุทธิตี เพราะมีสภาวะระวังความประมาท เป็นเครื่องชำระศีลที่เป็นเบื้องต้นแห่งสติในทริย์ให้หมดจด

ชื่อว่าสมาธิในทริย์ เพราะมีสภาวะไม่ฟังชาน ชื่อว่าสีลวิสุทธิตี เพราะมีสภาวะระวังอุทธัจจะ เป็นเครื่องชำระศีลที่เป็นเบื้องต้นแห่งสมาธิในทริย์ให้หมดจด

ชื่อว่าปัญญาในทริย์ เพราะมีสภาวะเห็น ชื่อว่าสีลวิสุทธิตี เพราะมีสภาวะระวังอวิชชา เป็นเครื่องชำระศีลที่เป็นเบื้องต้นแห่งปัญญาในทริย์ให้หมดจด

อินทริย์ ๕ ในเนกขัมมะ ชื่อว่าสีลวิสุทธิตี เพราะมีสภาวะระวังกามฉันทะ เป็นเครื่องชำระศีลที่เป็นเบื้องต้นแห่งอินทริย์ ๕ ให้หมดจด

อินทริย์ ๕ ในอภยาบาท ชื่อว่าสีลวิสุทธิตี เพราะมีสภาวะระวังพยาบาท เป็นเครื่องชำระศีลที่เป็นเบื้องต้นแห่งอินทริย์ ๕ ให้หมดจด ฯลฯ

อินทริย์ ๕ ในอรหัตตมรรค ชื่อว่าสีลวิสุทธิตี เพราะมีสภาวะระวังกิเลสทั้งปวง เป็นเครื่องชำระศีลที่เป็นเบื้องต้นแห่งอินทริย์ ๕ ให้หมดจด

ฟังเห็นอินทริย์ เพราะมีสภาวะเป็นเครื่องชำระศีลที่เป็นเบื้องต้นให้หมดจด อย่างนี้ (๒)

(๓) อธิมัตตภูฐานิทเทศ

แสดงสภาวะมีประมาณยิ่ง

[๒๐๑] ฟังเห็นอินทริย์ เพราะมีสภาวะมีประมาณยิ่ง เป็นอย่างไร

คือ เพราะเจริญสัททินทริย์ ฉันทะจึงเกิดขึ้น ด้วยอำนาจฉันทะ ปามุขชะจึง เกิดขึ้น ด้วยอำนาจปามุขชะ ด้วยอำนาจศรัทธา สัททินทริย์จึงมีประมาณยิ่ง

ด้วยอำนาจปามุขชะ ปิติจึงเกิดขึ้น ด้วยอำนาจปิตี ด้วยอำนาจศรัทธา สัททินทริย์จึงมีประมาณยิ่ง

ด้วยอำนาจปิตี ปัสสัททิจึงเกิดขึ้น ด้วยอำนาจปัสสัททิตี ด้วยอำนาจศรัทธาสัททินทริย์จึงมีประมาณยิ่ง

ด้วยอำนาจปัสสัททิตี สุขจึงเกิดขึ้น ด้วยอำนาจสุข ด้วยอำนาจศรัทธา สัททินทริย์จึงมีประมาณยิ่ง

ด้วยอำนาจสุข โภภาสจึงเกิดขึ้น ด้วยอำนาจโภภาส ด้วยอำนาจศรัทธา สัททินทริย์จึงมีประมาณยิ่ง

ด้วยอำนาจโภภาส ความสังเวชจึงเกิดขึ้น ด้วยอำนาจความสังเวช ด้วยอำนาจศรัทธา สัททินทริย์จึงมีประมาณยิ่ง

จิตสังเวชแล้วย่อมตั้งมั่น ด้วยอำนาจสมาธิ ด้วยอำนาจศรัทธา สัททินทริย์ จึงมีประมาณยิ่ง

จิตตั้งมั่นอย่างนั้นแล้วย่อมประคองไว้ดี ด้วยอำนาจการประคองไว้ ด้วยอำนาจศรัทธา สัททินทริย์จึงมีประมาณยิ่ง

จิตประกอบไว้แล้วอย่างนั้นย่อมวางเฉยดี ด้วยอำนาจอุเบกขา ด้วยอำนาจ ศรัทธา สัทธินทรีย์จึงมี
ประมาณยิ่ง

ด้วยอำนาจอุเบกขา จิตจึงหลุดพ้นจากกิเลสที่มีสภาวะต่าง ๆ ด้วยอำนาจ ความหลุดพ้น ด้วยอำนาจ
ศรัทธา สัทธินทรีย์จึงมีประมาณยิ่ง

เพราะจิตหลุดพ้นแล้ว ธรรมเหล่านั้นจึงมีรสเป็นอย่างเดียวกัน เพราะมีความหมายว่าธรรมทั้งหลายมี
รสเป็นอย่างเดียวกัน ด้วยอำนาจภาวนา ด้วยอำนาจ ศรัทธา สัทธินทรีย์จึงมีประมาณยิ่ง

เพราะเป็นธรรมที่เจริญแล้ว ธรรมเหล่านั้นจึงหลีกออกจากธรรมนั้นไปสู่ธรรมที่ประณีตกว่า ด้วย
อำนาจความหลีกออก ด้วยอำนาจศรัทธา สัทธินทรีย์จึงมี ประมาณยิ่ง

เพราะหลีกออกแล้ว ฉะนั้น บุคคลจึงสละ(กิเลสและขันธ)ได้ ด้วยอำนาจ ความสละ ด้วยอำนาจ
ศรัทธา สัทธินทรีย์จึงมีประมาณยิ่ง

เพราะสละแล้ว ฉะนั้น กิเลสและขันธจึงดับ ด้วยอำนาจความดับ ด้วยอำนาจศรัทธา สัทธินทรีย์จึงมี
ประมาณยิ่ง

ความสละด้วยอำนาจความดับมี ๒ ประการ คือ

๑. ความสละด้วยการบริจาค

๒. ความสละด้วยความแล่นไป

ชื่อว่าความสละด้วยการบริจาค เพราะสละกิเลสและขันธ ชื่อว่าความสละด้วยความแล่นไป เพราะ
จิตแล่นไปในนิพพานธาตุที่เป็นความดับ ความสละด้วยอำนาจความดับมี ๒ ประการนี้

เพราะละความไม่มีศรัทธา ฉันทะจึงเกิดขึ้น เพราะละความเร่าร้อนเพราะความไม่มีศรัทธา ฉันทะจึง
เกิดขึ้น เพราะละกิเลสที่ตั้งอยู่รวมกันกับทฎฐิ ฉันทะ จึงเกิดขึ้น เพราะละกิเลสส่วนที่หยาบ ฉันทะจึงเกิดขึ้น
เพราะละกิเลสส่วนที่ละเอียด ฉันทะจึงเกิดขึ้น เพราะละกิเลสทั้งปวง ฉันทะจึงเกิดขึ้น ด้วยอำนาจศรัทธา ด้วย
อำนาจฉันทะ สัทธินทรีย์จึงมีประมาณยิ่ง

เพราะเจริญวิริยินทรีย์ ฉันทะจึงเกิดขึ้น ฯลฯ เพราะละความเกียจคร้าน ฉันทะจึงเกิดขึ้น เพราะละ
ความเร่าร้อนเพราะความเกียจคร้าน ฉันทะจึงเกิดขึ้น ฯลฯ

เพราะเจริญสตินทรีย์ ฉันทะจึงเกิดขึ้น ฯลฯ เพราะละความประมาท ฉันทะจึงเกิดขึ้น เพราะละความ
เร่าร้อนเพราะความประมาท ฉันทะจึงเกิดขึ้น ฯลฯ

เพราะเจริญสมาธินทรีย์ ฉันทะจึงเกิดขึ้น ฯลฯ เพราะละอุทัจจะ ฉันทะจึงเกิดขึ้น เพราะละความ
เร่าร้อนเพราะอุทัจจะ ฉันทะจึงเกิดขึ้น ฯลฯ

เพราะเจริญปัญญาธินทรีย์ ฉันทะจึงเกิดขึ้น ด้วยอำนาจฉันทะ ปามุชชะจึงเกิดขึ้น ด้วยอำนาจปามุชชะ
ด้วยอำนาจปัญญา ปัญญาธินทรีย์จึงมีประมาณยิ่ง

ด้วยอำนาจปามุชชะ ปิติจึงเกิดขึ้น ด้วยอำนาจปิตี ด้วยอำนาจปัญญา ปัญญาธินทรีย์จึงมีประมาณยิ่ง
ด้วยอำนาจปิตี ปัสสัททิจึงเกิดขึ้น ด้วยอำนาจปัสสัททิตี ด้วยอำนาจปัญญา ปัญญาธินทรีย์จึงมีประมาณ
ยิ่ง

ด้วยอำนาจปัสสัททิตี สุขจึงเกิดขึ้น ด้วยอำนาจสุข ด้วยอำนาจปัญญา ปัญญาธินทรีย์จึงมีประมาณยิ่ง
ด้วยอำนาจสุข โภภาสจึงเกิดขึ้น ด้วยอำนาจโภภาส ด้วยอำนาจปัญญา ปัญญาธินทรีย์จึงมีประมาณยิ่ง
ด้วยอำนาจโภภาส ความสังเวชจึงเกิดขึ้น ด้วยอำนาจความสังเวช ด้วยอำนาจปัญญา ปัญญาธินทรีย์
จึงมีประมาณยิ่ง

จิตสังเวชแล้วย่อมตั้งมั่น ด้วยอำนาจสมาธิ ด้วยอำนาจปัญญา ปัญญาธินทรีย์ จึงมีประมาณยิ่ง

จิตตั้งมั่นแล้วอย่างนี้ย่อมระคองไว้ดี ด้วยอำนาจการระคองไว้ ด้วยอำนาจ ปัญญา ปัญญินทรีย์ จึงมีประมาณยิ่ง

จิตที่ระคองไว้แล้วอย่างนั้นย่อมวางเฉยดี ด้วยอำนาจอุเบกขา ด้วยอำนาจ ปัญญา ปัญญินทรีย์จึงมีประมาณยิ่ง

ด้วยอำนาจอุเบกขา จิตจึงหลุดพ้นจากกิเลสที่มีสภาวะต่าง ๆ ด้วยอำนาจความหลุดพ้น ด้วยอำนาจ ปัญญา ปัญญินทรีย์จึงมีประมาณยิ่ง

เพราะจิตหลุดพ้นแล้ว ธรรมเหล่านั้นจึงมีรสเป็นอย่างเดียวกัน เพราะมี ความหมายว่าธรรมทั้งหลาย มีรสเป็นอย่างเดียวกัน ด้วยอำนาจภาวนา ด้วยอำนาจ ปัญญา ปัญญินทรีย์จึงมีประมาณยิ่ง

เพราะเป็นธรรมที่เจริญแล้ว ธรรมเหล่านั้นจึงหลีกออกจากธรรมนั้นไปสู่ธรรมที่ประณีตกว่า ด้วย อำนาจความหลีกออก ด้วยอำนาจปัญญา ปัญญินทรีย์จึงมี ประมาณยิ่ง

เพราะหลีกออกแล้ว บุคคลจึงสละ(กิเลสและขันธ)ได้ ด้วยอำนาจความสละ ด้วยอำนาจปัญญา ปัญญินทรีย์จึงมีประมาณยิ่ง

เพราะสละแล้ว ฉะนั้น กิเลสและขันธจึงดับ ด้วยอำนาจความดับ ด้วยอำนาจปัญญา ปัญญินทรีย์จึง มีประมาณยิ่ง

ความสละด้วยอำนาจความดับมี ๒ ประการ คือ

๑. ความสละด้วยการบริจาค

๒. ความสละด้วยความแล่นไป

ซึ่งว่าความสละด้วยการบริจาค เพราะสละกิเลสและขันธ ซึ่งว่าความสละด้วยความแล่นไป เพราะ จิตแล่นไปในนิพพานธาตุที่เป็นความดับ ความสละด้วยอำนาจความดับมี ๒ ประการนี้

พึงเห็นอินทรีย์ เพราะมีสภาวะมีประมาณยิ่งอย่างนี้

ทุตติยภาณวาร จบ

(๔) อธิฏฐานัญฐานิทเทศ

แสดงสภาวะตั้งมั่น

[๒๐๒] **พึงเห็นอินทรีย์เพราะมีสภาวะตั้งมั่น เป็นอย่างไร**

คือ เพราะเจริญสัทธินทรีย์ ฉันทะจึงเกิดขึ้น ด้วยอำนาจฉันทะ ด้วยอำนาจ ศรัทธา สัทธินทรีย์จึงตั้ง มั่น ด้วยอำนาจฉันทะ ปามุชชะจึงเกิดขึ้น ด้วยอำนาจ ปามุชชะ ด้วยอำนาจศรัทธา สัทธินทรีย์ย่อมตั้งมั่น ฯลฯ⁴²

พึงเห็นอินทรีย์ เพราะมีสภาวะตั้งมั่นอย่างนี้

(๕) ปริยาทานัญฐานิทเทศ

แสดงสภาวะทำให้สิ้นไป

พึงเห็นอินทรีย์เพราะมีสภาวะทำให้สิ้นไป เป็นอย่างไร

คือ เพราะมีสภาวะน้อมใจเชื่อ สัทธินทรีย์จึงทำความไม่มีศรัทธาให้สิ้นไป ทำความเร่าร้อนเพราะ ความไม่มีศรัทธาให้สิ้นไป

เพราะมีสภาวะระคองไว้ วิริยอินทรีย์จึงทำความเกียจคร้านให้สิ้นไป ทำความเร่าร้อนเพราะความ เกียจคร้านให้สิ้นไป

เพราะมีสภาวะตั้งมั่น สตินทรีย์จึงทำความประมาทให้สิ้นไป ทำความเร่าร้อนเพราะความประมาทให้ สิ้นไป

⁴² ดูความเต็มองค์ธรรมในข้อ ๒๐๑ หน้า ๓๒๖-๓๒๗ ในเล่มนี้

เพราะมีสภาวะไม่พึงชาน สมาธิทริยจึงทำอุทกัจจะให้ลึกลงไป ทำความเร่าร้อน เพราะอุทกัจจะให้ลึกลงไป

เพราะมีสภาวะเห็น ปัญญาทริยจึงทำวิชาให้ลึกลงไป ทำความเร่าร้อนเพราะวิชาให้ลึกลงไป

อินทรีย ๕ ในเนกขัมมะ ทำกามฉันทะให้ลึกลงไป

อินทรีย ๕ ในอพยบาต ทำพยาบาทให้ลึกลงไป

อินทรีย ๕ ในอาโลกัสัญญา ทำถีนมิทระให้ลึกลงไป

อินทรีย ๕ ในอวิกเขปะ ทำอุทกัจจะให้ลึกลงไป

ฯลฯ⁴³

อินทรีย ๕ ในอรหัตตมรรค ทำกิเลสทั้งปวงให้ลึกลงไป

พึงเห็นอินทรีย ๕ เพราะมีสภาวะทำให้ลึกลงไปอย่างนี้

(๖) ปติฏฐาปกัฏฐนิทเทศ

แสดงสภาวะให้ตั้งอยู่

[๒๐๓] พึงเห็นอินทรีย เพราะมีสภาวะให้ตั้งอยู่ เป็นอย่างไร

คือ ผู้มีศรัทธาให้สัตถินทรียตั้งอยู่ในความน้อมใจเชื่อ สัตถินทรียของผู้มีศรัทธาให้ผู้มีศรัทธาตั้งอยู่ในความน้อมใจเชื่อ

ผู้มีความเพียรให้วิริยทรียตั้งอยู่ในการระคองไว้ วิริยทรียของผู้มีความเพียรให้ผู้มีความเพียรตั้งอยู่ในการระคองไว้

ผู้มีสติให้สตินทรียตั้งอยู่ในความตั้งมั่น สตินทรียของผู้มีสติให้ผู้มีสติตั้งอยู่ในความตั้งมั่น

ผู้มีจิตตั้งมั่นให้สมาธิทรียตั้งอยู่ในอวิกเขปะ สมาธิทรียของผู้มีจิตตั้งมั่นให้ผู้มีจิตตั้งมั่นตั้งอยู่ในอวิกเขปะ

ผู้มีปัญญาให้ปัญญาทรียตั้งอยู่ในความเห็น ปัญญาทรียของผู้มีปัญญาให้ผู้มีปัญญาตั้งอยู่ในความเห็น

พระโยคาวจรให้อินทรีย ๕ ตั้งอยู่ในเนกขัมมะ อินทรีย ๕ ของพระโยคาวจรให้พระโยคาวจรตั้งอยู่ในเนกขัมมะ

พระโยคาวจรให้อินทรีย ๕ ตั้งอยู่ในอพยบาต อินทรีย ๕ ของพระโยคาวจรให้พระโยคาวจรตั้งอยู่ในอพยบาต

พระโยคาวจรให้อินทรีย ๕ ตั้งอยู่ในอาโลกัสัญญา อินทรีย ๕ ของพระโยคาวจร ให้พระโยคาวจรตั้งอยู่ในอาโลกัสัญญา

พระโยคาวจรให้อินทรีย ๕ ตั้งอยู่ในอวิกเขปะ อินทรีย ๕ ของพระโยคาวจรให้พระโยคาวจรตั้งอยู่ในอวิกเขปะ ฯลฯ⁴⁴

พระโยคาวจรให้อินทรีย ๕ ตั้งอยู่ในอรหัตตมรรค อินทรีย ๕ ของพระโยคาวจร ให้พระโยคาวจรตั้งอยู่ในอรหัตตมรรค

พึงเห็นอินทรีย เพราะมีสภาวะให้ตั้งอยู่อย่างนี้

⁴³ ดูความเต็มองค์ธรรมในข้อ ๑๙๒-๑๙๓ หน้า ๓๐๗-๓๐๘ ในเล่มนี้

⁴⁴ ดูความเต็มองค์ธรรมในข้อ ๑๙๒-๑๙๓ หน้า ๓๐๗-๓๐๘ ในเล่มนี้

ท่านผู้ปราศจากราคะเมื่อเจริญสมาธิ เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๐ อย่างนี้

[๒๐๕] ปุถุชนเมื่อเจริญวิปัสสนา เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการเท่าไร เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ด้วยอาการเท่าไร

พระเสขะเมื่อเจริญวิปัสสนา เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการเท่าไร เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ด้วยอาการเท่าไร

ท่านผู้ปราศจากราคะเมื่อเจริญวิปัสสนา เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ เท่าไร เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ด้วยอาการเท่าไร

คือ ปุถุชนเมื่อเจริญวิปัสสนา เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๙ อย่าง เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ด้วยอาการ ๙ อย่าง

พระเสขะเมื่อเจริญวิปัสสนา เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๐ อย่าง เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๐ อย่าง

ท่านผู้ปราศจากราคะเมื่อเจริญวิปัสสนา เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๒ อย่าง เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๒ อย่าง

ปุถุชนเมื่อเจริญวิปัสสนา เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๙ อย่าง อะไรบ้าง เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ด้วยอาการ ๙ อย่าง อะไรบ้าง

คือ ปุถุชนเมื่อเจริญวิปัสสนา

๑. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความไม่เที่ยง
๒. เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความเที่ยง
๓. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความเป็นทุกข์
๔. เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความเป็นสุข
๕. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความเป็นอนัตตา
๖. เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความเป็นอัตตา
๗. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความสิ้นไป
๘. เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความเป็นก้อน
๙. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความเสื่อมไป
๑๐. เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความประมวลมา
๑๑. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความแปรผัน
๑๒. เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความยั่งยืน
๑๓. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยอนิมิต
๑๔. เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยนิमित
๑๕. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความไม่มีปณิหิตะ (ที่ตั้ง)
๑๖. เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยปณิหิต
๑๗. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยสุญญตะ (ความว่าง)
๑๘. เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยอภินิเวส (ความยึดมั่น)

ปุถุชนเมื่อเจริญวิปัสสนา เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๙ อย่างนี้ เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ด้วยอาการ ๙ อย่างนี้

[๒๐๖] **พระเสขะเมื่อเจริญวิปัสสนา เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๐ อย่าง อะไรบ้าง เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๐ อย่าง อะไรบ้าง**

คือ พระเสขะเมื่อเจริญวิปัสสนา

๑. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความไม่เที่ยง
๒. เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความเที่ยง

ฯลฯ

๑๗. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยสุญญตะ
๑๘. เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยอภินิเวศ
๑๙. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งญาณ
๒๐. เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ซึ่งสิ่งที่มีไช้ญาณ

พระเสขะเมื่อเจริญวิปัสสนา เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๐ อย่างนี้ เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๐ อย่างนี้

ท่านผู้ปราศจากราคะเมื่อเจริญวิปัสสนา เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๒ อย่าง ะไรบ้าง เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๒ อย่าง ะไรบ้าง

คือ ท่านผู้ปราศจากราคะเมื่อเจริญวิปัสสนา

๑. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความไม่เที่ยง
๒. เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความเที่ยง

ฯลฯ

๑๙. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งญาณ
๒๐. เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ซึ่งสิ่งที่มีไช้ญาณ
๒๑. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความไม่เกี่ยวข้อง
๒๒. เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความเกี่ยวข้อง
๒๓. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความดับ
๒๔. เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ในสังขาร

ท่านผู้ปราศจากราคะเมื่อเจริญวิปัสสนา เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๒ อย่างนี้ เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๒ อย่างนี้

เพราะนอนนึกถึงแล้ว ภิกษุให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งอารมณ์ รู้ชัดโคจร และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์ ฯลฯ⁴⁵ ให้ธรรมทั้งหลายประชุมลง รู้ชัดโคจร และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์

คำว่า **ให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง** อธิบายว่า ให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลงอย่างไร

คือ ใ ห้สติอินทรีย์ประชุมลง เพราะมีสภาวะน้อมใจเชื่อ ฯลฯ ให้อินทรีย์ทั้งหลาย ประชุมลง ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งสมถนิมิต ฯลฯ ด้วยอำนาจ ความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งปักคหนิมิต ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งอวิกเขปะ ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งสัมปหังสนะ ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งอุเบกขา ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งสภาวะเดียว ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งญาณ ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งจิต

(ให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง) ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความไม่เที่ยง ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความเที่ยง ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้

⁴⁵ ความเต็มข้อ ๑๖๘ หน้า ๒๖๑ ในเล่มนี้

โดยความเป็นทุกข์ ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความเป็นสุข ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาด ในความตั้งไว้โดยความเป็นอนัตตา ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ โดยความเป็นอัตตา ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความสิ้นไป ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาด ในความไม่ตั้งไว้โดยความเป็นก้อน ฯลฯ ด้วย อำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความเสื่อมไป ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความประมวลมา ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความแปรผัน ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความยั่งยืน ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยอนิมิต ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยนิमित ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความไม่มีปณิหิตะ ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยปณิธิ ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยสุญญตะ ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยอภินิเวส ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งญาณ ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ซึ่งสิ่งที่มีไช่ญาณ ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งความไม่เกี่ยวข้อง ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ซึ่งความเกี่ยวข้อง ฯลฯ

(ให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง) ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งความดับ ภิกษุยอมให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง รู้ชัดโคจร และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์ (ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ซึ่งสังขาร)

[๒๐๗] ปัญญาที่มีความชำนาญในอินทรีย์ ๓ ประการ โดยอาการ ๖๔ ชื่อว่าอัสวักขยญาณ⁴⁶

อินทรีย์ ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. อนัญญาตัญญูสสามีดินทรีย์
๒. อัญญินทรีย์
๓. อัญญาตาวินทรีย์

อนัญญาตัญญูสสามีดินทรีย์ ย่อมถึงฐานะเท่าไร อัญญินทรีย์ ย่อมถึงฐานะ เท่าไร อัญญาตาวินทรีย์ ย่อมถึงฐานะเท่าไร

คือ อนัญญาตัญญูสสามีดินทรีย์ ย่อมถึงฐานะ ๑ คือ โสดาปัตติมรรค

อัญญินทรีย์ ย่อมถึงฐานะ ๖ คือ โสดาปัตติผล สกทาคามิมรรค สกทาคามีผล อนาคามิมรรค อนาคามีผล อรหัตตมรรค

อัญญาตาวินทรีย์ ย่อมถึงฐานะ ๑ คือ อรหัตตผล

ในขณะที่แห่งโสดาปัตติมรรค อนัญญาตัญญูสสามีดินทรีย์มีสัททินทรีย์ซึ่งมีความน้อมใจเชื่อเป็นบริวาร มีวิริยินทรีย์ซึ่งมีการระคองไว้เป็นบริวาร มีสติินทรีย์ซึ่งมีความตั้งมั่นเป็นบริวาร มีสมาธิินทรีย์ซึ่งมีความไม่ฟุ้งซ่านเป็นบริวาร มีปัญญินทรีย์ซึ่งมีความเห็นเป็นบริวาร มีมณินทรีย์ซึ่งมีความรู้แจ้งเป็นบริวาร มีโสมนัสสินทรีย์ซึ่งมีความยินดีเป็นบริวาร มีชีวิตินทรีย์ซึ่งมีความเป็นใหญ่ในความสืบทอดที่กำลังเป็นไป เป็นบริวาร

ธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นในขณะที่แห่งโสดาปัตติมรรค ยกเว้นรูปที่มีจิตเป็นสมุฏฐาน ทั้งหมดเป็นกุศล ทั้งหมดไม่มีอัสวะ ทั้งหมดเป็นธรรมเครื่องนำออก ทั้งหมดเป็นเครื่องให้ถึงความไม่สังสม ทั้งหมดเป็นโลกุตตระ ทั้งหมดมีนิพพานเป็นอารมณ์

ในขณะที่แห่งโสดาปัตติมรรค อนัญญาตัญญูสสามีดินทรีย์มีอินทรีย์ ๘ ประการนี้ ซึ่งมีสหชาติธรรมเป็นบริวาร มีธรรมที่อาศัยกันและกันเป็นบริวาร มีธรรมที่อาศัยกันเป็นบริวาร มีธรรมที่ประกอบร่วมกันเป็น

⁴⁶ ดูเทียบข้อ ๑๐๗ หน้า ๑๖๕ ในอัสวักขยญาณนิเทศในเล่มนี้

บริวารไป ร่วมกัน เกิดร่วมกัน เกี่ยวข้องกัน ประกอบร่วมกัน ธรรมเหล่านั้นเป็นอาการและเป็นบริวารของอัญญาตัญญูสมาบัติในทรีนั้น

ในขณะที่แห่งโสดาปัตติผล ฯลฯ

ในขณะที่แห่งอรหัตตผล อัญญาตาวินทรีมีสัตถินทรีซึ่งมีความน้อมใจเชื่อเป็น บริวาร ฯลฯ มีชีวิตินทรีซึ่งมีความเป็นใหญ่ในความสืบต่อที่กำลังเป็นไปเป็นบริวาร

ธรรมทั้งหลายที่เกิดในขณะที่แห่งอรหัตตผล ยกเว้นรูปที่มีจิตเป็นสมุฏฐาน ทั้งหมดเป็นอัพยาภุตทั้งหมดไม่มีอาสวะ ทั้งหมดเป็นโลกุตตระ ทั้งหมดมีนิพพาน เป็นอารมณ์

ในขณะที่แห่งอรหัตตผล อัญญาตาวินทรีมีอินทรี ๘ ประการนี้ ซึ่งมีสหชาตธรรมเป็นบริวาร ธรรมเหล่านั้นเป็นอาการและเป็นบริวารของอัญญาตาวินทรีนั้น อินทรี ๘ รวม ๘ หมวดนี้ จึงเป็นอาการ ๖๔ ด้วยประการฉะนี้

คำว่า **อาสวะ** อธิบายว่า อาสวะเหล่านั้น อะไรบ้าง

คือ กามาสวะ ภวาสวะ ทิฏฐาสวะ อวิชชาสวะ

อาสวะเหล่านั้นย่อมสิ้นไป ณ ที่ไหน

คือ ทิฏฐาสวะทั้งสิ้นย่อมสิ้นไปด้วยโสดาปัตติมรรค กามาสวะซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ไปสู่อบาย ภวาสวะซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ไปสู่อบาย อวิชชาสวะซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ไปสู่อบาย ย่อมสิ้นไปด้วยโสดาปัตติมรรค อาสวะเหล่านั้นย่อมสิ้นไปในขณะที่แห่ง โสดาปัตติมรรคนี้

กามาสวะส่วนหยาบย่อมสิ้นไปด้วยสกทาคามิมรรค ภวาสวะซึ่งตั้งอยู่ร่วมกับ กามาสวะนั้น อวิชชาสวะซึ่งตั้งอยู่ร่วมกับกามาสวะนั้น ย่อมสิ้นไปด้วยสกทาคามิมรรค อาสวะเหล่านี้ย่อมสิ้นไปในขณะที่แห่งสกทาคามิมรรคนี้

กามาสวะทั้งสิ้นย่อมสิ้นไปด้วยอนาคามิมรรค ภวาสวะซึ่งตั้งอยู่ร่วมกับกามาสวะนั้น อวิชชาสวะซึ่งตั้งอยู่ร่วมกับกามาสวะนั้น ย่อมสิ้นไปด้วยอนาคามิมรรค อาสวะเหล่านี้ย่อมสิ้นไปในขณะที่แห่งอนาคามิมรรคนี้

ภวาสวะทั้งสิ้น อวิชชาสวะทั้งสิ้นย่อมสิ้นไปด้วยอรหัตตมรรค อาสวะเหล่านี้ย่อมสิ้นไปในขณะที่แห่งอรหัตตมรรคนี้

[๒๐๘] สิ่งไร ๆ ในไตรโลกธาตุนี้

พระปัญญาจักขุของพระตถาคตนั้นไม่ทรงเห็น ไม่มีเลย

อนึ่ง ธรรมชาติอะไร ๆ ที่ควรรู้

พระพุทธานุญาณไม่รู้แจ้งก็ไม่มี

ธรรมชาติที่ควรแนะนำใดมีอยู่

พระตถาคตได้ทรงทราบธรรมชาติที่ควรแนะนำนั้นทั้งหมด

เพราะเหตุนั้น พระตถาคตจึงชื่อว่าพระสมันตจักขุ⁴⁷

คำว่า **สมันตจักขุ** อธิบายว่า ชื่อว่าสมันตจักขุ เพราะมีความหมายว่าอย่างไร

คือ พระพุทธานุญาณ ๑๔ ประการ ได้แก่

๑. ญาณในทุกข์ ชื่อว่าพุทธานุญาณ

๒. ญาณในทุกขสมุทัย ชื่อว่าพุทธานุญาณ

ฯลฯ

๑๓. สัพพัญญุตญาณ ชื่อว่าพุทธานุญาณ

⁴⁷ พุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๕๖/๔๓๑, พุ.จ. (ไทย) ๓๐/๘๕/๓๐๕

๑๔. อนาวรณญาณ ชื่อว่าพุทธานุญาณ

พระพุทธานุญาณ ๑๔ ประการนี้แล บรรดาพุทธานุญาณ ๑๔ ประการนี้ ญาณ ๘ ประการเบื้องต้นเป็น ญาณที่ทั่วไปแก่สาวก ส่วนญาณอีก ๖ ประการเบื้องต้นเป็นญาณที่ไม่ทั่วไปแก่สาวก

สภาวะที่ทนได้ยากแห่งทุกข์พระตถาคตทรงทราบแล้วตลอดทั้งหมด ที่ไม่ทรงทราบไม่มี เพราะเหตุ นั้น พระตถาคตจึงชื่อว่ามีพระสมันตจักขุ สมันตจักขุเป็นปัญญาธิริย เป็นสัทธินธิริยเพราะมีสภาวะน้อมใจเชื่อ เป็นวิริยินธิริยเพราะมีสภาวะประคองไว้ เป็นสตินธิริยเพราะมีสภาวะตั้งมั่น เป็นสมาธิธิริย เพราะมีสภาวะไม่ ฟุ้งซ่าน ด้วยอำนาจแห่งปัญญาธิริย สภาวะที่ทนได้ยากแห่งทุกข์พระตถาคตทรง เห็นแล้ว ทรงทราบแล้ว ทรง ทำให้แจ้งแล้ว ทรงถูกต้องแล้วด้วยพระปัญญาตลอด ทั้งหมด ที่ไม่ทรงถูกต้องแล้วด้วยพระปัญญาไม่มี เพราะ เหตุนั้น พระตถาคตจึง ชื่อว่ามีพระสมันตจักขุ สมันตจักขุเป็นปัญญาธิริย เป็นสัทธินธิริยเพราะมีสภาวะ น้อม ใจเชื่อ เป็นวิริยินธิริยเพราะมีสภาวะประคองไว้ เป็นสตินธิริยเพราะมีสภาวะตั้งมั่น เป็นสมาธิธิริยเพราะมี สภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ด้วยอำนาจแห่งปัญญาธิริย

สภาวะที่เป็นเหตุแห่งสมุทัย ฯลฯ

สภาวะที่เป็นความดับแห่งนิโรธ ฯลฯ

สภาวะที่เป็นทางแห่งมรรค ฯลฯ

สภาวะแห่งปัญญาที่แตกขานดีในอรรถแห่งอรรถปฏิสัมภิตา ฯลฯ

สภาวะแห่งปัญญาที่แตกขานดีในธรรมแห่งธัมมปฏิสัมภิตา ฯลฯ

สภาวะแห่งปัญญาที่แตกขานดีในนิรุตติแห่งนิรุตติปฏิสัมภิตา ฯลฯ

สภาวะแห่งปัญญาที่แตกขานดีในปฏิภาณแห่งปฏิภาณปฏิสัมภิตา ฯลฯ

ญาณในความยิ่งและความหย่อนแห่งอินทริยทั้งหลาย ฯลฯ

ญาณในอาสยะและอนุสัยของสัตว์ทั้งหลาย ฯลฯ

ญาณในยมกปาฏิหาริย์ ฯลฯ

ญาณในพระมหากุณาสมาบัติ ฯลฯ

รูปที่ให้เห็น เสียงที่ได้ฟัง อารมณ์ที่ได้ทราบ ธรรมารมณ์ที่รู้แจ้ง ที่ถึง ที่แสวงหา ที่ตรงตามด้วยใจ แห่งโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณะ พราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พระตถาคตทรงทราบแล้ว ทรงรู้แล้ว ทรงทำให้แจ้งแล้ว ทรงถูกต้องแล้วด้วยพระปัญญาตลอดทั้งหมด ที่ไม่ทรง ถูกต้องแล้ว ด้วยพระปัญญาไม่มี เพราะเหตุนั้น พระตถาคตจึงชื่อว่ามีพระสมันตจักขุ สมันตจักขุเป็นปัญญาธิ ริย เป็นสัทธินธิริยเพราะมีสภาวะน้อมใจเชื่อ เป็นวิริยินธิริยเพราะมีสภาวะประคองไว้ เป็นสตินธิริยเพราะมี สภาวะตั้งมั่น เป็นสมาธิธิริยเพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ด้วยอำนาจแห่งปัญญาธิริย

บุคคลเมื่อเชื่อ ชื่อว่าประคองไว้ เมื่อประคองไว้ ชื่อว่าเชื่อ เมื่อเชื่อ ชื่อว่าตั้งสติมั่น เมื่อตั้งสติมั่น ชื่อว่า เชื่อ เมื่อเชื่อ ชื่อว่าตั้งใจมั่น เมื่อตั้งใจมั่น ชื่อว่าเชื่อ เมื่อเชื่อ ชื่อว่ารู้ชัด เมื่อรู้ชัด ชื่อว่าเชื่อ

บุคคลเมื่อประคองไว้ ชื่อว่าตั้งสติมั่น เมื่อตั้งสติมั่น ชื่อว่าประคองไว้ เมื่อประคองไว้ ชื่อว่าตั้งใจมั่น เมื่อตั้งใจมั่น ชื่อว่าประคองไว้ เมื่อประคองไว้ ชื่อว่ารู้ชัด เมื่อรู้ชัด ชื่อว่าประคองไว้ เมื่อประคองไว้ ชื่อว่าเชื่อ เมื่อเชื่อ ชื่อว่าประคองไว้

บุคคลเมื่อตั้งสติมั่น ชื่อว่าตั้งใจมั่น เมื่อตั้งใจมั่น ชื่อว่าตั้งสติมั่น เมื่อตั้งสติมั่น ชื่อว่ารู้ชัด เมื่อรู้ชัด ชื่อ ว่าตั้งสติมั่น เมื่อตั้งสติมั่น ชื่อว่าเชื่อ เมื่อเชื่อ ชื่อว่าตั้งสติมั่น เมื่อตั้งสติมั่น ชื่อว่าประคองไว้ เมื่อประคองไว้ ชื่อ ว่าตั้งสติมั่น

ง่าย บุคคลผู้เกียจคร้าน เป็นผู้ฟังสอนให้รู้แจ้งได้ยาก บุคคลผู้มีสติตั้งมั่น เป็นผู้ฟังสอนให้รู้แจ้งได้ง่าย บุคคลผู้มีสติหลงลืม เป็นผู้ฟังสอนให้รู้แจ้งได้ยาก บุคคลผู้มีจิตตั้งมั่น เป็นผู้ฟังสอนให้รู้แจ้งได้ง่าย บุคคลผู้มีจิตไม่ตั้งมั่น เป็นผู้ฟังสอนให้รู้แจ้งได้ยาก บุคคลผู้มีปัญญาดี เป็นผู้ฟังสอนให้รู้แจ้งได้ง่าย บุคคลผู้มีปัญญาทราม เป็นผู้ฟังสอนให้รู้แจ้งได้ยาก

คำว่า **บางพวกมักเห็นปรโลกและโทษโดยความเป็นภัย** บางพวกมักไม่เห็นปรโลกและโทษ **โดยความเป็นภัย** อธิบายว่า บุคคลผู้มีศรัทธาเป็นผู้มักเห็นปรโลกและโทษโดยความเป็นภัย บุคคลผู้ไม่มีศรัทธาเป็นผู้มักไม่เห็นปรโลกและโทษโดยความเป็นภัย ฯลฯ บุคคลผู้มีปัญญาดีเป็นผู้มักเห็นปรโลกและโทษโดยความเป็นภัย บุคคลผู้มีปัญญาทรามเป็นผู้มักไม่เห็นปรโลกและโทษโดยความเป็นภัย

คำว่า **โลก** อธิบายว่า ชั้นธโลก ธาตุโลก อายตนโลก วิบัติภวโลก วิบัติ-สัมภวโลก สัมบัติภวโลก สัมปัตติสัมภวโลก

โลก	๑	คือ สัตว์โลกทั้งปวงดำรงอยู่ได้เพราะอาหาร
โลก	๒	คือ นาม ๑ รูป ๑
โลก	๓	คือ เวทนา ๓
โลก	๔	คือ อาหาร ๔
โลก	๕	คือ อุปาทานขันธ์ ๕
โลก	๖	คือ อายตนะภายใน ๖
โลก	๗	คือ วิญญาณัญญฐิติ ๗
โลก	๘	คือ โลกธรรม ๘
โลก	๙	คือ สัตตาวาส ๙
โลก	๑๐	คือ อายตนะ ๑๐
โลก	๑๒	คือ อายตนะ ๑๒
โลก	๑๘	คือ ธาตุ ๑๘ ⁴⁸

คำว่า **โทษ** อธิบายว่า กิเลสทั้งปวงเป็นโทษ ทุกจริตทั้งปวงเป็นโทษ อภิสังขารทั้งปวงเป็นโทษ กรรมที่เป็นเหตุให้สัตว์ไปสู่ภพทั้งปวงเป็นโทษ สัญญาในโลกนี้และในโทษนี้ว่าเป็นภัยอันแรงกล้า ปราภฏแล้วด้วยประการฉะนี้ เหมือนสัญญาในศัตรูผู้เงี้ยวดาบเข้ามาจะฆ่า ปราภฏแล้ว ฉะนั้น⁴⁹ พระตถาคตทรงรู้ ทรงเห็น ทรงทราบ ทรงรู้แจ้งอินทรีย์ ๕ ประการนี้ ด้วยอาการ ๕๐ อย่างนี้

ตติยภาณวาร จบ

อินทริยกถา จบ

⁴⁸ พุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๐๔/๓๕๕-๓๕๖

⁴⁹ ดูเทียบ ๑๑๒ หน้า ๑๗๒-๑๗๔ ในเล่มนี้